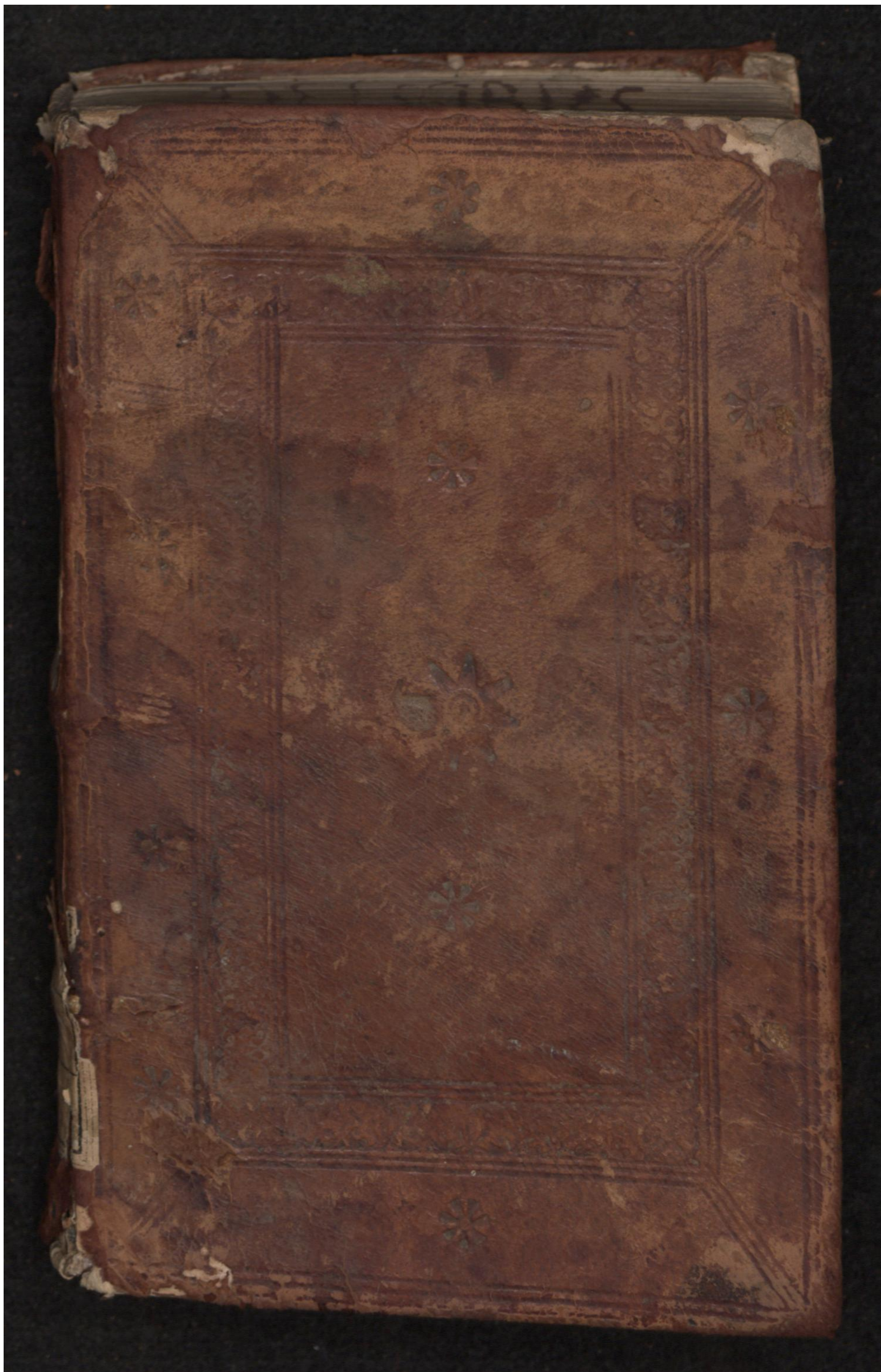
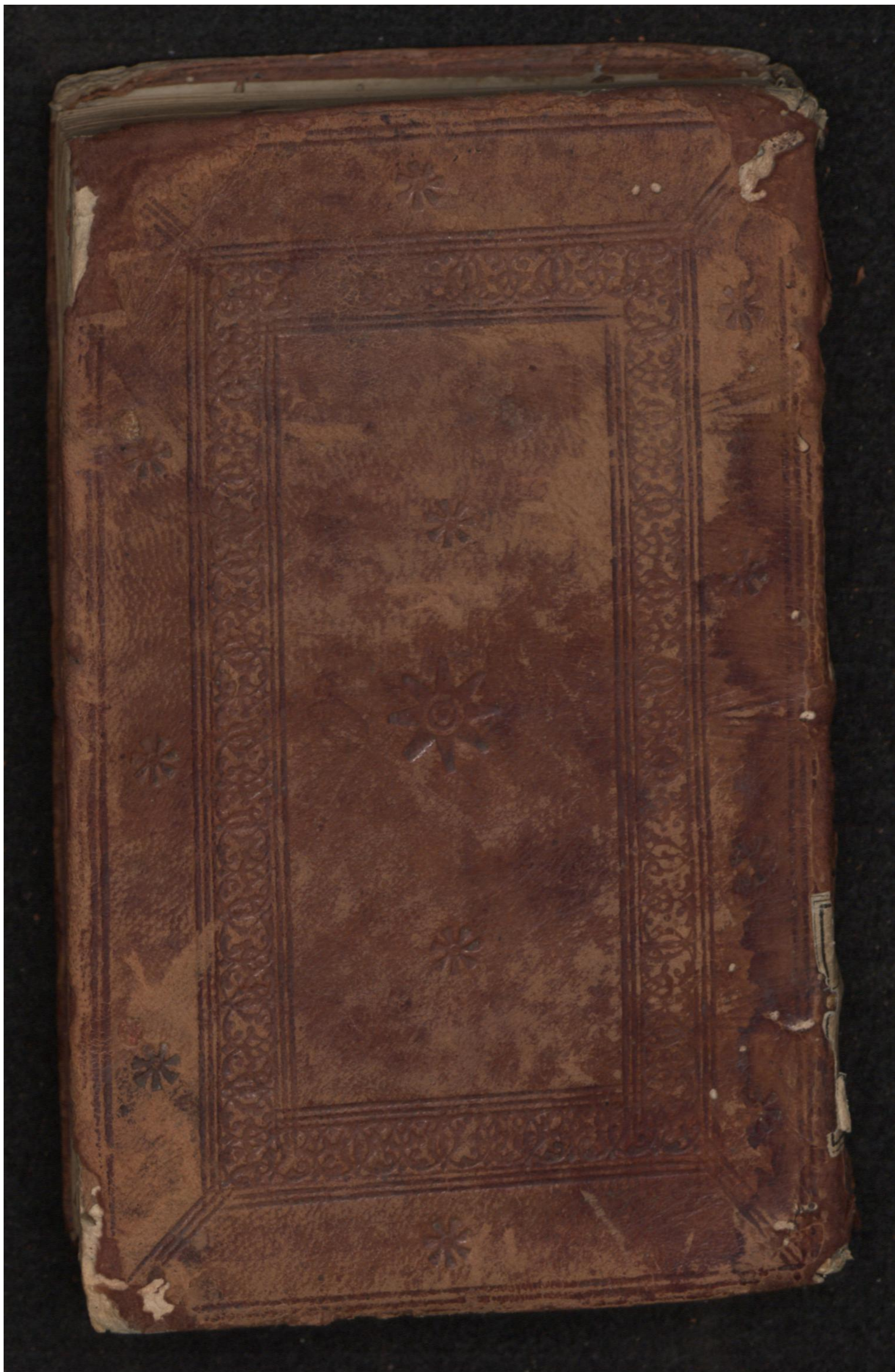
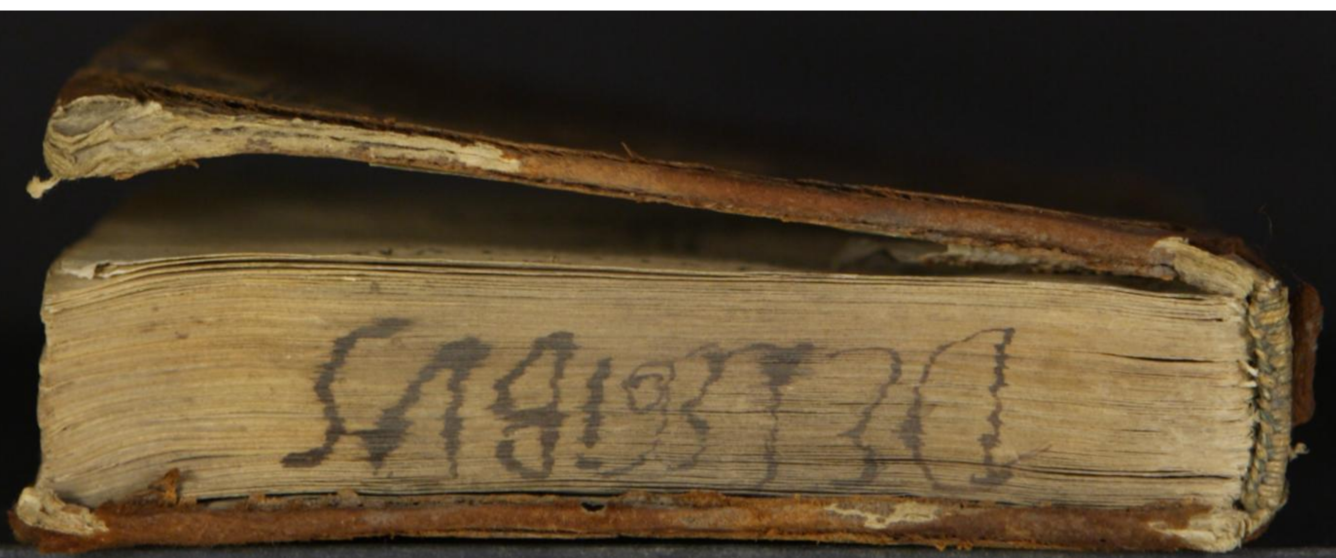

iatum
anarum
Manutij

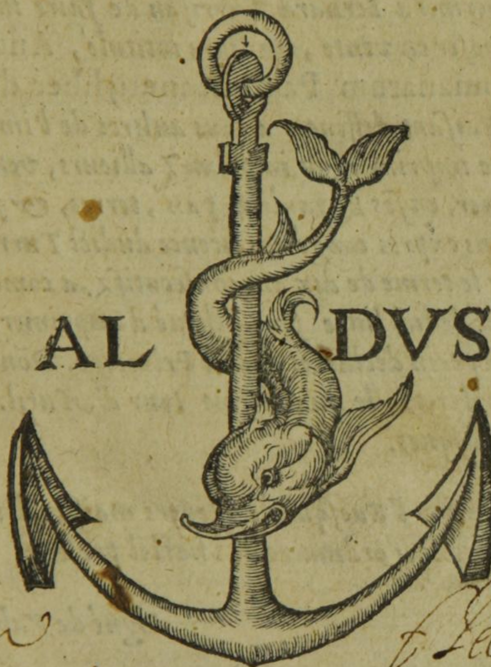
XXI.

ANTIQVITATVM ROMANARVM

Pauli Manutij

LIBER DE LEGIBVS.

Index rerum memorabilium.

Ad usum f. Petri Gelasij

PARISIIS.
Apud Bernardum Turrisanum, via Iacobęa, in Aldina bibliotheca.
1557.
CVM PRIVILEGIO REGIS.

Extraict du Priuilege.

Le Roy de sa pleine puissance & auctorité Royal, a permis a Bernard Turrisan de faire imprimer & exposer en vente, vn liure intitulé, Antiquitatũ Romanarum Pauli Manutij liber de legibus, Faisant deffences a tous aultres de l'imprimer, ou faire imprimer, ou imprimez allieurs, vendre, ne distribuer, en ses Royaulme, pais, terres, & seigneuries, sans expres congé & licence dudict Turrisan. Et ce pour le terme de dix ans consecutifz, a comencer du iour que ledict liure sera acheué d'imprimer. Sur les peines a plain declarées audict Priuilege. Dõné a Villiers costeretz le quatriesme Iour d'Auril. 1556. auant Pasques.

Par le Roy l'Euesque de Neuers maistre des Requestes ordinaire de l'hostel present.

Signé de Vabres.

Et seellé du grand seel en cire iaulne.

PAVLI MANVTII AD ILLVSTRISSIMVM PRINCIPEM, HIPPOLYTVM ESTENSEM, CARDINALEM, in librum de legibus præfatio.

OMNES artes, atque omnes res, HYPPOLYTE Princeps, & Cardinalis, modo augeri, modo minui, nec eaſdem perpetuò eſſe, ſatis inter omnes conſtat. Patet hoc quidē oculis primùm, deinde etiam mentibus. oculis notamus euenta: mente, cur quidque eueniat, quó ve referenda ſit cuiuſque rei mutatio, intelligimus. itaque lapides, & metalla, quæ omnium duriſſima ſunt, quæ vis hominum frangere vix poteſt, hæc tamen conſumit, & conficit vetuſtas. quidquid enim ex partibus aliquando coïit, & concretum eſt; id eaſdem in partes aliquando dilabatur, ac diſſipetur, neceſſe eſt. habet hoc materia illa, vnde res omnes conſtant, vt formæ mutationem quærat; idque, quod ſequitur, aſſecuta, migrat in alias naturas, quaſi, quod appetiit, eo nunquam eſſe contēta videatur. neque verò hæc naturales tantum ad res conditio pertinet, ſed inuenta quoque hominum, operaque attingit. mores, conſuetudines, loquendi ratio, quam linguam appellamus, leges ipſæ, quas ne quid vnquam ex hominum

memoria deleat, in æs incidimus, omnia demũ, quæ ab arte naturam imitante fluxerunt, quotidie mutantur, ac tolluntur, non modo ab externis causis contra voluntatem nostram, verũ etiam à nobis ipsis, quia tempus ita postulet. sed artes liberales, optimaque studia, quæ nusquam magis, quàm in Italia, honor aluerat, atque auxerat, ætas nulla magis afflixit, quàm cum Romani imperatores, imperij sede in Thraciam translata, Italiam barbaris nationibus diripiendam, ac deuastandam reliquerũt. quòd nisi superioribus annis Principes, ac Pontifices aliquot, maxime vero Leonis x. egregia, propéque diuina liberalitas huic malo subuenisset; quem Laurentij Medices, patris sui, clarissimi viri, exemplo commotum, etiam veræ laudis cupiditas impulit, vt iacentes ingenuas artes, magnis propositis præmiis, excitaret: barbara, credo, quod ad literas attinet, magna ex parte esset Italia: dignitas omnis philosophiæ, splendor omnis obsoleuisset eloquentiæ. sed neque ille huius pręclari operis summam potuit absoluere, ereptus morte, disciplinis liberalibus nimis immatura; & interitum illius tempora sunt eiusmodi consecuta, vt, quæ paululum iam luxerant honestarum scientiarũ studia, ea perpetuis multorum annorũ tenebris quasi nox quædam obscurauerit prorsus, atque extinxerit. fatalis enim bellorum tempestas non exercitationem modo literarum sustulit, verùm, quæ sunt

in excolenda virtute positæ laudes, eas labefactauit omnes, atque peruertit. ac nunc quoque, cùm pacis aliqua spes, longo sane interuallo, affulsisset, misera rursus eodem malo tentatur Italia, veteréſque calamitates aduersus bonis artibus nescio quis Genius inuehit. Nũc te, Hippolyte Cardinalis, cui summam iuuandi generis humani voluntatem, nec minimam cum voluntate facultatem Deus tribuit, eximiam ad laudem vocat occasio. suscipe desertũ pene ab omnibus literarum patrocinium. collige tu, quæ alij dissipant, omnium laudandarũ doctrinarum studia, & restitue nobis illa, quæ vel hominum improbitas, vel, vt aliò culpa deriuetur, fortutunæ vis eripuit. hæc est actio digna Cardinali, digna Principe, Hippolyto verò & Cardinali, & Principe dignissima. Vidimus tuam præteritam vitam. ab ea nihil humile, nihil obscurum, nihil vulgare, ampla omnia, præclara, inusitati exempli, noui generis expectantur. quæ tu, ne à te ipso dissentias, nunc quidem magna ex parte præstabis, atque adeo iam præstas, bonis viris, & eruditis beneficentia subleuandis. quorum ex ingeniis non dubito quin quotidie aliquid efflorescere tuo beneficio videas. quod quia præclatum est, exemplum alij sequentur. scribent omnes, quod quisque poterit, illecti gloria, & commodorum spe compulsi. nam, vt coniecturam de me ipso faciam; quẽ esse nihil in literis fateor; sed, vt aliquid tamen

essem, laboraui; ego olim (decennium, opinor, abiit, eóque amplius) auctoribus duobus eximiis viris, Petro Bembo Cardinali, & Bernardino Maffeo, qui postea dignitatem eãdem magnis in Ecclesiam Christi meritis est consecutus, dederam me ad res Romanas, illas veteres, obseruandas, & ex omnibus antiquorũ monimentis omni studio colligendas: vt, cùm illam remp. qua nulla fuit, nec erit vnquam illustrior, vniuersam animo, ac scientia comprehendissem, latinis eam literis explicarem, egregiúmque bene, ac laudabiliter institutæ ciuitatis exemplum meis, quatenus quidem ipse possem, scriptis expressum, posteris relinquerem. Res erat præclara, méque delectabat vehemẽter, & afficiebat ipsa tractatio. itaque meam omnem industriam, omnem curam, omnes denique in hoc studio cogitationes fixerã, ac locaram. sed accidit iniquo meo fato, vt horum vtrunque, Bembum primo iam senem, cuius in beneuolentia ornamenti mihi erat plurimum, deinde Maffeum nõ ætate minus, quàm virtute, florentẽ, in quo mei spes ocij sita omnis erat, à quo pendebam totus, importuna morte ereptũ amiserim. destitutus eo præsidio, quo meæ fortunæ nitebantur vno, fractus animo, ac debilitatus institutum antiquitatum Romanarũ opus omiseram, & ad alia me conuerteram. postea verò quàm, honorifica in primis conditione delata, magno sum à te tuo beneficio in tuorum

familiarium ordinem inuitatus; quod ego summæ fœlicitatis loco duxi; erectus mente, atque animo, rursus, quod abieceram, suscepi, onúsque tantum, quantum priuatis opibus perferri vix, aut ne vix quidem potest, te vno fretus egregie sustineo. &, vt ex parte totum iudicare posses, de decem, quos exorsus sum, libris hunc de legibus potissimum, quem ad te mitterem, delegi: non quòd ita postularet ordo: (sextum enim in antiquitatũ volumine locum obtinet) sed, quòd, cùm omnium librorum materies nõ modo coacta iam in vnum à me esset vniuersa, verumetiam satis diligenter in partes distributa; casu accidit, vt hic minus, quàm cęteri, rudis, minus esset impolitus. præter ea feci libenter, tuis actionibus admonitus. leges enim hic liber cõplectitur. porrò leges nihil aliud, quàm rationem, nihil, præter ordinem, docent. ratio autem, & ordo, si vsquam, in tuis moribus elucet. quippe nihil agis non moderatũ, nihil non æquabile, nihil, quod non cum ea, quam sustines, persona, id est cum religione vere Christiana, ac sedis apostolicæ dignitate cõsentiat. quare cùm omnia mea tua sunt; quandoquidem ego me tibi, quicquid sum, & quantus quantus esse possum, totum addixi: tum vero hic de legibus Romanis liber vere tibi debetur, tibíque est à me iure optimo inscriptus. quo in libro bene positam à nobis operam si duxeris; de cæteris quin idem sentias, haud equidem verebor.

pergo enim ſtudio pari, voluntate etiam, vt mihi videor, acriore. vnum modo exoptandum eſt; vt, quando nos ab hoc ſtudio nulla vtilitas, nulla voluptas, ne valetudinis quidem ſatis imbecillæ ratio poteſt auellere, noſtris laboribus tua beneuolentia quaſi propitium numen aſsit. ſic enim fiet, ne qua prorſus in difficultate, ne quo vnquam in ſcopulo noſtra hæreat induſtria: & in eum, quò ſpectat animus, portum ſecundo curſu, tuæ benignitatis aura proſequente, facile peruehemur.

ANTIQVITATVM ROMANARVM Pauli Manutij

LIBER DE LEGIBVS.

PTIMA omnium, atque æquiſsima naturæ lex eſt; quę tum nihil cuiquam deeſſe, tum ea quæ quiſque habet, æterna iubet eſſe. nam, quémadmodum illæ, quæ cęleſtibus corporibus præſunt, beatæ mentes, iuſtiſsimæ ſunt, & ſuum quæque corpus iuſtiſsime regit: ſic ipſa natura, quæ de ſuperioribus illis mentibus deriuata, & in vnũ collecta vis eſt, æquiſsimum in agendo ordinẽ ſeruauit; eáque, quæ egit, patere omnibus nec vnquam non eſſe vult. itaque & eam partem aëris, quæ ſublimior, eóque purior eſt, oculis traiicientes, aſpectu cæli iucundiſsimo omnes fruimur; & inferiorem, mixtam, ſpiritu haurimus; & ſuſtinemur, atque alimur terra; & aqua ad ea, quæ cuique commoda ac neceſſaria ſunt, vtimur. nam, etſi horum ſingula vni animantium generi tributa ad vſum ac victum præcipuè videntur: tamen ita vni generi proprium vnumquodque eſt, vt diuerſi generis animantib⁹ nihil denegetur. alitibus aër, mare piſcibus,

quadrupedibus terra, certa cuique animanti ſedes,ac naturale domicilium eſt:omnia tamen omnibus cōmunia ſunt; neque alieni elementi vſu animal vllum perpetuo caret. hæc ſua lege natura, communis omniū mater, ita conſtituit,ac ſanxit. cuius ad ſimilitudinem quo propius accedunt humanæ leges,eo certior ac laudabilior ea vitæ ratio eſt, quam hominum generi pręſcribūt. neque ad aliud exemplum ſpectarunt homines illi,quos antiqui ſcriptores diuinis laudibus extollunt, quia ſuas ciuitates optimis inſtitutis ac ſaluberrimis legibus temperarunt, celebrantur præter cęteras Lacedæmoniorum leges,à Lycurgo latæ, Athenienſiū, à Salone.commemorantur & illæ, quas Locrēſibus Zaleucus, Thuriis Charondas, Getis Zamolxis,Pythagorę diſcipulus,dedit. laudat etiā Cretenſium leges Plato,Carthaginienſium Iſocrates. Romanas verò Polybius anteponere omnibus non dubitat.hæ cum ab iis, qui cęteris hominibus ingenio, ac ſapientia præſtiterunt, ſummopere laudatæ prædicatæque ſint: quid aliud,niſi præclaras fuiſſe,credendum eſt? at diſſimiles inter ſe,&, ſi diſsimiles, quo modo omnes præclaræ? quia nimirum ad eundem finē, eandémque quaſi metam, non eadem tamen via, omnes tendunt. ius naturæ in quo nihil inæquale deprehenditur, primi conditores legum ante oculos habuerunt, eius imaginem in ſuas quiſque leges, quantū imitatione licuit,

transtulerunt. qui cùm ad iustitiam pariter intenderent, eandem tamen in tradendo iure rationem ideo secuti non sunt, quia non eiusdem loci, non eiusdem cæli, nõ eiusdem hominibus ingenij leges ferebant. hæc illi cùm animo circumspicerent, attentéque cogitarẽt: modo perficere possent, quod agebant; qua ratione perficerent, laborandum non esse iudicarũt. neque enim ipsarum legum vitio factum est, vt aut Atheniẽses minus diu, quàm Lacedæmonij, aut Lacedęmonij minus, quàm Romani, floruerint; sed quòd Athenæ citius, quàm Sparta, & Sparta citius, quàm Roma, de recta maiorum consuetudine deflectens, legum imperium maiestatémque neglexit. quare prudenter iudicat Polybius, quòd, duabus potentissimis ciuitatibus, Carthagine, & Roma, multorũ annorum bello de imperio decertantibus, ad extremum succubuisse Carthaginem, & victam conditiones accepisse, ob eam maxime causam putat, quòd, quo tempore inter eas incidit contentio, tum & Carthagine multo, quàm antea, negligẽtius, & Romæ multo, quàm vnquam, diligentius leges colebantur. nihil enim sine iure perpetuum est. ius autem ipsum nihil aliud est, quàm bene viuẽdi norma, legibus tradita, atque præscripta. quam qui tenent, soli duas maximas res, maximéque optabiles adipiscuntur. primum, ipsi quotidie magis in sua ciuitate cari sunt, atque honorati, inter ignotos clari, inter homines

viri,inter viros heroes: deinde, id quod velle bonitatis eſt, perficere virtutis, facile conſequuntur, vt eorum patria ciuibus frequẽs, pace tuta, opibus beata ſit. ex hoc genere fuiſſe legimus Thebis Epaminondam, Spartæ Ageſilaũ, Athenis Ariſtidem, Romæ Camillum, Fabios, Decios, Scipiones, Catones, innumerabiles alios. nulla enim ex omniũ ſæculorum memoria magis ad omnẽ laudẽ ciuitas excelluit. ex hoc etiam numero multos in patria mea fuiſſe, apud maiores noſtros Carolum Zenum, Franciſcum Barbarum, patrum ætate Bernardum Iuſtinianum, Hermolaum Barbarum, Franciſci nepotem, Hieronymum Donatum, Andream Naugeriũ, accepimus. ipſi vidimus, &, quod in magna fœlicitatis parte ponimus, allocuti ſæpe ſumus Gaſparem Contarenum: cui quidem ex iis, quos nominaui, prudẽtia, bonitate, amore in patriam, pietate in Deum anteferri nemo, doctrina ne conferri quidem poteſt. fuit enim ille vir, non modo Venetiis, quandiu gerendis magiſtratibus operam reip. nauauit, verùm & Romæ, & vbicunque fuit, poſtea quàm abſens pene contra voluntatem, præter opinionẽ certe Cardinalis factus eſt; fuit, inquam, ille vir, cuius mihi nunc ſcribenti vultus, & os illud, regia quadam maieſtate decorum, ante oculos obuerſatur, in omni genere vitæ inter omnes homines admirabilis, & eximius. qui cùm eſſet habitu naturæ excellenti, ac prope diuino; do-

mestica etiam disciplina, præter rectum, & honestum, nihil agnosceret, nihil vellet; tamen, assiduo philosophiæ studio, ita voluntatem auxerat, ita naturam expolierat, vt cùm nemo magis virtutem diligeret, tum nemo diligendam magis iudicaret. hunc ego mihi cùm à prima adolescentia, tanquam vnicum exemplum, & in moribus, & in literis ad imitandũ proposuissem; nunc, in vtroque à perfecta illa facultate, quæ in illo fuit, quàm longe absim, quámque id, quod imitari statueram, consequi difficile sit, re tentata, & cognita perspicio. equidem, in literis, neque tempori, quantum rei familiaris occupatio permittit, neque labori, quantum mea non admodum firma valetudo fert, hactenus peperci: sedulóque sum conatus, vt, quemadmodum ille suorum studiorum rationem extare voluit; itaque multa literis ab illo præclarissime tradita leguntur; itidem ego facerem, &, pro mea tenui facultate, meis scriptis hominum studiosorum vtilitati, commodísque consulerem. par in vtroque voluntas fortasse fuit: nos inferiores ingenio, scientia verò impares maxime sumus. ille Venetam rempub. hoc est eam, quæ inter omnes nostri temporis respub. plurimum excellit; nos Romanã, hoc est eam quam omnium præstantissimam antiquitas habuit, ad scribendum delegimus. ille, quod voluit, perfecit: nos, euentu dubio, perficiendi tamen spe conamur. nam, etsi quanta in re ver-

ſamur, intelligimus: tamen, quia ſuperioribus quinque libris, primo de vrbe, altero de ciuitate, tertio de religione, quarto de ſenatu, quinto de comitiis, operã à nobis non omnino male poſitam exiſtimamus; incepti nondum pœnitet, animóque ſatis alacri pergemus ad ea, quæ reſtant. Quintus hic erit de legibus liber. in quo cùm diligẽtiæ, tum ingenij, addo etiam prudẽtiæ, grauiſsimæ ſunt partes. nam ex iis legibus, quæ Romæ latæ ſint, nullam prętermittere, diligentiæ eſt: quo in genere negligentes certè non fuimus. quid autem in ferenda lege quiſque cogitauerit, & vtrum id, quod cogitauit, vtile reip. fuerit: hæc vero neque ſine ingenio, eóque peracuto, quiſquam viderit, neque ſine prudentia iudicauerit. quare cùm eam partem, quæ tota ſtudij ac laboris eſt, & à voluntate pẽdet, abſoluerimus; (nihil enim in hoc, quãtum quidẽ in nobis erit, deſiderari patiemur) eam quæ ad ingenium, & prudentiam pertinet, quæ nobis ſatis parce natura tribuit, ſi minus pro rei ſuſceptæ magnitudine, ac dignitate præſtabimus, iniquus erit lector, ſiquis infirmitatẽ pro crimine poſuerit, meámque cauſam potius condemnauerit, quia, quod debui, non potuerim, quàm probauerit, quia, quod potui, certe voluerim. Quinque partes erunt huius libri. primo loco, quibus nominibus appellatæ leges ſint, quis cuiúſque lator, quæ cuiuſque ſententia fuerit, oſtendemus. hac parte abſoluta, quæ

erit omnium maxima, tum illa quatuor, quæ ad rationem ferendæ legis pertinent, ordine curabimus; vt, à quo genere hominũ, quibus in locis, quibus temporibus, quibus de causis latę leges sint, explicemus. IVS OMNE, aut à natura est, aut à consuetudine, aut à legibus. Ius naturæ ipsum per se, sine consuetudine, & legibus, ad optimam vitæ conditionem satis erat. satis enim beate viueremus, si naturam ducem sequeremur. sed quia, quod iustum, & laudabile est, multi, vel quia sunt hebetes, non intelligũt, vel quia sunt improbi, dissimulant; idcirco, ne peccantibus daretur excusandi locus, scripta lex est, quæ quid agẽdum, fugiendúmve esset, perpetuis literarum notis testatum, atque expressum ante oculos poneret. Est igitur lex tanquam pręco, qui, suggerente natura, iustitiam ciuibus enunciat: cuius vocem, qui volentes auribus percipiunt, eámque fideliter animo custodiũt; ita viuunt, vt virtutem à vitio facile distinguant, & ab altero, tanquam à pestifero angue, refugiant, alterã amplexentur, & amabilem præ cęteris rebus existiment. verùm, quia publica res ita cum priuata cohęret, vt altera alterius commodo nitatur, nec fere, nisi vtrique recte sit, diu vigere & stare ciuitas vlla possit; propterea, quæ vtrique consulerent, leges, aliæ pro statu reip. aliæ pro singulorum vtilitate, diuersis temporibus latæ sunt. fuit igitur & ius publicum, & ius priuatum. Rursus quia publica

ſunt infirma, ſi ſeparentur à diuinis; publici iuris facta diuiſio eſt, vt altera pars ad religionem, altera ad res humanas pertineret. Ius priuatum ne ipſum quidem ſimplex eſt, ſed leges quidem omnes de rebus humanis, alias tamen de iure ciuili, alias de criminibus continet. Primum igitur nobis agẽdum eſt de iure publico, deinceps de priuato; & primum de publico diuino, deinde de humano: item de priuato, primum eo, quod ad ius ciuile pertinet, ſecundo loco de eo, quod crimina perſequitur.

ROMANÆ leges aut à regibus latæ ſunt, aut ab iis magiſtratibus, quos, regno ſublato, alios aliis temporibus creatos, ciuitas habuit. ipſas leges magna ex parte alicunde ſumptas facile crediderim. non enim dubitandum eſt, quin, cum ea tempeſtate in Italia & Albani, & Sabini, & præter cęteros Etruſci floruerint; cúmq; Albę Romulus, in Sabinis Numa, Priſcus etiam matre Etruſca, patre in Etruria orto natus eſſet; ad ſuam quiſque patriam reſpexerit, & ea, quę in iis populis probabiliora videbãtur inſtituta, delegerit, Romæque legibus ſanxerit. à Lacedæmoniis etiam nonnulla, ab Athenienſibus multa ad ius conſtituendũ video deriuata. nam fere, quæcunque in XII. tabulis decemuiri ſcripſerunt, de Solonis legibus tranſlata ſunt. nec verò, ab ingenio pauca, atque à prudentia eſſe deprompta, credendũ eſt, præſertim in rep. cùm in magnis opibus imperij, pro vario rerũ

euentu, noua iura temporum necessitas exprimeret. Regum ætate non multas in vrbe leges fuisse existimauerim: non solum, quia regum iussa pro legibus erant; ad eos grauissima quæque deferebãtur; eorum omnes dicto annuere, imperio parere cogebantur: verum etiam, quia ciuitas, neque dum populo satis frequens, neque opibus locuples, legum multitudinem non desiderabat. inter paucos, & assiduis bellis exercitos, nondum licentia, nondũ plane vis emerserat: non luxuries, non illa, quæ fere opes consequitur, malarum artium lues in vrbem inuaserat. regibus exactis, simul cum publicis opibus & nata noua vitia sunt, & ea, quæ fuerãt, aucta. tunc, vt ad varios morbos diuersa medicamenta inuestigata, inuentáque sunt: sic ad ea mala, quæ manare cœperant in ciuitate, comprimenda, atque sananda, varia legum genera peperit necessitas. neque tamen reges ipsi leges neglexerunt. poterant omnino, quicquid vellent, sed voluit nemo, nisi quod liceret. quin, vt ait Liuius, ab ipso statim vrbis primordio Romulus, rebus diuinis rite perpetratis, vocata ad concionem multitudine, quæ coalescere in populi vnius corpus nulla re, præterquam legibus, poterat, iura dedit. quem Numa subsecutus, multo etiam magis ciuitatẽ legibus excoluit, & ab armis ad religionẽ, bonósque mores totam traduxit. omnésque deinceps, præter Superbum, ita regnarunt, vt, quod idem Liuius

alio loco tradit, Brutus idem, qui tãtum gloriæ, Superbo exacto, meruit, malo publico vel maximo id facturus fuerit, si, libertatis immaturæ cupidine, priorum regũ alicui regnum extorsisset. quare cùm ipsos moderati ingenij, optimíque exempli fuisse constat, tum leges habuisse, quarum ad præscriptum vniuersos ciues viuere voluerint. quibus de legibus, déque iis, quæ postea latæ sunt, ita summatim agemus, nihil tamẽ vt patiamur desiderari, ac primùm de publicis & inter has primùm de iis, quæ ad religionem pertinent, agendum est. LEGES publicæ de sacris & de religione iam inde à primis regibus, Romulo, & Numa, non sane paucę institutę sunt. sed ante omnia, Romulus videtur, ne quis vnquam suas leges, aut sua facta posset infirmare, legem illam, quam regiam Vlpianus vocat, de suo imperio tulisse; cum populus, ab eo rogatus, omne suum ei, & in eum imperium, omnémque potestatem contulit. Hoc facto, ad inducendam religionem animũ adiecit: & cum religione securitatẽ simul ciuium spectauit. de ipsa enim vrbe id primũ statuit, ne quis, nisi per portas, ingrederetur, egrederetúrve; mœnia sacrosancta essent. quam legem videtur Cicero significasse in I I. de Natura deorũ, cùm ait, muros à Põtificibus habitos esse sanctos, quos violare nefas esset. Ita, cùm & suã Romulus, & publicã salutẽ religione muniisset, sanxit deinde, ídque semper seruauit, ne quid publice inau-

gurato fieret. vidit enim reliquas leges, quas ferre de rebus humanis cogitabat, haud paulo plus in nouo, variéque multis ex locis cõfluente populo habituras esse ponderis, si cum quadam erga deos pietate coniungerentur: quandoquidem id esse quasi frænum videretur ad impetus animorum reprimẽdos, hominésque in officio, rectáque ratione continendos. Atque hac quidem de lege ita loquitur Cicero in III. lib. de natura deorum, vt ab ea fluxisse Romani imperij magnitudinem significet. Romulum, inquit, mihi persuadeo, auspiciis cõstitutis, iecisse fundamenta nostræ ciuitatis. Tum, sacris rebus ac ritibus prçesse principes ciuitatis, hoc est, patricios, lege iussit; qui, diuina tractari à plebeiis hominibus, neque pium, neque decorum iudicaret; siquidem ea, quæ vim habet necessitatis, inopia faceret, vt eorum non modo manus labe rerum vilissimarum fœdarentur, verùm animi quoque tum cogitãdis, tum etiam patrãdis sceleribus inquinarentur. Addidit aliam legem, ne in templo nocturnæ vigiliæ haberẽtur: optimo sane consilio, primùm, ne quid per noctem minus caste, minúsve pudice, sacrorum specie, committeretur; quod fieri plerunque contigit; deinde, ne qua fieri coïtio, ne quid iniri aduersus ipsum, publicámve rem occulti consilij, ne quid insidiarum tendi posset. ad quam legem Cicero spectauit, cùm in suis legib' illa scripsit: Nocturna mulierum sacrificia ne sunto, præter

illa, quæ pro populo rite fiant. Et quoniam opinio fabularũ, quibus antiquitas deos admiſcere ſolita eſt, familiaritatẽ quandam inter homines & deos videtur inducere; vnde manat primùm contemptus, & in moribus licentia, deinde ad omne facinus audacia: vinculum hoc quoque incolumitatis publicæ firmiſsimum ſapientiſsimus rex futurũ putauit, ſi pœnam iis lege indiceret, qui fabuloſa de diis figmẽta credidiſſent. Quid illud? vbi diuerſa religio eſt, tollitur ſocietas, & conſuetudo. ex eo facilè odia, & ex odiis ſeditiones exiſtunt. quo ſæpe malo ciuitates intereunt. prouidit hoc Romulus, cauítque, lege lata, ne deos peregrinos, præter Faunum, colerent, néve ſacrificia externa facerent. Has leges, & eas, de quibus infra ſuo loco agemus, videtur comitiis curiatis tuliſſe. qua de re Pomponij iuriſcõſulti verba recitabo. Romulus, inquit, populo in x x x. partes diuiſo, quas Curias appellauit, quòd tunc reip curam per ſentẽtias earum partium expediebat, leges quaſdam curiatas ad populum tulit: tulerunt & ſequentes reges, quæ omnes conſcriptæ extant in libro Sex. Papirij; qui fuit illis temporib⁹, quibus Superbus, Demarathi Corinthij filius. íſque liber appellatur ius ciuile Papirianũ. Hæc Pomponius. Verum in Romulo temperatũ fuit ingeniũ, quale ſcilicet naſcentis vrbis initia poſtulabant, tum ad rem bellicam, tum ad religionem accommodatum. Numa totus in re diuina fuit: itaque ad eos

ſacerdotes, quos Romulus inſtituit, qui ſexaginta fuerunt, ipſe alios præterea adiecit, flaminem Dialem, Martialem, Quirinalem, virgines Veſtales quatuor, ſalios Marti Gradiuo duodecim, pontificem maximum ex patriciis, cui omnia ſacra tum publica, tum priuata commiſit. hæc, non dubito, quin ad perpetuitatẽ legibus ſancita ſint, ſicuti alia multa, quæ religionis cauſſa tum ab aliis regibus, tum à magiſtratibus in rep. conſtituta ſunt. Regibus eiectis, lege tribunitia omnes leges exoleuerunt; (ponam enim eiuſdem Pomponij verba) iterúmque cœpit populus R. incerto magis iure, & conſuetudine aliqua vti, quàm perlata lege: ídque prope x x. annis. poſtea placuit, publica auctoritate x. conſtitui viros, per quos peterẽtur leges à Græcis ciuitatibus; vt ciuitas fundaretur legibus: quas, in tabulis x. æneis perſcriptas, pro Roſtris propoſuerunt, vt poſſent apertius perſpici: datúmque eſt eis ius eo anno in ciuitate ſummum, vti leges corrigerent, &, ſi opus eſſet, interpretarentur, neque prouocatio ab eis, ſicut à reliquis magiſtratibus, fieret. qui & ipſi animaduerterunt aliquid deeſſe primis x. legibus: ideóque ſequẽti anno alias duas eiſdẽ tabulis adiecerũt. In his legibus, quas centuriatis comitiis x. viri tulerunt, multa propriè de iure diuino ſancita eſſe, neceſſe eſt: ſiquidem ita diligenter, & ita copioſe ſcriptę ſunt, inſpectis prius & ſapientiſſimi Solonis legibus, & aliarũ Græciæ ciuitatũ

institutis,ac moribus, vt vel ætate sua Liuius,in immensò aliarum super alias aceruatarũ legum numero,fontẽ tamen omnis publici priuatíque iuris x I I.tab.esse dicat.sed de sacris ritibus pleraque,vetustate obliterata,euanuerũt: non nulla de legibus ad creandos sacerdotes pertinentibus,veterum historiarum,ac monimentorum ope,quasi scalmus è naufragio,seruata sunt.Atque hoc de genere (vt à primis temporibus ordiar:vnde veluti per gradus ad postrema descẽdam)leges inuenio Romiliam primũ,qua cautum est,ne alij,præter patres,& magistratus, sacra inirent, peragerẽtve: deinde tribunitiam, Sextiam Licìniam,vt x.viri sacrorũ,non, vt antea,omnes patricij, sed ex parte dimidia de plebe crearẽtur: item aliam tribunitiã, Ogulniam, vt,cùm quatuor põtifices essent,placerẽtque sacerdotũ numerũ augeri,quatuor præterea pontifices,quinque augures, de plebe omnes, allegerẽtur:vt omnino octo Pontificũ, nouem augurum numerus fieret. iam enim inter plebem & senatum,hoc est inter inopes & diuites,peculiare malum in liberis ciuitatibus erumpere discordia cœperat,séque plebs,quasi profanam, à sacris amoueri querebatur. ideóque tribuni pl. aduersante senatu, ad extremum, latis rogationibus,obtinuerunt, vt sacerdotia communicarentur. Fuere præterea de cooptãdorum sacerdotum iure partim pro plebe,partim pro collegiis latæ, tribunitia Cn. Domitij, consularis,L

Cornelij Syllæ dictatoris, tribunitia T. Atij Labieni, consularis C. Cæsaris, cõsularis deinceps & M. Antonij. cùm enim, veteri lege, ac more, augures ab auguribus, pontifices à põtificibus, reliqui sacerdotes à suis quique collegiis crearentur: vnus pontifex maximus à populo, quod omnium pene historicorũ, Liuij maxime testimonio constat, Cn. Domitius tribunus pl. Neronis imperatoris atauus, põtificibus offensior, quòd alium, quàm se, sui patris in locũ cooptassent, lege lata, ius sacerdotum subrogãdorum à collegiis ad populũ transtulit, eo anno, quo C. Marius tertiùm consul fuit. nec multo post ipse pontifex maximus populi suffragio creatus est, opinor in locũ Q. Seruilij Cæpionis: vt ex Valerij lib. VI. licet coniicere. huius legis in II. in Rullum agraria oratione Cicero meminit his verbis, Hoc idem de cęteris sacerdotiis Cn. Domitius tribunus pl. vir clarissimus tulit, quòd populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, vt minor pars populi vocaretur, ab ea parte qui esset factus, is à collegio cooptaretur. sunt etiam hæc in oratione pro C. Cornelio, Quid? auunculus tuus, clarissimus vir, clarissimo patre, auo, maioribus, credo silentio, fauẽte nobilitate, nullo intercessore comparato, populo R. dedit, & potentissimorum hominum collegiis eripuit cooptandorum sacerdotum potestatem. Existimo autem hac lege permissum, vt absentes etiã possent petere sacerdotia.

nam eam, vt opinor, ſignificat Cicero, cùm ad M. Brutum ita ſcribit: Ciceronem noſtrum in veſtrum collegium cooptari volo. exiſtimo omnino abſentium rationem haberi ſacerdotum comitiis poſſe. nam etiam factum eſt antea. Caius enim Marius, cùm in Capadocia eſſet, lege Domitia factus eſt augur: nec, quo minus id poſtea liceret, vlla lex ſanxit. Poſtea L. Sylla, rerum potitus, cùm alia multa cõtra populum, qui Marianas partes fouerat, tum hoc ſanxit, vt rurſus ſacerdotes à collegiis crearentur. de quo ſic Pedianus in diuinationis commentario: His x. annis, victore Sylla, bellis ciuilibus, ſpoliatus eſt populus R. poteſtate tribunitia, iudicandi iure, arbitrio creandorum ſacerdotum. Sed quemadmodum legem Domitiam abrogauit ſua lege Sylla: ſic legem Syllæ, aliquot poſt annis, T. Atius Labienus tribunus pl. abrogauit, Domitiámque reſtituit. fecit autem hoc auctore C. Cæſare: qui, ſi populus in mandãdo ſacerdotio ſuffragium ferret, ſe, qui popularis admodum erat, pontificem maximum, in demortui Metelli Pij locum, creatum iri, nõ ſine cauſſa putabat. quod re comprobatum eſt. nam, P. Seruilio Iſaurico, & Qu. Lutatio Catulo, conſularibus viris, & prouecta iam ætatę, deiectis, ipſe, nondum prætorius, in ampliſsimi ſacerdotij gradũ aſcendit. Tulit & ipſe legem, non quę à Labieni lege diſcreparet, (fuit enim vterque popularis) ſed quę nouum aliquod ius adſcribe-

ret. Domitiã quidẽ legẽ in eo capite cõfirmauit, vt absentibus petere sacerdotia liceret. scripsit enim hæc in sua lege: Qui petit, cuiús ve ratio habebitur. quorum verborum sententiã Cicero exponens in epistola ad M. Brutum, Aperte, inquit, indicat, posse rationem haberi etiam non præsentis. Rursus à populo ad collegia, lege Labieni abrogata, ius cooptandorum sacerdotum retulit post obitum Cæsaris M. Antonius cõsul, eo cõsilio, vt facilius ac certius M. Æmilius Lepidus, cuius filio filiam suam collocauerat, pontifex maximus in Cæsaris locum subrogaretur. ita, quod historia demõstrat, ius creandi sacerdotes quater immutatum est, à Domitio, Sylla, Labieno, Antonio. mihi tamen & de quinta mutatione oritur opinio, vt puto, satis certa, primum ex epistola ad M. Brutum, in qua ita scriptum est: Pansa viuo celeriora omnia putabamus. statim enim collegam sibi subrogasset. deinde, ante prætorum, sacerdotum comitia fuissent. cùm enim, quo tempore hæc epistola scripta est, tum non à collegiis, sed à populo subrogari solitos esse sacerdotes, manifestum sit, quia comitia de populo dici nemo nescit, hæc autem epistola eo anno scripta sit, quo Hirtius & Pansa coss. fuerũt, id est eo, qui Antonij consulatũ primus consecutus est: liquet, Antonij legem non esse seruatam, sed eam, quam Domitius tulerat, iterum esse restitutam. nitor etiam Dionis testimonio, qui libro XLVI. leges Antonij

à Panſa conſule abrogatas eſſe narrat. quod etiam fecit Lentulus ille, qui ſcripſit his verbis ad Ciceronem: Primus ego leges Antonianas fregi. vt eius potius exemplum Panſa, quàm ipſe Panſæ, ſecutus eſſe videatur. Eſt etiam ex ipſo Cicerone minime dubium de abrogatis Antonij legibus argumentum. Acta, inquit oratione XIII. in ipſum, Antonij reſcidiſtis: leges refixiſtis: per vim, & contra auſpicia latas decreuiſtis. Præterea patet hoc eo clarius, quòd in ea, de qua proxime memini, ad Brutũ epiſtola proximam legem de ſacerdotijs Cicero Iuliam appellat, quæ petendi ſacerdotij poteſtatẽ abſentibus permittebat. quòd ſi poſt Antonij conſulatum, in quo legẽ tulit de iure cooptandi, proxima dicitur C. Cæſaris lex, nimirum ſublata iam erat Antonia, & mos ille renouatus cooptandorum ſacerdotum populi comitiis, quem ſua lege primus Domitius induxerat, quanquã nõ id primus eſſet aggreſſus. nam aliquot annis ante C. Licinius Craſſus eadem ſentẽtia legem promulgauit, nec tamen pertulit. ſic enim in libro de amicitia loquitur C. Lælius, is, qui cum Africano minore cõiunctiſſime vixit. Quàm popularis lex de ſacerdotiis C. Licinij Craſſi videbatur. cooptatio enim collegiorum ad populi beneficium transferebatur. tamen illius vendibilem orationẽ religio deorum immortalium, nobis defendẽtibus, facile vincebat. atque id actum eſt prætore me, quinquennio antè, quàm

consul sum factus. itaque re magis, quàm auctoritate, causa illa defensa est. Hic, quando veterum testimonia, quæ sunt de legibus ad sacerdotum creationem pertinentibus, recitaui, adiungam dubitationis nescio quid, quod explicare, non cuiuis, vt opinor, facillimum est. non enim minus libenter meas dubitationes, quàm expositiones, profero: neque ego me eum esse profiteor, cui omnia pateant. contrà, si quis est, qui se multa nescire fateatur, &, qui libenter in legendo dubitet, is ego sum. Quæro igitur, vtrũ Cn. Domitij lex etiam ad ipsius pontificis maximi creationem pertinuerit, an verò ad sacerdotes, pontifice excepto. nam, si Domitius legẽ tulit non de pontifice maximo, sed de cæteris sacerdotibus à populo creandis, quia de pontifice ferri nõ opus esse iudicaret, cùm is iam ante à populo crearetur: cur dixit Dio libro XXXVII legem Domitiã de cooptatione sacerdotum à Labieno tribuno pl. esse renouatam, vt pontifex maximus in locũ Metelli C. Cæsar à populo crearetur? quod si quis Domitiũ & de pontifice maximo tulisse dixerit: huic ego opponã Ciceronis, & Liuij auctoritatem: qui, quod Domitius tulit, vt in sacerdotibus fieret, id iam ante in pontifice maximo esse factum significant, vt scilicet à parte populi crearetur. Ciceronis verba sunt hæc in II. in Rullum oratione. Item, inquit, eodémque modo, capite altero, vt comitiis põtificis maximi. ne hoc quidem vidit; ma-

iores nostros tam fuisse populares, vt, quod per populum creari fas nõ erat propter religionem sacrorum, in eo tamen propter amplitudinẽ sacerdotij voluerint populo supplicari, atque hoc idem de cęteris sacerdotiis Cn. Domitius tribunus pl. vir clarissimus, tulit; quòd populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, vt minor pars populi vocaretur, ab ea parte qui esset factus, is à collegio cooptaretur. satis aperte significat, ante Domitij legem à parte populi pontificem esse factum. sed Liuius paulo clarius etiam hoc idem libro x x v. exponit: ait enim, Comitia inde pontifici maximo creando sunt habita. ea comitia nouus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. comitia pontificis maximi nominat, plurimis ante Domitij ætatem annis. Quænã igitur est huius explicandæ quæstionis ratio? hæc fortasse. Concedo, ante Domitij legẽ populi comitiis põtificem maximũ esse factum: sed Domitiũ existimo, cùm reliquorum sacerdotum, id est pontificum, augurum, x v. virorum, v I I. virorum, flaminum, aliorúmque omnium, qui iure sacerdotij sacris rebus pręessent, eandem esse conditionem vellet, vt, quẽadmodum pontifex maximus item ipsi à parte populi crearẽtur de sacerdotibus omnibus generatim tulisse, vt etiam pontificẽ ipsum maximũ comprehendere videretur. ita, quod de iure subrogandorum sacerdotum Domitius tulit, non illud quidem in põtifice maximo nouũ fuit, sed,

eùm generalibus verbis eſſet perſcriptum, non minus ad eum, quàm ad reliquos ſacerdotes, pertinuit. quam ob cauſſam, cùm L. Sylla Domitiam legem abrogauit, abrogatum ſimul & de pontifice maximo, & de ſacerdotibus reliquis dicemus: non, quòd nominatim Domitius de pontifice maximo tuliſſet: (iam enim, neque hoc eſſe factum, neque fieri oportuiſſe, diximus) ſed, quòd, cùm de ſacerdotibus omnibus tuliſſet, legis ſententia etiam ad pontificem maximũ, qui & ipſe ſacerdos eſſet, pertineret. itaque, lege abrogata, omnium ſacerdotum, quorum in numero pontifex maximus erat, ad collegia rurſus tranſlata cooptatio eſt. eadémque lege à Labieno renouata, pontificis maximi & reliquorum ſacerdotum par conditio fuit, vt omnes à parte populi crearentur. quod enim cõmuniter omnibus de ſacerdotibus ſancitum à Domitio fuerat, eo pontificem maximum excludi ius nõ fuit. Vetus etiam de religione lex illa fuit, quam Qu. Papirius tribunus pl. tulit, quæ vetabat iniuſſu populi quidquã conſecrari, neque aut hominem, aut locum, aut rem excipiebat vllam. quod ex oratione pro domo cõiici videtur poſſe. Itẽ illæ de ritu capiundæ virginis Veſtalis, Pappia primũ, deinde Popillia. qua de re apud Gelliũ ſcripta ſunt hęc, De more ritúque capiũdæ virginis literę quidẽ antiquiores non extant, niſi quòd capta fuiſſe fertur, quæ capta prima eſt, à Numa rege. ſed Pappiam legẽ

inuenimus: qua cauetur, vt pontificis maximi arbitratu virgines è populo viginti legantur, ſortitióque in concione ex eo numero fiat. ſed ea ſortitio ex lege Pappia non neceſſaria nunc videri ſolet. nam, ſi quis honeſto loco natus, adeat pontificem maximum, atque offerat ad ſacerdotium filiam ſuam, cuius duntaxat, ſaluis religionum obſeruationibus, ratio haberi poſſit, gratia Popilliæ legis per ſe ratum fit. capi autem virgo propterea dici videtur, quia pōtificis maximi manu prehenſa, ab eo parente, in cuius poteſtate eſt, veluti bello capta abducitur. in libro Fabij pictoris, quæ verba pontificem maximum dicere oporteat, cùm virginem capit, ſcriptum eſt. ea huiuſmodi ſunt. Sacerdotē Veſtalem, quæ ſacra faciat, quæ ius ſiet ſacerdotem Veſtalem facere pro populo R. Quiritibus, vti quod optima lege fiat, ita te Amata capio. Amata autem inter capiendum à pontifice maximo appellatur, quoniam, quæ prima capta eſt, hoc fuiſſe nomine traditum eſt. Legum de religione vltima erit, & quaſi agmen coget ea, quæ ſacerdotes militiæ vacationem, præterquam Gallico bello, habere iuſsit: non, quòd iis bello prorſus interdiceret: ſed hoc tribuit, vt, ſi minus ire ad militiam vellent, cogi ne poſſent. nam ſponte multos augures, multos pontifices ad bellum exiiſſe, hiſtoriæ narrāt. qui tamen extra Italiam primus pontifex maximus P. Licinius Craſſus Mucianus contra Ariſtonicum, qui Aſiam oc-

cupauerat, profectus est, is in prælio interfectus, neglectæ religionis pœnas dedit. hanc legem significat Plutarchus in Fabij Maximi vita, cùm ait: Crassum, quòd erat pontifex maximus, diuina quædã lex domi tenuit. eodémque & Liuius libro VIII. spectauit. Nominatæ, inquit, consulibus prouinciæ sunt: Scipioni Sicilia extra sortem, cõcedente collega, quia sacrorum cura pontificem maximum in Italia retinebat, Brutij Crasso. sed hic Crassus multis annis ante illum fuit, qui ab Aristonico est interfectus: vt ex obseruatione temporum facile est intelligere. Sequuntur proxime leges de ludis: quas cum iis, quæ ad religionem pertinent, coniunctionem, & quasi affinitatem quandam habere, satis ex eo constat, quòd nulli sine sacrificiis ludi fuerunt. & sacrificia religionis pars est. ideo & M. Varro, cùm de rebus diuinis libros quinque componeret, vnum de ludis, vt de re diuina, fecit. qua ratione adducti sumus, vt post leges de sacerdotiis eas, quæ sunt de ludis, exponeremus. Ac prima inter has Licinia nominatur, de ludis Apollinaribus: qui cùm in vnum annum vouerentur, incertóque die fierent, senatus P. Licinium Varum, prætorẽ vrb. ferre ad populum iussit, vt in perpetuum in statum diem vouerentur. hi ludi, cùm Annibal esset in Italia, victoriæ caussa Q. Fuluio Flacco tertium, Ap. Claudio COS. ex Martij, clari vatis, carmine primùm instituti sunt: cuius in libris

hæc inuẽta Liuius recitat lib. v. eadémque ferè & Macrobius lib. Saturn. I. Hostes, Romani, si expellere vultis, vomicámque, quæ gentium venit longe, Apollini vouendos censeo ludos, qui quotannis comiter Apollini fiant: cùm populus dederit ex publico partem, priuati vti conferant pro se, suísque. iis ludis faciendis præerit prætor is, qui ius populo plebíque dabit summum. X. viri Græco ritu sacra faciant. hæc si faxitis, gaudebitis semper, fiétque res vestra melior. nam is dius extinguet perduelles vestros, qui vestros campos pascit placidé. hoc inuẽto carmine, censuerunt patres Apollini ludos vouendos, faciendósque; voueri autem, & fieri à prætore vrbano; quòd is esse videretur, qui ius populo plebíque summum daret: cùm facti essent, duodecim millia æris prætori ad rem diuinam, & duas hostias maiores dandas: & vt x. viri sacra ritu Græco facerent, hísque hostiis, Apollini boue aurato, & capris duabus albis auratis, Latonæ boue femina aurata. Ludos prę-tor cùm facturus esset, edixit, vt populus per eos ludos stipem Apollini, quantam commodum esset, cõferret. populus eos coronatus spectauit. matronæ supplicauere: vulgóque apertis ianuis in propatulo epulati sunt: celebérque dies omni cæremoniarum genere fuit. Anno proximo, referente Calpurnio prętore, decreuit senatus, vt ij ludi in perpetuum mouerentur. triennio post, vt in perpetuum in statum diem

uouerentur. P. Varus, vt diximus, prætor vrbanus, à senatu iussus, legem tulit: & ex ea lege ipse primus vouit, fecítque ante diem II. nonas Quint. eúmque diem solennem deinde seruatum esse Liuius tradidit. ego tamen M. Bruti, qui Cæsarem interfecit, prætoris vrbani, absentis nomine, neque vno die tantum, neque II. nonas Quint. factos inuenio, sed, cum nonis Quint. essent cōmissi, vsque ad III. idus datos fuisse. quod ex duobus locis libri epistolarum ad Atticū XVI. colligitur. quod ipsum, de pluribus ludorum Apollinarium diebus, confimat, vt opinor, Liuius lib. XXXVII. his verbis: Ludis Apollinaribus ad V. idus Quint. cœlo sereno, interdiu obscurata lux est. Alios præterea ludos Romæ fuisse, notum est. de quibus agetur in alio libro separatim. nunc leges ostendamus: id quod propositum nobis est. Liciniam Fannia sequitur: de qua Gellius hæc, Ludis Megalensibus principes ciuitatis mutua inter sese cōuiuia agitabant: qui vetere S. C. quod factum est C. Fānio & M. Valerio COSS. iurare cogebantur, cōceptis verbis, apud consules, non amplius in singulas cœnas sumptus esse facturos, quàm centenos, vicenósque æris, præter olus, & far, & vinum, neque vino alienigena, sed patrio vsuros, neque argenti in conuiuium plus pondo, quàm libras centū, illaturos. sed post illud S. C. lex Fānia lata est: quæ ludis Romanis, item plebeiis, & Saturnalibus, & aliis quibusdā diebus

in ſingulos dies centenos æris inſumi conceſſit, decémque aliis diebus in ſingulis menſibus tricenos, cęteris autem omnibus denos. Et quoniam ſpectandi locũ ſenatores in imis gradibus ante omnes habuerunt, quod inſtituere curules ædiles, cenſorum iuſſu, Atilius Serranus, & L. Scribonius Libo: fecit ſua lege L. Roſcius Otho Ciceronis ætate, alterã in populo diſtinctionẽ. tulit enim, vt equeſter ordo ſeorſum à plebe in XIIII. gradibus ſederet, iis tamen equitib⁹ exceptis, qui ſiue ſuo, ſiue fortunæ vitio decoxiſſent. cui generi certum locum aſsignauit, pœna irrogata, ſi in XIIII. ſediſſent. hinc illud in Antonium, oratione II. Tenéſne memoria, te prętextatum decoxiſſe? patris, inquies, iſta culpa eſt. cõcedo: illud tamẽ audaciæ tuæ, quòd ſediſti in XIIII. cùm eſſet lege Roſcia decoctorib⁹ certus locus conſtitutus; quamuis quis fortunæ vitio, non ſuo, decoxiſſet. Primùm igitur ſenatores in ſedilibus circo proximis conſidebant. ſecundo loco proximè ſediſſe equites putabam, cùm, exceptis ſenatoribus & magiſtratibus, dignitate anteirent: ſed à Cornelio Tacito monitus opinionem mutaui. is enim, ſediſſe quidem in XIIII. ordinibus equites, narrat, non tamen ante plebem, ſed confuſè, tantum vt XIIII. ordines haberent. Nero, inquit libro XV. equitum Romanorum locos ſedilibus plebis antepoſuit apud circum. nam ad eam diem indiſcreti ibãt: quia lex Roſcia nihil, niſi de XIIII. ordinibus,

ſanxit. Hic legis Titiæ & Corneliæ, à duobus fortaſſe tribunis pl. latę, (nam & plębeij Cornelij fuerunt) ſubiungenda mentio eſt, quæ ſanxit, ne quis in pecuniam luderet, ſponſionémque eius rei ergo faceret, niſi ſi certaretur diſco, pilóve iaciendo, currendo, ſaliendo, ludendo, pugnando: quæ virtutis cauſſa fiebant. hanc legem vtrum reip. an imperatorum temporibus latam exiſtimem, compertum non habeo. mentionem video fieri apud iuriſconſultos. Nec omittendum illud, quod pertinere videtur ad ludos, hiſtrionum licentiam repreſſam eſſe lege. qua de re is, qui libros rhetoricorum ſcripſit ad Herennium, atque etiam Suetonius meminit. Non eſt, opinor, à legibus de religione lex illa ſeiungenda: quam vetuſtam fuiſſe Liuius aſſerit, priſcis literis, verbíſque ſcriptam; vt, qui prætor maximus eſſet, idibus Sept. clauum pangeret. cuius religionis ſeruandæ gratia creatum eſſe dictatorem, idem Liuius ait, L. Manlium Imperioſum, ab eóque clauum eſſe fixum dextro lateri ędis Iouis optimi maximi, ea parte, qua Mineruæ templum fuit: & addit, eum clauum, quia raræ primis vrbis temporibus erant literæ, notam numeri annorum fuiſſe credi: eóque Mineruæ templo dicatam legem, quia numerus Mineruæ inuentum eſſet: eam autem cærimoniam, cùm per aliquot annos fuiſſet intermiſſa, ideo eſſe renouatam, vt peſtilentia ſedaretur. quod antea factũ, proſperéque rem ſucceſsiſſe,

ſeniores prædicabant. Poſt res diuinas humanæ ſequuntur: & inter humanas primum dignitatis locum obtinēt magiſtratus. itaque ordo poſtulat, vt, quæ leges de iis latæ ſunt, eas hic exponamus. Prima fuit, vt opinor, hæc, vt de ſenatu, id eſt de patriciis familiis, omnes magiſtratus crearentur: ídque à Romulo inſtitutū reliqui deinde reges obſeruarūt. hanc autem legem, vix putauerim, comitiis curiatis, vt reliquas, à Romulo eſſe latas. quippe, quæ aduerſus plebis voluntatem res eſſet, eam rem cur ipſius plebis iudicio poteſtatíque committeret? ſanxit igitur hoc regio iure, publicíſque tabulis conſignauit, & obſeruari pro lege voluit. quod perſpicue demonſtrat Dionyſius lib. I I. cùm ait, Romulum de muneribus patriciorum & plebeiorum lege ſanxiſſe, vt patricij ſacra curarent, magiſtratus gererent, ius dicerēt: plebeii, quia rudes inopéſque eſſent, agros colerent, quæſtuariíſque artibus operam darent. Temperamentum illud tamen, quo ciuitatum concordia, id eſt ſalus ipſa, cuſtoditur, maximè quæſiuit. nam, ne nimis in ordinem patricium videretur eſſe propēſus, datum aliquid populo voluit, &, vt is ſuis ſuffragiis magiſtratus crearet, leges ſciſceret, bella decerneret, curiatis comitiis tulit. Duumuiros quoque, qui perduellionem iudicarēt, ita creari iuſſit, vt ad populū prouocatio eſſet. qua ipſa de lege & infra mentio fiet inter eas, quę ad crimina capitalia pertinent. nec tamen hic, cùm ad

duumuiros, hoc est ad magistratum pertineat, omittendam putauimus. Eiusdem lege creauit populus tribunum Celerum, qui equitibus prę- erat, & veluti secundum locum, vt ait Pomponius iurisconsultus, à regibus obtinebat. quo in numero fuit L. Iunius Brutus , ille reges eiiciendi, & inducendę libertatis auctor. Creatos etiam, regnante Romulo, quæstores, Vlpianus prodidit à Iunio Gracchano traditum in iis libris, quos de potestatib⁹ inscripsit. idem tamen hæc subiũgit: Sicuti dubium est, an, Romulo & Numa regnantibus, quæstor fuerit: ita, Tullo Hostilio rege, quæstores fuisse certũ est. & sanè crebrior opinio est, Tullum Hostilium primùm in remp. quæstores induxisse. Legem aliã præterea in regno Romano de magistratibus non video nominari. Regibus pulsis, prima de magistratibus lex fuit, quam L. Iunius Brutus tulit, vt singulis annis bini consules, regia potestate, crearentur, iísque primùm creandis centuriata comitia ab interrege, vt ait Dionysius, haberentur: quæ tamen à præfecto vrbis esse habita, Liuius tradit. sic enim lib. I. scripsit, in extremo: Duo consules inde comitiis centuriatis à præfecto vrbis ex commentariis Ser. Tullij creati sunt. in quo videtur illi esse cum Dionysio controuersia: quæ tamen nulla est. nam & ab interrege, & à prę̨fecto simul vrbis habita sunt ea comitia, quibus primi cõsules creati sunt, cum iis præfuerit Sp. Lucretius Tricipitinus, Lucretiæ

pater: qui erat idem interrex, idem vrbis præfectus: interrex, quòd eum ſenatus habendis conſularibus comitiis, Bruto referēte, creaſſet; præfectus, quòd ei Tarquinius, ad bellum proficiſcens, curam vrbis mandauerat. vtrunque enim ſcriptum eſt apud Dionyſium. aut igitur à præfecto vrbis Lucretio creati conſules ſunt, vt ab interrege, non vt ab vrbis præfecto; aut etiam, quòd, qui interrex eſſet, idem & pręfectus vrbis vocari poſſet. vrbis enim curam gerebat interrex; quia tunc, vrbanas res qui curaret, magiſtratus omnino nullus eſſet. Poſt hanc legem duæ ſequuntur proximæ, à P. Valerio conſule, Bruti collega, latæ, quibus plebis poteſtas aucta, ſenatus & magiſtratuum imminuta eſt; primùm, vt magiſtratum nemo caperet, niſi qui à populo imperium acciperet: ſi quis aliter feciſſet, capitali pœna puniretur, qui eum occidiſſet, ei impune eſſet: deinde, vt aduerſus magiſtratū prouocatio ad populū eſſet, néve quis magiſtratus ciuem Romanum aduerſus prouocationē verberare, aut necare vellet. quam legem cēturiatis comitiis eſſe latam, Valerius tradidit lib. IIII. Pro patriciis ea fuit, quæ, vt opinor, T. Lartio Flauo II. Q. Clœlio COS. lata eſt, de dictatore ſine prouocatione creando, & vt de conſularibus legeretur. fuit autem hæc lex ideo pro patriciis, quia, cùm creari dictatorem de conſularibus iuberet, ſequebatur, vt de patriciis crearetur. conſules enim tunc, & per annos deinde

multos, patricij fuerunt: nec prius de patriciis legi dictator desiit, quàm creari duo consules patricij desierunt. non enim cõsul patricius dictatorem quẽquam de plebe dixisset, itaque qui primus de plebe dictator fuit, C. Martius Rutilus, is à M. Popillio Lænate consule plebeio dictus est: cùm ita casus tulisset, vt aduersus Etrusci belli terrorẽ dictator dicendus esset, nec nisi à consule plebeio dici posset: quia consul alter patricius M. Fabius Ambustus bello retineretur. ita cõmunicata plebi dictatura, anno ab vrbe condita CCCIC. ídque cõtra veterem consuetudinẽ, non tamen contra legem factum est. non enim lex dictatorẽ de plebe fieri vetuerat, sed de consularibus iusserat. at C. Martius consularis. satisfecit igitur legi Popillius, cùm consularem hominẽ dictatorem dixit, patriciis non satisfecit, quia consularẽ de plebe dixit, cùm omnes antea de patriciis dicere cõsueuissent. Eadem fortasse lege sancitũ est, (legem certè, quæ hoc sanxerit, nominat Plutarchus in Fabio) ne dictator equo posset vti, ídque vel ob eam caussam, quòd, cùm plus inesse roboris in pedestribus copiis putaretur, propterea in legione permanere, nec locũ deserere deberet imperator, vel quòd, cùm ad alia omnia dictatoris esset singularis potestas, in hoc vno voluerũt eum populo inferiorẽ videri. senatus tamen petenti Fabio Maximo Verrucoso contra veterẽ legem concessit, vt equo vehi posset: datúmque id hominis

virtuti,ac tẽpori, cùm,cæsis ad Cannas Romanis,in vno Fabio,dictatore creato,melioris fortunæ spes reposita videretur. Illa pro plebe aduersus patricios fuit,quę in Sacro mõte lata est, & Sacratę nomen accepit,vt plebi sui magistratus essent,iíque sacrosancti: quibus auxilij latio aduersus consules esset: néve cui patrum capere eũ magistratũ liceret. qua lege tribuni pl. quinque primi creati sunt:nec tamen, vtrum vna tãtùm lex,an plures in Sacro mõte latæ sint, satis cõstat.Liuius & Dionysius,vbi rem ipsam narrant,vnam nominãt.sed Liuius alibi non semel, Sacratæ leges,dixit. Cicero quoque de prouinciis cõsularibus,Si patricius,inquit,tribunus pl. fuerit, contra leges sacratas esse. & pro domo sua: Vetant leges Sacratæ priuatis hominibus leges irrogari. & in ea,quæ integra non extat, pro C.Cornelio:Tanta in illis virtus fuit,vt anno post reges exactos XVI.propter nimiam dominationem potentium, secederent, leges Sacratas ipsi sibi constituerent. quibus locis non de vna lege,sed de pluribus accipiendum videtur. quòd si vnam omnino legẽ velimus fuisse, &,rectè tamen dictum vtroque numero, defendere:rationẽ afferemus hanc,vnam legem dici, quia re vera vna sit:plures, quia pluribus partibus, eodem tamen spectantibus , constet: quo modo XII.tab.& legem, & leges appellari videmus. Sequitur lex à Publilio,& Lætorio tribunis pl. lata, vt plebeij magistratus tributis

comitiis fierent, qui curiatis antea fieri ſolebāt. Tum illa lex, qua, vt x. tribuni pl. crearentur, bini è ſingulis claſsibus, anno à primis tribunis pl. XXXVI. cautum eſt. Alia lex fuit, qua, Dionyſio teſte, cauebatur, ne quis, tribuno apud populum concionante, aliquid contra diceret, vel dicētem interpellaret, ſi quis feciſſet, vades tribunis daret, pœnámque à tribunis impoſitam ſolueret: qui vades non dediſſet, morte puniretur, bona eius ſacra eſſent, de pœnis autē ipſis populus iudicaret. Et quoniā Atinij plebiſciti, quod ad tribunatum pl. pertinuit, mentionem à Gellio fieri video, quænam eius fuerit ſententia, quærendum videtur. Ego ſic exiſtimo, tribunos pl. ante Atinium plebiſcitum partim ſenatores fuiſſe, alios non fuiſſe: quòd ſcilicet liberum eſſet populo R. tribunatum pl. mandare cui vellet. Atinius, quo modo quidem mihi videtur, nec ademit hanc libertatem plebi Romanæ, & auxit poteſtatis tribunitiæ dignitatē. tulit enim, non, ne quis, niſi iam ſenator, tribunus fieri poſſet, (plebis enim libertatem huiuſmodi rogatione minuiſſet, neque id plebes vllo modo ſciuiſſet) verùm, vt, quem tribunum pl. creaſſet, is hoc ipſo in poſterum ſenator eſſet. atque hanc eſſe Gellij verborum ſententiā crediderim, cùm ait libro XIV. tribunis pl. ſenatus habendi ius fuiſſe, quanquam ſenatores nō eſſent ante Atinium plebiſcitum. hoc etiam è quodam Suetonij loco ſuſpicamur. nam in Au-

gusto, Comitiis, inquit, tribunitiis, si candidati senatores deessent, ex equitibus R. creauit. ex quo sequitur, nō licuisse antea equitibus R. tribunatum petere. multo igitur minus tertio ordini, iis, qui de plebe dicebantur, qui nec equites, nec senatores erant. quin, primis temporibus, tantum abest, vt ex senatu tribuni pl. crearentur, vt ob eam ipsam caussam instituti sint, ne senatus aduersus plebem crudelius, aut arrogantius ageret: ideóque ex ipsa plebe per annos multos creati sunt. postea cœpere equites quoque Romani, ac senatores tribunatum pl. petere. Nec multo post x. viri, sine prouocatione creati, x I I. tab. leges condidere, comitiísque cēturiatis pertulere. quibus in legibus cùm alia multa prudenter ad temperandam ciuitatem, tum de magistratibus multa sancita esse, credibile est. X. virorum imperio finito, cum tribuni pl. creati essent, quos x. viri simul cum prouocatione sustulerant, quæ firmissima plebi auxilia, & tanquam duæ tuēdæ libertatis arces fuerāt, tribunatu inito, sine vlla mora M. Duilius de consulibus cum prouocatione creandis rogationem pertulit. quam ipsam multo ante P. Valerius consul, vt diximus, tulerat: sed, intermissam, & quasi sublatam x. virorum magistratu, Duilius renouauit, auctā opinor, aliqua re, & grauiori iure confirmatam: sicuti & aliæ leges multæ diuersis temporibus plures latores habuere, cùm vetus lex noua lege vel corrige-

retur: vel, vt tempus, moréſque ferebant, aliis cautionibus adiectis, augeretur. hinc de communi omnium Quiritium iure leges, primum Valeria & Horatia, deinde Publilia, poſtremo Hortenſia, prima duorum conſulũ reliquæ duę dictatorum: hinc ſumptuariæ, vel, vt Cato cenſorius, appellabat, cibariæ, Orchia, Fannia, Didia, Licinia, Æmilia, Antia: hinc de ambitu Petilia, Cornelia & Bæbia, Calpurnia, Tullia, Iulia. quæ non ideo alia poſt aliam latæ ſunt, vt priorem legem poſterior abrogaret: ſed, vt dixi, vel vt corrigeretur aliquid, vel vt nouum ius, vtile ciuitati, aſciſceretur, vel vt, moribus ad deteriora quotidie magis inclinantibus, pœna grauior irrogaretur. quod libro II. de Officiis Cicero ſignificat his verbis: Nondum centum, & decem anni ſunt, cùm de pecuniis repetundis à L. Piſone lata eſt lex, nulla antea cùm fuiſſet. at vero poſtea tot leges, & proximę quæque duriores. cauſſam porrò iuris eadem de re conſtituendi hanc video fuiſſe, vt antiquæ legi, iam vetuſtate ſeneſcenti, noua ſubueniret. quod in lege Licinia de ſumptibus, quæ fere idem, quod Fannia, ſanxit, quæſitum eſſe, in Macrobio legimus, Sat. lib. III. atque hoc ipſum de XII. tab. eueniſſe, idem tradit. quarum vbi contemni cœpit antiquitas, eadem illa, quæ illis legibus cauebãtur, in alia latorum nomina tranſierunt. Retulit igitur Duilius, quod ante latũ erat: &, quod Duilius retulit, id eodem anno lege lata

L. Valerius & M. Horatius coss. non cõfirmarunt modo, ſed auxerunt etiam nouo iure adſcripto, cùm ille de prouocatione à conſulibus tantum, hi de prouocatione ab omni magiſtratu, quicunque crearetur, lege ſanxerint. qui & aliam legem, qua veterem illam Sacratam confirmarunt, tulerunt, vt ſacroſancta eſſent tribunorum pl. corpora, cuius rei prope iam extincta memoria erat, religione etiam ad legẽ adiecta, cęrimoniis quibuſdam ex magno interuallo relatis. eadémque lege cautum eſt, vt, qui ædilibus, iudicibus, x. viris nocuiſſet, eius caput Ioui ſacrum eſſet. ſed horum conſulum prima lex ea fuit, quæ tribunorum pl. poteſtatem quàm maxime auxit, quam tulere cẽturiatis comitiis, vt, quod tribuni pl. iuſſiſſent, populum teneret: quod ante veluti in controuerſo iure fuiſſe, & Liuius ait, & Dionyſius confirmat. cur autem controuerſum fuerit, Liuius non exponit, ſed Dionyſius ſubobſcure ſignificat, quia, cùm lege centuriatis comitiis lata populus omnis teneretur, tributis verò comitiis latam plebeij tãtum ſeruarent, plebs eandem eſſe cõditionem in vtriſque legibus volebat, vt, quemadmodum centuriatis comitiis, vbi plus patricij poſſent, latas leges plebeij obſeruarent, item eo iure, quod tributis comitiis ſancitum eſſet, in quibus plebeij patriciis ſuffragio præſtabãt, patricij tenerentur. Eodem anno idem Duilius plebem rogauit, plebéſque ſciuit, qui plebẽ ſine tribunis

pleb.reliquiſſent, quíque magiſtratum ſine prouocatione creaſſent, tergo ac capite punirētur: qualem & conſules Valerius & Horatius tulerant. Anno proximo L. Trebonius tribunus pl. rogationem tulit, vt, qui plebem Romanam tribunus pleb. rogaret, is vſque eò rogaret, dum x. tribunos pl. faceret. nam Duilia lex de tribunis nuſquam numerum præfinierat: tantum, vt relinquerentur, ſanciebat, & ab iis, qui creati eſſent, cooptari collegas iubebat. ſuſtulit igitur Trebonia lex cooptationem. nam cùm iuſſerit, ab eo, qui comitia tribunis creandis haberet, omnes planè tribunos, qui x. omnino erant, creari; nimirum partem tribunorū creari, reliquos autem ab ijs, qui creati eſſent, cooptari vetuit. quod cùm M. Duilius tribunus pl. feciſſet; rectéque factum, neque contra legem ab ipſo latam commiſſum, defenderet; anno inſequenti Trebonius tribunus ple. ne in poſterum fieret, lege cauit. nec aliam legem intelligit Liuius lib. IIII. cùm ait: Ante omnia refellit falſum imaginis titulum, paucis ante annis lege cautum, ne tribunis collegam cooptare liceret. hæc enim verba nihil aliud ſignificant, niſi id, quod idem lib. III. ſcripſit, vt qui plebem Romanam tribunos plebis rogaret, is vſque eò rogaret, dum x. tribunos pleb. faceret. Secuta lex eſt de tribunis mil. conſulari poteſtate promiſcuè ex patribus ac plebe creādis: qui tamen per annos IIII. & XL. patricij omnes creati ſunt. Huic proxima

ſucceſſit de cenſoribus quinquenni imperio è gente patricia creandis, Geganio Macrino II. Quinctio Capitolino V. COS. quam ipſam legem ſexennio poſt Mam. Æmilius dictator correxit, lege lata, ne plus quàm annua ac ſemeſtris cenſura eſſet. grauis enim omnis diuturna poteſtas in libera ciuitate. Biennio poſt lata lex eſt à tribuno pl. tollendæ ambitionis cauſſa, ne cui album veſtimentum addere petitionis cauſſa liceret. cuius deinde vim auctoritatémque fuiſſe nullam, innumera de candidatis exempla declarant. Legem etiam nominat in Coriolani vita Plutarchus, Marcio Cenſorino ſuadente latam, ne cui bis eundem magiſtratum petere liceret. quam poſtea conſtat eſſe abrogatam: cùm multi iterũ, ac ſæpius cõſules fuerint. De duplicãdo quæſtorum numero lata lex eſt, vt, præter duos vrbanos, quorũ fuiſſe originẽ antiquiſſimã iam oſtẽdimus, duo, qui cõſulibus ad miniſteria belli præſto eſſent, crearẽtur, iique promiſcue de plebe ac patrib⁹, libero populi ſuffragio. Plebis autẽ opes maximè omnium auxerunt L. Sextius, & C. Licinius Stolo, qui tribuni pl. duas leges tulerũt, vnã, vt X. viri ſacrorũ ex dimidia parte de plebe crearẽtur; alterã, vt alter vtique cõſul plebeius eſſet. quam Liuius Liciniam, non Sextiã, vocat, opinor ob eam cauſſam, quòd Licinius tulerit, ſuſcripſerit Sextius. Leges deinde alię de cẽſulatu latę ſunt, omnes è rep. quę tamẽ haud omnino ſunt obſeruatæ. quid enim vtilius reip. quàm ne quis iterum conſul fieret? quod

quidē omniū ciuiū iura exæquare videbatur, & malè cogitātibus viā obſtruebat ad potētiā ſingularem. hoc igitur lege ſancitū eſt. Itē illud, ne quis ante XLII. ætatis annū conſulatum petere poſſet. temeritas enim florentis ętatis, prudentia maximè ſenectutis, aut eius ætatis, quæ ad ſenectutem accedit. Abſentes etiam à coſulatu lege ſummoti ſunt. ęquum enim fuit adeſſe, & populo ſupplicari in eo magiſtratu, quem populus ipſe mādabat. Duas tulit L. Sylla, vtrāque pręclaram: vnam, ne quis intra X. annos cōſul iterū fieret; alterā, ne ædilitas, & prætura omitteretur. quæ valuerūt ambæ ad extrema reip. tempora. eam quidē de magiſtratib⁹ curulibus non omittendis Cicero ſignificat oratione XI. in Antonium: Vopiſcus, inquit, ex ędilitate cōſulatum petit. ſoluatur legib⁹. Sed, quo anno lex Licinia de altero cōſule plebeio rogata eſt, eodē M. Furius Camillus è s.c. tulit, vt ædiles ex patribus duo crearētur, qui curuli ſella, vt conſul, cenſor, & dictator, ſederent. Ab eodē latum exiſtimo, vt prætor vnus, qui ius in vrbe diceret, patricius crearetur. quæ lex neque à quo magiſtratu, neque quibus comitiis lata ſit, Liuius explicat. ego tamen, cùm patricij prætorem poſtulaſſent, iiſque, vt de gente patricia crearetur, à tribunis pleb. conceſſum eſſet; non dubito, quin legem, qua patriciis honor accederet, patricius magiſtratus tulerit. quod ſi ita eſt, latam à dictatore Camillo, qui cōtrouerſias inter patres plebemq; ſedauit, facile crediderim: pręſertim cū, & legē

de curulibus ædilibus è gente patricia creandis ab eodem dictatore eodem annō esse latam, Liuius narret. comitiis autem vtranque legem non iisdem latam puto, sed tributis de ædilibus curulibus, quia minor esset magistratus, centuriatis autem de prætore, qui maiores inter magistratus fuit. cùm enim minores magistratus tributis comitiis, maiores centuriatis crearentur; leges quoque, quibus creati sunt, iisdem comitiis latas esse, rationi consentaneum est. non enim, quia lex de ædilibus & è s. c. & à dictatore, id est à summo magistratu, lata sit, propterea comitiis centuriatis latam esse dicendum est: cùm, & alias leges tum è s. c. tum à maiore magistratu tributis tamen comitiis latas esse, constet, vt quam Piso consul de incestu P. Clodij è s. c. rogauit: quam in foro latam esse, vbi non centuriata, sed tributa comitia habebantur, patet ex epistola, Vereor, lib. I. ad Atticum. Illud additum videtur aut tunc; aut postea, in lege de prætore vrb. ne plus quàm x. dies ab vrbe abesset. hanc ego facio coniecturam ex iis verbis in Philippica I I. Cur M. Brutus, te referente, legibus est solutus, si ab vrbe plus, quàm x. dies, abfuisset? erat enim prætor vrb. eo anno M. Brutus. Quod autem hic magistratus, consulibus absentibus, cōsulare munus in vrbe sustinebat; factum id non lege, sed more maiorum: qui tamen fere pro lege solebat esse. itaque Vlpianus, Diuturna, inquit, cōsuetudo pro iure, & lege in

iis, quæ non ex ſcripto deſcendunt, obſeruari ſolet. eiúſque rei cauſſam egregie tradidit Iulianus: qui, cùm hæc ſcripſiſſet, Quibus de cauſſis ſcriptis legibus nõ vtimur, id cuſtodiri oportet, quod moribus & cõſuetudine introductum eſt; ſubiunxit: Nam, cùm ipſæ leges nulla ex alia cauſſa nos teneant, quàm quòd iudicio populi receptæ ſunt; meritò & ea, quæ ſine vllo ſcripto populus probauit, tenebunt omnes. quid enim intereſt, ſuffragio populus ſuam volũtatem declaret, an rebus ipſis, & factis? quare rectiſſimè etiam illud receptum eſt, vt leges non ſolo ſuffragio legiſlatoris, ſed etiam tacito conſenſu õmnium per deſuetudinem abrogentur. Anno proximo, cùm, pro vno conſule plebeio tres patricios prætextatos eſſe, vnum prætorẽ, & duos ædiles, tribuni pl. in concione queręrẽtur; concordiæ cauſſa conceſſum primo eſt, vt ædiles cur. alternis annis ex plebe fierent. poſtea promiſcuum fuit, libero in omnibus ædilium cur. comitiis populi ſuffragio. Cautum etiam plebiſcitis non nulli ſcripſere, ne quis eundem magiſtratum intra x. annos caperet; neu duos magiſtratus vno anno gereret; vtique liceret conſules ambos, plebeios creari. ſed, legem de magiſtratuum interuallo neque in conſulibus, neque in prætoribus ſeruatã inuenio; credo, quia, quod populus poſtremum comitiis iuberet, id ius ratúmque eſſe in XII. tab. ſancitum erat. iuſſum autem populi & ſuffragia eſſe interpreta-

bantur. qua ratione & duos consules patricios cōtra legem Liciniam creatos, Liuius lib. VII. scriptum reliquit. Graue etiam eo anno patricij damnum accepere, quo Q. Publilius Philo dictator legem nouam tulit, vt alter vtique ex plebe censor crearetur; veterem confirmauit, vt plebiscita omnes Quirites tenerent. Nullus iam erat magistratus præter præturam, in quo patribus plebs inuidere posset. promiscua erat curulis ædilitas: communis consulatus, atque adeò plebis potius, quàm patrûm, cùm duos cōsules patricios fieri lege non liceret, duos autem plebeios nulla lex vetaret: ad dictaturam, ad censuram æquè plebeiis hominibus & patriciis aditus patebat: de prætura, quæ patriciis tantùm hominibus deferebatur, nulla tamen adhuc querela, nulla plebis vox exaudiebatur: credo ob eam caussam, quia, cùm vnus prætor crearetur, eum ipsum locum appetere, impudentię videretur. itaque, cùm auctus deinde prætorum numerus est, tum, ne cuius magistratus particeps plebs non esset, prætura plebeiis etiam hominibus impertita. Eodem anno M. Valerius consul de prouocatione legem tulit, diligentius sanctam. eámque tertio tum post reges exactos latam esse, semper à Valeria familia, lib. X. scribit Liuius. caussam autem sæpius renouãdæ haud aliam putat fuisse, quàm quòd, plus paucorum opes cùm possent, quàm libertas plebis, prouocationis auxilio aduersus ma-

giſtratuum iniurias haud fere quiſquam vtebatur. quod autem eam legem ait tertiò tum ab eadẽ familia eſſe latam; neque præterea latores ipſos nominat: ſignificat, primum eam, quam P. Valerius Publicola conſul, anno poſt reges exactos, de prouocatione aduerſus magiſtratus ad populum primus tulit; de qua lib. I I. mentionẽ fecit: deinde eam, quam cõſul L. Valerius tulit, ne quis vllum magiſtratum ſine prouocatione crearet: de qua idem Liuius lib. I I I. ſcriptum reliquit. in tertia ita ſanctũ: eum, qui prouocaſſet, virgis cædi ſecuríque necari non licere: ſi quis aduerſus ea feciſſet, eum improbè feciſſe. pœnam autem in eum, qui contra feciſſet, Valerius in ſua lege nullam nominauit: &, quæ tum probitas erat, pœnã in ipſo improbitatis nomine ſatis grauẽ duxit. At multis poſt annis, cùm audacia magis emineret, neque ſatis à facinore deterreret infamia, graui pœna, ſi quis verberaſſet, necaſſétve ciuem Romanum, M. Porcius Cato ſanxit. has leges, de prouocatione à tribus conſulibus Valerię gentis latas, ad populi libertatem poteſtatémque pertinuiſſe, manifeſtum eſt: eáſque ſignificat Cicero Academicorum II. cùm ait: Commemorant reliquos, qui leges populares de prouocationibus tulerint, cùm conſules eſſent. tres enim conſules Valerios intelligit. Poſtea ſecuta eſt illa, quam M. Fuluio Pæto, T. Manlio Torquato COS. M. Curius Dentatus tribunus pl. tulit, vt ante comitia patres

auctores fierēt, hoc est, vt probare se diceret eos magistratus, quos populus creasset. quam legē, Cicero in libro de Claris oratoribus, Ap. Claudio Cæco interrege comitia habēte, Liuius autem, P. Sulpitio, latam esse tradunt. de quo tantùm illud dicam; ab eo, qui primus interrex esset proditus, comitia nō haberi solita esse. quare, si duo interreges proditi sunt, à posteriore habita esse comitia necesse est. priorem esse proditum Appium Liuius asserit, Cicero Sulpitium videtur existimasse. itaque ille Sulpitium, hic Appium comitia habuisse dicit. Lex autem Menia, quæ ipsa quoque de magistratibus fuit, quam in Bruto simul cum lege Curia Cicero nominat, quo anno lata sit, quídque planè sanxerit, adhuc quæro. De communi omnium ciuium Romanorum iure, vt, quod à plebe scitum esset, eo Quirites omnes tenerentur, legem tulit Q. Hortensius dictator, bis antea latam, à Valerio Potito, Horatio Barbato COS. & à Publilio dictatore. Illa fuit pro dignitate magistratuum præclara lex, quæ, si cuius pater in hostium potestate esset, ab eo magistratum capi vetuit. videlicet hoc iudicarunt sapientissimi viri, hominis non liberi filium remp. administrare, nimis indecorum esse. itaque Liuius lib. XXVII. Seruilium, inquit, negabant, iure aut tribunū pl. fuisse, aut ædilem esse: quòd patrem eius, quem III. virū agrarium occisum à Boiis circa Mutinam esse, opinio per X. annos fuerat,

viuere, atque in hostium potestate esse, satis cõstabat. & lib. xxx. de eodem: Latum ad populũ est, ne Cn. Seruilio fraudi esset, quòd, patre, qui curuli sella sedisset, viuo, cùm id ignoraret, tribunus pl. atque ędilis pl. fuisset, contra quàm legibus sancitum erat. Legem etiam fuisse, qua is, qui comitiis praeesset, sui ratiõe in petendo magistratu habere vetaretur, Liuius lib. x. significat. Tulit & L. Villius tribunus pl. rogatiõe, quot annos nati quique magistratum peterent, caperéntque: vnde & ipsi, & posteris cognomẽ inditum, vt Annales Villij dicerentur. Et quoniam, quis planè cuique magistratui petẽdo legitimus annus esset, nominatim hac lege expressum non inuenio; quid ipse legendo obseruauerim, breuiter subiiciam. Omitto quaesturam, tribunatum pl. aedilitatem pl. quia curules tantùm magistratus in lege Villia nominatos existimo. nam si quaesturae certum annum Villius sua lege statuisset; vnde postea tam incerta ratio? gesserunt enim quaesturam duo Gracchi, Tiberius, & Caius, anno aetatis XXVII. M. Cicero anno XXXI. C. Caesar XXXIII. M. Cato Vticẽsis XXIX. quòd si quis dixerit, liberã fuisse, quo quis anno vellet, quaesturae petitionem, modò peteretur post annum XXVI. qui esset ad petendum legitimus: ideo mirũ videri non debere, si Cicero, Caesar, & Cato, non eodem omnes anno, petierint, quandoquidẽ satis duxerint leges obseruare, quae petendae quaesturae annum

definiebāt XXVI. gerendę XXVII. hoc si quis obiecerit; ad coniecturam, id est, ad rationem ipsam, cōfugiam. Quid enim? similéne veri est, C. Cæsarem, (omitto Ciceronē: cui tamen, cùm homo nouus esset, laborandum maximè fuit de dignitate, nec, quæ prima daretur, occasio negligenda) sed C. Cæsarem, quo nemo magis honores appetiuit, nemo potestatis & imperij fuit auidior, eúmne verisimile est petitionem quæsturæ ab anno XXVI. si is legitimus esset, in annum XXXII. distulisse? verum habeo, quo nitar, aliud paulò firmius argumentū. video enim, Pompeium Magnum, cùm annum ageret XXXV. consulatum gessisse, solutum videlicet legibus, meritorum ingentium in remp. eximiæque virtutis ergo. at eo anno magistratum nullum per leges capere licuisse, Cicero demōstrat. quo modo igitur & Cicero ipse, & Cæsar, & Cato quęsturam ante annum XXXV. ceperunt? num obscurum est, leges loqui de curulibus tantum honoribus, ædilitate, prætura, consulatu; quęsturæ autem, ædilitatis pl. tribunatus pl. rationem habuisse nullam? sed recitentur verba Ciceronis. Quid, inquit, in oratione pro lege Manilia, tam singulare, quàm vt, ex s. c. legibus solutus, cōsul antè fieret, quàm vllum alium magistratum per leges capere licuisset? dicit, Vllum alium magistratum. quod, si de quæstura leges locutæ sunt, falsum est: cùm, vt ostendi, quæsturā multi gesserint ante annum XXXV. quo anno gestum esse

primum à Pompeio consulatum, quem Cicero significat, tum ex Appiano constat, tum ex Velleij historia; in qua scriptum est, periisse Pompeium Cæsare & Seruilio cos. anno ætatis suæ LVIII. à quo anno si retrorsum numeres; cadet primus eius consulatus in annum eius ætatis XXXV. vt tamen ita supputes; nõ simul cum anno ætatis Pompeij finiisse consulatum, sed cùm ille iam annũ esset ingressus XXXVI. ita cum fastis Capitolinis, & cum Appiano Velleij congruet historia. nam, quod ait Plutarchus anno LIX. interiisse Pompeium, id quoque potest esse verum, hoc modo, vt primum eius ætatis annum capiamus C. Atilio Qu. Seruilio cos. quo anno Pompeiũ esse natum, Velleius affirmat. tametsi, cùm ait ipse Pompeium periisse anno LVIII. nõ incipit numerare ab eo anno, sed à proximo sequenti: quòd scilicet non ita multo ante exitum cõsulatus Atilij & Seruilij natus esset Pompeius, & exiguum illud spatium in annorũ numero videretur omittendum. Constat igitur, legem Villiam nihil de iis honoribus sanxisse, qui caperẽtur ante eum annum, quo Pompeius primum cõsul fuit, siue eum velis esse XXXV. siue malis XXXVI. nã ædilitatis curulis annus erat XXXVII. cuius rei argumẽtum est, quòd eam petiit Scipio Æmilianus XXXVI, &, solutus legibus, consul factus est. annum porro fuisse eius ætatis XXXVI. Velleius demõstrat his verbis. Decessit M. Aquillio C. Sẽpronio cos. anno ferme

LVI. de quo si quis ambiget, recurrat ad priorẽ consulatũ eius, in quem creatus est anno XXXVI. ita dubitare desinet. vt omittam, quòd, cùm ędilitas præturam biennio antecedat, & prætura item biennio cõsulatũ: consulatus autẽ geratur anno XLIII. quod paulò pòst ostendemus, necesse est, vt gerẽdæ ædilitati legitimus annus sit XXXVII. Nunc agamus, quando satis de ædilitate dictum est, de anno præturæ. at hoc, si de ædilitate cõceditur, in dubium vocari non potest. geritur enim ædilitas anno XXXVII. sequitur post biennium prætura: quod indicant & multorũ exempla, & illa maximè verba Ciceronis in epistola ad Furnium: Si ædilis fuisses, post biennium tuus annus esset. ergo geritur pretura anno XL. Nec de cõsulatu difficilis probatio est. percurrãtur fasti: neminẽ inuenies, nisi prætura biennio saltem ante gesta, consulẽ fuisse. est igitur annus cõsulatus XLIII. accedit Ciceronis testimoniũ in oratione V. in Antonium: in qua sunt hęc: Quid Macedo Alexander? cùm ab ineunte ætate res maximas gerere cœpisset, nònne tertio & trigesimo anno mortẽ obiit? quę est ætas nostris legibus X. annis minor, quàm cõsularis. Hanc, opinor, legem Dio significauit, cùm ait lib. XXXIX. Consules in senatu sententiam dixerunt, vt ei prætura daretur: licet nondum per leges liceret. quò spectauit & Plutarchus, cùm dixit: Decreuit senatus, vt Catoni prætura extra ordinem daretur. & Valerius

libro III. cùm inquit: Cato Cypriacam pecuniam maxima cum diligentia, & sanctitate in vrbem deportauerat. cuius ministerij gratia senatus relationem interponi iubebat, vt prætoriis comitiis extra ordinem ratio eius haberetur. sed ipse id fieri passus non est, iniquum esse affirmans, quod nulli alij tribueretur sibi decerni. quanquam est quiddam, hac in re cur magnopere dubitem. nam, cum eo sit anno decretum, quo Marcellinus, & Philippus consulatũ gesserũt; certe per ætatem potuit Cato petere præturam. tribunus enim pl. ante annos quinque Silano & Murena coss. fuerat. prætura vero quadriennio tãtum à tribunatu distat: eóque magis liquet, potuisse Catonem Marcellino & Philippo coss. petere præturam, quòd anno sequenti, Pompeio & Crasso coss. petiit, nõ vt designaretur, sed, vt creatus magistratum statim iniret, quòd anno proximo superiore habita comitia nulla fuerãt: ideóque cõsules Pompeius & Crassus ex interregno facti sunt: qui deinde prætores crearunt. quòd igitur ob domesticas discordias Marcellino & Philippo coss. producta in annũ sequentem comitia sunt, propterea Cato nõ petiit eo anno, petiit autẽ sequẽti, cõsulibus, vt dixi, Pompeio & Crasso creatis. quare, etiam si Plutarchus dixerit, licet nondũ per leges liceret: videndũ tamen est, an senatus potius decreuerit, vt omnino Cato prætor crearetur, neque à populi suffragiis pẽderet, quorũ

dubius esset euẽtus. quam sententiã illa quoque videntur confirmare Valerii verba: Campestrẽ experiri temeritatem, quàm curiæ beneficio vti, satius esse duxit. Fuit & lex vt duo prætores crearentur, mox alia, vt tres: deinde Bæbia, vt quatuor: &, quia leges ad temporum rationem accommodantur: propterea, simul cum vrbis opibus, & ciuium frequentia, prætorum quoque numerus ita deinde auctus est, vt, quo anno C. Cæsar cum M. Antonio consul fuit, XVI. prætores Romæ esse cœperint: cum ante Syllæ dictaturam VI. vt ait Velleius, post VIII. deinde X. fuissent. quos deinde ab Augusto rursus X. esse factos, apud Dionem in historia scriptũ est. Legimus etiam apud Censorinum de pręto- re vrb. plebiscitum, à Pletorio tribuno pl. latũ, his verbis: Prætor vrb. qui nũc est, quíque post- hac fuerit, duos lictores apud se habeto: ísque supremam ad solis occasum iùs inter ciues dicito. Referam in hunc numerum & eam legem, quam, ad imminuendam tribuniciam potestatem, dictator Sylla tulit, primum, ne tribunis pl. alios magistratus capere liceret: deinde, ne ad eos prouocatio esset: tum, ne leges ferre possent: postremo, ne iis concionari liceret. hanc Sylla iratus plebi tulit, quia pro Marianis partibus contra ipsum steterat. sed, eo mortuo, C. Aurelius Cotta consul primum legis caput abrogauit. tulit enim, vt alios magistratus tribunis pl. capere liceret. alterum caput abrogauit

Pompeius Magnus in primo cõſulatu, lege lata, vt ad tribunos pl. eſſet prouocatio. omniáque omnino, quę tribunis pl. ademerat Sylla, illis eſſe reſtituta, exemplis intelligitur. ius autem intercedendi lege nunquam amiſerunt: quod illis initio belli ciuilis inique ereptum, queritur Cæſar his verbis lib. I. de bello ciuili: Aguntur omnia raptim, atque turbate: neque docendi Cæſaris propinquis eius ſpatium datur: nec tribunis pl. ſui periculi deprecandi, neque etiam extremi iuris interceſſionem retinendi, quod L. Sylla reliquerat, facultas tribuitur: ſed de ſua ſalute ſeptimo die cogitare coguntur: quod illi turbulentiſſimi ſuperioris temporis tribuni pl. octauo denique mẽſe ſuarum actionum reſpicere, ac timere conſueuerant. & in eodẽ libro, paulo poſt: Nouum in rep. introductum exemplum quæritur, vt tribunicia interceſſio armis notaretur, atque opprimeretur, quæ ſuperioribus annis armis eſſet reſtituta: Syllam, nudata omnibus rebus tribunicia poteſtate, tamen interceſsionem liberam reliquiſſe: Pompeium, qui amiſſam reſtituere videatur, bona etiam, quæ ante habuerat, ademiſſe. Vetuit etiam lex tribunos pl. integrum diem ab vrbe abeſſe: de qua, vt opinor, ſignificant illa verba Gellij lib. III. cap. II. Tribuni pl. quos nullam diem abeſſe Roma licet, cùm poſt mediam noctem proficiſcuntur, & poſt primam facem ante mediam ſequentem reuertuntur, non dicuntur

abfuiſſe vnum diem, quādo, ante horam noctis ſextam regreſſi, partem aliquam illius in vrbe ſunt. Nam, quod in Liuio lib. I x. legitur, duos tribunos pl. L. Liuium, & Q. Melium, cùm de iis, qui pacem Caudinam fecerant, dedendis in ſenatu ageretur, ita locutos: Neque exolui religione populum deditione ſua, niſi omnia Samnitibus, qualia apud Caudium fuiſſent, reſtituerentur, neque ſe pro eo, quòd, ſpondendo pacē, ſeruaſſent exercitum populi Romani, pœnam vllam meritos eſſe, neque ad extremum, cùm ſacroſancti eſſent, dedi hoſtibus, violaríve poſſe: tribunos quidem plebis eſſe, cùm hæc dicerent, Liuium, & Melium, conſtat, non tamen ſimul illud, eoſdē fuiſſe tribunos pl. cùm pacem ad Caudium ſpoponderunt. non enim hoc anno, quo de ſpōſoribus pacis populo Samnitum dedendis actum eſt, ſed proximo ſuperiore pax illa per ſponſionem facta fuerat, in qua non affuiſſe tribunos pl. indicāt hæc, quæ ſubſcribam, eiuſdem Liuij verba. Spoponderunt conſules, pręfecti, legati, quæſtores, tribuni mil. nomináque omnium, qui ſpoponderunt, extant. itémque illa, haud ita multò pòſt, in eodem libro. Samnitibus non fuit ſatis, conſules ſpondere, ſed legatos, quæſtores, tribunos mil. ſpondere coëgerunt. tribunos pl. non nominat. ergo nulli affuerūt. Liuius autem, & Melius eo tempore tribuni mil. vt opinor, in caſtris fuerant. vnus, quod meminerim, aut etiā, quod omnino

legerim, Q. Metellus Nepos, cùm tribunatum pl. gereret, contra leges in Syriam ad Cn. Pompeium ſua ſponte, nulla vi cogēte, profectus eſt. quo facto ſubiit ignominiam, nulla tamen affectus eſt inſigni pœna, conſul etiam aliquot poſt annis cum Lentulo Spinthere creatus eſt, ſiue quòd hominis vitia familiæ dignitas tegeret, ſiue quòd eum non tam ipſius facta deprimerēt, quàm Pompeij, & aliorum, qui plurimum in rep. poterant, amicitia ſubleuaret. Redeo ad inſtitutum. De iure magiſtratuum, ne quis peteret abſens, legem tulit Pompeius Magnus in tertio conſulatu: in qua cùm neminem excepiſſet, mox, ſoceri ſui C. Cæſaris recordatus, lege iam in æs inciſa, & in ærarium condita, correxit errorem, vno Cæſare excepto. Tulit aduerſus cenſoriam poteſtatem P. Clodius in tribunatu, ne quem cenſores in ſenatu legendo prçterirēt, néve qua ignominia afficerēt, niſi qui vtriuſque cenſoris ſententia damnatus eſſet. qua de lege ſic in Piſonē Cicero: Ab eodem homine vetus illa magiſtra pudoris, & modeſtiæ, cenſoria ſeueritas ſublata eſt. Tullia fuit de legationibus liberis, lata à M. Cicerone conſule, ne, ſicut antea, infinitum, ſed annuum tempus earum eſſet. Alias quoque de magiſtratib9, atque huiuſmodi de genere non dubito fuiſſe, præſertim tribunicias, vt poteſtas patriciorum magiſtratuum minueretur. ſemper enim tribuni pl. id egerunt, vt iura magiſtratuum, ac ſenatus ad vniuerſum

populum omnia transferrent. quare longũ esset omnes enumerare: neque tamen de omnibus mentio reperitur. insignes autem præter cæteras hæ sunt, quas nominauimus. De comitiis omnes fere populares leges fuerunt. Tulit cum Volerone Publilio Lætorius, id quod iam dictũ est, vt tributis comitiis plebeij magistratus fierent. quo primum tempore tributa comitia Romæ esse instituta, facile suspicor. neque enim ante hanc legem vsquam ea video nominari: &, opinor, curiatis comitiis plebeij magistratus, cẽturiatis patricij creabantur. plebeij autem dicebantur, qui plebis caussa, & ex ipsa plebe: patricij verò, qui patriciorum caussa, & ex patriciis familiis primùm erant instituti. postea plebi quoque ius petendi patricios magistratus concessum est: plebeios magistratus, saluis legibus, patricius nemo petiit. sed, legem Voleronis, quam à nonnullis video Voleroniam imperite vocari, cum leges à prænominibus nominari mos nõ esset, Publiliam appellauerim: siquidem Publiliæ gentis Volero prænomen fuit. Tulerunt deinde L. Valerius, & M. Horatius COS. vt, quod tributis comitiis lex sanxisset, eo Quirites omnes æquè tenerentur, ac si centuriatis comitiis perlata lex esset. ita centuriatis comitiis tributa sunt æquata: &, quod ait Liuius, tribuniciis rogationibus acerrimum telũ hac lege datum est: cũ, quidquid tribuni pl. ferrent, id deinde ab omnibus ciuibus seruari necesse esset.

Etiam illa Publilij dictatoris cōtra ſenatum pro populo fuit;qua cautum eſt,vt omnium legum, quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante initum ſuffragium patres auctores fierēt: ne ſcilicet roboris haberet minus, ſi quid populare patribus inuitis latū eſſet. Item illa C. Caſſij tribunicia, vt ordinem ſenatoriū amitteret is , quem populus damnaſſet,cuíve imperiū abrogaſſet. Quoniam autem poteſtatem ſoluēdi legibus ſenatus habebat,C.Cornelius eam poteſtatem lege paululū imminuit:tulit enim,ne quis in ſenatu, niſi c c.ſenatores affuiſſent,legibus ſolueretur:néve quis,cum ſolutus eſſet,intercederet, cum de ea re ad populum ferretur. quæ duo capita neque omnino è ſenatus , neque è populi voluntate vtraque fuerunt,ſed primū pro populo,alterum pro ſenatu.inuitis tamen optimatibus,vt Pedianus ait,lata lex eſt,qui vel pauci gratificari ſolebāt. De iure,& tempore comitiorum lex Ælia & Fuſia contra populum pro ſenatu fuerūt,cum tamen à tribunis pleb. latæ ſint: id quod ſignificat Cicero in oratione in Piſonem his verbis: Centum prope annos legem Æliam & Fuſiam tenueramus.intra centum enim annos ante Piſonis & Gabinij conſulatum non modo conſules eodem anno non fuerunt Ælius,& Fuſius, ſed nemo omnino ex Ælia gente conſulatum geſſit.quare,cum eodem anno lata lex videatur, nimirum,à duobus tribunis pleb.latam eſſe,iure putabitur. Quod autem Vlricus Zaſius in

eo libro,in quem antiquas leges cõiecit, legem Æliam & Fuſiam tradit poſt interfectos Gracchos, & ante Punicum bellum tertium eſſe latam,apertè loquitur pugnantia. nam ſi poſt interfectos Gracchos, quo modo ante Punicum bellum tertium?cùm Ti.Gracchum Scęuola & Piſone c o s.annis poſt euerſam Carthaginem, & Scipionis triũphum,x I II.occiſum eſſe, non ſolum hiſtorię, verum & faſti declarent, quos Paulo I I I.Pontifice,fœlici quodam literarum fato, Romę repertos, multis locis iniuria temporum mutilos, & imperfectos, reſtituit, atque abſoluit magnæ doctrinę vir,& ingenio prędi-tus eximio, Carolus Sigonius. Accedit teſtimonium Ciceronis : qui contra Vatinium,Leges,inquit,Ælia,& Fuſia in Gracchorum ferocitate vixerunt. Opinor,etiam, contra quàm idem Zaſius videtur exiſtimaſſe, non vnam legem,ſed duas,Æliam & Fuſiam fuiſſe. nam,etſi ſæpe Cicero ita loquitur,vt dicat legem Æliam & Fuſiam:aliquando tamen eas ſeparat,vt duas leges agnoſcere videatur. in oratione pro Sextio,Iiſdem,inquit,conſulibus ſedentibus,atque inſpectantibus,lata lex eſt, vt lex Ælia,lex Fuſia ne valeret. & in Vatinium:Num quem ex omnibus tribunis pl.tam audacem audieris fuiſſe, vt vnquam contra legem Æliam, aut Fuſiam concilium conuocaret ? & ibidem, paulò pòſt, aliquanto apertius : Sanctiſſimas leges, Æliam & Fuſiam dico,quæ in Gracchorum ferocitate,

& in audacia Saturnini, & in colluuione Drusi, & in contentione Sulpicij, & in cruore Cinnano, & inter Syllana arma vixerunt. satísne perspicuè demonstrat, duas leges fuisse, cùm & sanctissimas appellat, & verbum subiicit numero multitudinis? prætcrea in ea de prouinciis consularibus, in extremo, idem declarat, cùm ait: Aut vobis statuendum est legem AEliam manere, legem Fusiam non esse abrogatam. & post reditum in senatu: Vt lex AElia & Fusia ne valerét. quibus ex locis, duas fuisse leges, non obscurè patet. sed videamus, quæ fuerit vtriusque sententia: quod etiam, vt puto, de numero erit argumentum. sententiam verò non aliunde, quàm ex ipso Cicerone, possumus colligere. quare loca ipsa proponemus: vt, nō modo quid in iis sancitū sit, verùm etiam, quid inter vtranque differat, intelligatur. ac primùm, quod ait in ea pro Sextio: Iisdem consulibus sedentibus, atque inspectantibus, lata lex est, ne auspicia valerent, ne quis obnūciaret, ne quis legi intercederet, vt omnibus fastis diebus legem ferri liceret, vt lex AElia, lex Fusia ne valeret: dicendū est, quatuor illas partes, de auspiciis, de obnunciatione, de intercessione, de fastis diebus, omnes duabus legibus, quæ subiiciuntur, AElia & Fusia, comprehendi, sed tres priores AElia, posteriorem autem Fusia: rursus, è tribus prioribus, eiusdem generis, & quasi naturæ duas esse: tertiam separatam, & tanquam alienam. nam

auſpicia ideò erant, vt eſſet obnunciatio. cùm enim de cælo ſeruatũ eſſet, tum ferẽtibus legem obnunciabatur. itaque auſpiciorũ quaſi partus quidam erat obnunciatio: nec vnquam ſeruatũ eſt de cælo, quin obnunciatũ ſit, ſiue proſpera, ſiue aduerſa ſigna viſa eſſent: cùm proſpera con firmarẽt id, quod cum populo ageretur, aduerſa impedirẽt. propterea ſublatũ eſſe à Clodio morem de cælo ſeruãdi, ſcripſit Dio lib. XXXVIII. cùm tamen antea ita diligenter auſpicia ſeruata eſſent, vt M. Druſi legibus, quia contra auſpicia latę iudicarẽtur, ſenatus decreuerit populũ non teneri. quod Cicero lib. II. de legibus, & Pedianus in commentario Cornelianę tradidit. ergo cùm hoc auſpiciorum genere quaſi cognatione quadam cohęret obnũciatio. at interceſſio nihil habet cõmune cum auſpiciis. auſpicia enim ad religionem referebantur; quòd à cælo, id eſt, à deorũ numine, pendere viderentur. interceſſio autem humanę poteſtatis erat; & cùm à voluntate ſemper, nulla religionis obſeruatione, manabat, tum ab ea volũtate nonnunquam, quę ab omni religione diſſentiret, & cum ipſa quaſi deorum volũtate pugnaret. præterea, ſeruare de cælo, augurum, atque omnium planè magiſtratuum fuit; quod & ſuprà notauimus: intercedere verò, dũtaxat ad tribunos pl. tum veteri Sacratarum legum iure, tum, vt ego exiſtimo, legis Æliæ iuſſu pertinuit. loquor autem de interceſſione ad populum, cùm lex ferretur.

nam in ſenatu, cum s.c.fieret, non tribunos pl. tantùm, ſed omnes, qui eadem poteſtate, qua ij, qui s.c.facerent, maioréve eſſent, intercedendi facultatem habuiſſe, diximus in libro de ſenatu. atque etiam, quod in eo libro non diximus, forenſis, vt ita dicam, erat interceſſio, cùm prætori de priuata controuerſia decernenti prætor intercedebat. cuius generis idoneus locus erit in libro de iudiciis. nunc perſequamur inſtitutum. Dixi, legis AEliæ fuiſſe tria illa membra, de auſpiciis, de obnunciatione; de interceſsione: quæ Clodius ſua lege ſuſtulit: quartum de faſtis diebus Fuſia lege ſancitum. itaque in oratione de prouinciis conſularibus, in extremo, paulò diſtinctius locutus eſt Cicero, cùm caput illud, de faſtis diebus, ſeparatim à reliquis poſuit, reliqua verò tria ſeparatim quidem & ipſa ab eo capite, ſed ipſa tamen inter ſe coniuncta. vt dubitandum minimè ſit, quin hæc in vna lege ſimul fuerint, ſicuti ſimul ſunt à Cicerone pronunciata. quòd ſi in vna lege: ne illud quidem dubitandum de duabus legibus, AElia ſcilicet, & Fuſia, vtram intelligamus. nam, ſi de tribus coniunctis vnum aliquod in AElia lege fuiſſe docuero; AEliæ legi & reliqua duo tribui debere, concedendum, vt opinor, erit. docebo autem Pediani verbis obnunciationem AEliæ legis fuiſſe. nam illud in Piſonem, A P.Clodio, fatali portento prodigióque reipub. lex AElia & Fuſia euerſa eſt,

ipſe ſic interpretatur: Legem tulit P. Clodius tribunus pl. ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cælo ſeruaret. propter quam rogationem, ait, legem Fuſiam & Æliam, propugnacula, & muros tranquillitatis, atque ocij, euerſam eſſe. obnunciatio enim, qua pernicioſis legibus reſiſtebatur, quam Ælia lex cõfirmauerat, erat ſublata. miror autem, cur eo loco nihil de ſentẽtia Fuſiæ legis addiderit Pedianus: cùm tamen ipſam legem ſimul cum Ælia nominarit. Non enim tantùm tulit Clodius, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cælo ſeruaret: quod cõtrà lex AElia iubebat: ſed etiam, vt omnibus faſtis legem ferri liceret: vt apertè demonſtrant illa, quæ ſunt à nobis ex oratione pro Sextio recitata, & hæc in ea de prouinciis: Aut ſtatuendum vobis eſt, legem AEliam manere: legem Fuſiam non eſſe abrogatam, nõ omnibus faſtis legem ferri licere, cùm lex feratur, de cælo ſeruari, obnunciari, intercedi licere. Verum, vt fortaſſe mutilus Pedianus, quia prætermiſerit id, quod Fuſia lege ſcitum Clodius abrogauit: non item mendoſus in eo, quod de lege AElia poſuimus. ſatis enim planè loquitur, atque ita, vt, cur de mẽdo ſuſpicemur, cauſſam eſſe nullam videam. quare habemus quod volumus, obnunciationem ad legem AEliam pertinere. quòd ſi hoc, ergo & illud, auſpicia quoque, à quibus obnunciatio deriuatur, & interceſſionem ad eandem legem per-

tinere.&,si hęc tria ad legem AEliam:vnum illud, quod reliquum est,de fastis diebus, ad Fusiam pertineat,necesse erit. Eandem vtriusque legis sententiam, nisi fallor, attigit in epistola, Quæris,lib.1.ad Atticũ, cùm ait: Lurco autem tribunus pl. qui magistratum simul cum lege AElia iniit, solutus est & AElia,& Fusia, vt legem de ambitu ferret. inibãt enim veteres Romani magistratum auspicato: neque omnino quidquam publicè,nec domi, nec militiæ, sine auspiciis gerebatur. quod autem in tribunatu pl.Lurconi mãdando factũ erat,vt auspicia seruarentur: id vt ipse in lege de ambitu ferẽda ne seruaret, neque auspiciorum vllam omnino rationem haberet,decretũ est à senatu:neque hoc solùm,sed illud simul, vt omnibus fastis legem ferre posset. quod lex Fusia vetabat. ideo enim soluit eum senatus & AElia lege,& Fusia,vt neque auspiciorũ religio, neque dierum ratio impedimẽto esset,quo minus primo quoque tempore perferri lex de ambitu posset. Has ipsas leges & in oratione pro Sextio lege Clodia significat abrogatas,cùm ait: Mitto eam legem, quæ omnia iura religionum, auspiciorum, potestatum,omnes leges, quæ sunt de iure, & de tempore legum rogandarũ,vna rogatione sustulit. nam etsi non nominãt: legem tamen AEliam significari certum est,cùm ait, Quæ sunt de iure: Fusiam autem,cùm subiicit, Et de tempore. ius enim intelligit auspicandi, obnunciandi,

intercedendi, quæ ſanxerat AElia lex: tempus autem, quo legem perferri non liceret, faſtos videlicet dies, de quib⁹ cauerat Fuſia lex. nec dubito, quin, cùm dixit, Omnia iura religionum, auſpiciorum, poteſtatum, ad ſententiam potius AEliæ legis, quàm Fuſiæ, ſpectauerit. nihil enim horũ video, quod ad Fuſiam referri poſsit. nam ego quidem in verbo, Poteſtatum, obnũciationem, & interceſsionem ſignificari puto; quę legis AEliæ fuiſſe, iam diximus. &, quanquam, Auſpiciorum, poteſtatum, dixit, ad interpretationem antecedentis verbi, Religionum; quod ſæpe facit; & in dictione, Poteſtatum, & obnunciatio, & interceſsio ſimul includuntur: ſolam tamen obnunciationem ad religionem refero. nam interceſsioni cum religione nihil erat: quod paulò antè demõſtraui. Verùm ſic aliquis argumentabitur. ſi, cùm dixit, Cicero, Religionum, auſpiciorum, poteſtatum, AEliam legem tantum ſignificauit, Fuſię rationem nullam habuit: cur proximè ipſe ſe exponens intulit, Omnes leges, quæ ſunt de iure, & de tẽpore legum rogandarum? nam, ſi proxima ſuperiora exponit; quod nemo dubitat: proxima verò ad ſolam AEliam legem referuntur: cur non ſubiecit, vnam, potius, legem, quàm, omnes leges? Eſt omnino hæc ſpecie probabilis argumentatio, re verò falſa. nam, quid attinet argumentari de ſententia Ciceronis, cùm ipſe ſemetipſum patefaciat, atque exponat? videbat maioris eſſe

momenti, legem AEliam tolli, quàm Fuſiam. nam AElia lex pernicioſarum legum lationem impediebat obnunciatione, & interceſsione. Fuſia verò, non, vt omnino ferri ne poſſet lex, efficiebat: ſed tantùm, vt ne faſtis diebus poſſet: comitialibus autem vt poſſet, non vetabat. itaque, quo plus intererat reip. nunquam ferri malas leges, quàm ſero ferri: eo erat vtilior ciuitati AElia lex, quæ malum prohibebat, quàm Fuſia, quæ tãtùm differebat. potius igitur legis AEliæ ſententiam oſtendit Cicero, quàm Fuſiæ; quòd, id, in quo grauius peccauerat Clodius, commemorare, plus ad concitandam inuidiam poſſe intelligebat. nec tamen ideo legis Fuſię ſententiam omiſit, vt eius abrogationem Clodio condonaret. nam ſubiecit deinde, vt legem vtranque ſignificaret: Omnes leges, quæ ſunt de iure, & de tempore: quorum alterum ad AEliam, alterum ad Fuſiam ſpectare, iam diximus.

Quòd ſi quis paulò obſtinatior repugnat adhuc, nec facilè manus dat: cedat ſaltem ipſi Ciceroni: cuius in conſuetudine notanda niſi plurimus fuiſſem, nunquam hæc, quæ ſum aggreſſus, vlla ex parte præſtare mihi licuiſſet: ſi modò, vt præſtare poſsim, is, cui accepta omnia refero, conceſſerit Deus. ipſe igitur Cicero cùm Vatinio ſæpe obiiciat, eum contra legem AEliam & Fuſiam feciſſe: tamen in ea pro Sextio, cùm de eodẽ Vatinio loquatur, vnam AEliam nominat. ait enim ſic: Qui ita ſe in populari

ratione iactarat, vt auſpicia, legem Æliam, ſenatus auctoritatem, conſulem, collegas, bonorum iudicium nihil putaret. & in ea poſt reditum in ſenatu, cùm eiuſdem Æliæ vim nihil afferat: proximè tamen vtrâque nominat: & ſignificationem exponat, de Fuſia Legem, inquit, tribunus pleb. tulit, ne auſpiciis obtemperaretur, ne obnunciare concilio, aut comitiis, ne legi intercedere liceret, vt lex Ælia & Fuſia ne valerent. & in Vatinium: Audire à te cupio, quare, cùm ego legem de ambitu ex s.c. tulerim, ſine vi tulerim, ſaluis auſpiciis tulerim, ſalua lege Ælia & Fuſia, tu eam eſſe legem non putes. Rurſus dubitabitur in ea pro Sextiô, primùm, cur eas leges ſignificauit potius, quàm nominauit: deinde, ſi ſignificandas duxit, cur, cùm de duabus tantùm legibus intelligeret, Omnes, dixit: quaſi & de iure, & de tempore legum rogandarum plures leges eſſent. placet in his dubitationibus immorari. nam, vt ex lapidum conflictu ignis, ſic ex rationibus vtrinque collatis veritas elicitur. Significauit potius, quàm nominauit, non ſolum, quia nominauerat antea, cùm dixit: Iiſdem conſulibus ſedentibus, atque inſpectantibus, lata lex eſt, vt lex Ælia, lex Fuſia ne valeret: vt, cùm de re iam nominata, & ſua ſponte ſatis nota loqueretur, obſcura non poſſet eſſe ſignificatio: verùm etiã, quia vehementior & grauior ſæpe fit oratio, cùm id, quod obiicitur, ſignificatur potius,

quàm nominatur.quo potiſſimum genere abũdant ij,qui inter cæteros excellunt, Demoſthenes,& Cicero. Omnes,autẽ potius dixit,quàm, duas,vel quia re vera,præter Æliam,& Fuſiam, de iure, aut de tempore legum rogandarum lex erat nulla:vt,qui Æliam,& Fuſiã, is omnes plane ſignificaret:vel quia, cùm eſſent aliæ quoque leges & de iure,& de tempore, quas vltimæ Ælia & Fuſia,in eandem ſententiam ſcriptæ, confirmarunt,qui tolleret duas vltimas, ſuperiores quoque omnes tolleret. nam quemadmodum, magis nobili ſublato, vt apud philoſophos eſt, minus quoque nobile ſimul tollitur; vt ſublato corpore,ſimul ea tolluntur, quæ in corpore adhæreſcunt: ſic, qui Æliam & Fuſiam rogatione tollebat,quas & diligẽtius,& grauius,quàm ſuperiores omnes, eſſe conſcriptas veriſimile eſt, eum omnes ſimul leges eadem rogatione ſuſtuliſſe certum eſt.quòd ſi quis,vtrum,ante Æliam, & Fuſiam,& de iure,& de tẽpore aliȩ leges fuerint, dubitat, neque credit,niſi vel ratione admodum firma,vel graui teſte probatur: ego, vt in vtroque ſatisfaciam,rationẽ, vt opinor, afferam non imbecillam:teſtem autem eum producam, quem leuiſsimum appellare nemo poſsit. primum igitur pro ratione illud opponam:cùm in oratione in Piſonem ita loquatur Cicero: Cẽtum prope annos legem Æliam & Fuſiam tenueramus:credibile non eſſe ſupra centum annorum ſpatium vrbem Romam ſine vlla lege

de auſpiciis,& de faſtis diebus fuiſſe: præſertim cùm idem in illa oratione in Vatinium acerbiſſima interrogatione auſpiciorũ vetuſtatem his verbis oſtendat: Qui tantus furor, vt auſpicia, quibus hæc vrbs cõdita eſt, quibus omnis Reſp. atque imperium tenetur, contempſeris? quod ipſum in III. de Natura Deorum confirmauit: ſcripſit enim ſic: Mihi ita perſuaſi, Romulum, auſpiciis, Numam, ſacris conſtitutis, fundamenta ieciſſe noſtræ ciuitatis. accedit Pediani teſtimonium in commentario Piſonianæ. Obnunciatio, inquit, qua pernicioſis legibus reſiſtebatur, quam Ælia lex confirmauerat, erat ſublata. verbum enim, Confirmauerat, legem AEliam obnunciãdi ius non ſanxiſſe primam ſignificat: ſed, quod alia lex ſanxerat, cõfirmaſſe. Vt omittam, quod ſuprà commemoraui, vetuſtiſſimum fuiſſe ius intercedendi, datum tribunis pl. iam ab illo tempore, cùm in Sacro monte inſtitutus magiſtratus eſt, qui plebem tueretur. quod cùm ita ſancitum eſſet; interceſsio tamen tribunicia AElia lege confirmata eſt. Verum de lege AElia & Fuſia ſatis multa. pergam ad reliquas leges, quæ ad comitia pertinent. Lex fuit, quam Gellius memorat, vt, quo die auſpicia, capta eſſent, eodem ea de re, cuius rei cauſſa auſpicatum eſſet, comitia abſoluerentur. alioqui infirmum & inane populi iuſſum erat. Leges quoque tabellariæ hoc de genere videntur. ſunt enim de ſuffragiis ferendis: cùm porrò ſuffragium populus

fert,comitia dicuntur.hæ quatuor fuerunt,omnes,vt puto, tribuniciæ, Gabinia, Caſsia, Papiria,Cœlia. Gabinia ſanxit, vt populus in magiſtratibus mandandis ſuffragium non, vt antea, voce,ſed per tabellam ferret.Caſsia biẽnio poſt idẽ iuſsit, in omnibus iudiciis populi, perduellione excepto. Papiria & ipſa populo tabellam dedit, in iubendis ac vetandis legibus. Cœlia, quo vno in genere vocis ſuffragium reliquum erat,hoc eſt,in perduellione,quod lexCaſsia exceperat,in eo genere tabellã dedit. ita quatuor tribunorum pl. rogationibus factum eſt, vt populus libere, quod ſentiret, in omnibus comitiis,nullo inimicitiarum metu,poſſet oſtendere. ideo tabellam vindicem tacitæ libertatis appellat Cicero in Agraria II,& lib.III.de Legibus; in oratione autem pro C.Cornelio, principium iuſtiſsimæ libertatis Caſsiam legem, quæ tabellam in iudiciis populo dedit.magis enim intererat populi,tabella voluntatem in iudiciis tegere, cùm ageretur de capite fortuníſque ciuium, quàm aut in magiſtratibus, quod lex Gabinia ſanxerat, aut in legibus, quod poſtea Papiria. Hæc de ſententia legum tabellariarũ: nunc de latoribus,& quo quæque anno lata ſit. Gabiniũ rogauit homo ignotus, & ſordidus: quod lib. III. de Legibus Cicero tradit. &, cum biennio ante Caſsiam rogata ſit, quod idem eodẽ in loco demõſtrat; Caſsiam verò Lepido & Mãcino cos.eſſe latã,ex lib.de claris oratoribus conſtet:

necesse est, Pisone & Lænate cos. rogatam, existimare. Casſiam Lepido & Mancino cos. auctore Scipione Africano posteriore, tulit L. Casſius Qu. F. Lõginus Rauilia, pater illius L. Caſsij, qui in omnib⁹ causſis quęrere solebat, cui bono; & C. Casſij, eius, quem C. Mario C. Flauio cos. leges multas ad minuendã nobilitatis potẽtiam tulisse, in quibus hãc, vt, quẽ populus damnasset, cuíve imperium abrogasset, in senatu non esset, Pedianus tradidit. Papiriam tulit C. Carbo, ille eloquẽtisſimus, tulit autem, vt opinor, P. Popillio & P. Rupilio cos. nam eo anno tribunum pl. fuisse, quo Scipio Æmilianus de Numantinis triumphauit, omnes historiæ declarant: quem à porta ad concionem productum, quid de Ti. Gracchi morte sentiret, seditiose interrogauit. Cœlia, non facile est coniicere, à quo sit rogata: sed, rogatam Qu. Metello T. Flaminio cos. crediderim, ex iis verbis, quę sunt apud Ciceronem lib. III. de Legibus: Vt opprimeret Cœlius Popillium. nam, id de P. Popillio dictũ esse, quem C. Gracchus Metello & Flaminio cos. tribunus pl. in exilium eiecit, videtur intelligendum. vt eius iudicij caussa, quo Popillius, tribuno pleb. Graccho, est oppressus, Cœlius sua lege tabellam dederit. sed hoc, quia non plane firmis nititur coniecturis, inter dubia referatur. Etiam in eo consultum est Reipublicæ, quòd aduersus ambitionem lata lex, ne quis cãdidatus nomenclatore in magistratus petitione vteretur. eò

tamen, vt ferè fit, progreſſa pedetentim licentia eſt, vt, Ciceronis ætate, ſuus cuique candidato nomenclator, cum prenſaret, peterétve, adeſſet. atque inter laudes M. Catonis, qui Vticenſis poſtea dictus eſt, hanc enumerat Plutarchus, quòd in petitione tribunatus legem, quæ candidato nomenclatorem adeſſe vetat, ſolus ſeruauit. Lex Maria ipſa quoque præclara: quam Plutarchus à C. Mario, qui ſepties conſul fuit, tribuno pl. eſſe latam ſignificat. eius legis hæc ſententia fuit, vt pōtes, quibus ſuffragiorum ciſtę imponebantur, eſſent anguſtiores; ne ſcilicet multis locus eſſet. nam in turba fraudem aliquam committere, difficilis negocij non eſt. propterea, quod hac lege ſancitum eſt, id ambitioſis oppoſitum fuiſſe, & plane Cicero dicit in III. de Legibus, & Plutarchus ipſe ſignificat in Marij vita, cùm ait: In tribunatu legem de ſuffragiis tulit; qua potentium opes tum in ferendis ſuffragiis, tum in creandis magiſtratibus imminuit. Tulit & P. Sulpicius tribunus pl. L. Sylla, Qu. Pompeio COS. vt in omnibus tribubus libertini ſuffragium ferre poſſent; cùm in quatuor tantum vrbanis tribubus antea ferre conſueuiſſent. hanc legem puto à victore Sylla, Sulpicij inimico, eſſe abrogatā. puto autem ob eam cauſſam, quia C. Manilius tribunus pl. aliquot poſt annis eādem legem ferre conatus eſt: idémque poſtea & P. Clodius cogitauit. teſtis Cicero in duabus orationibus, pro C. Cornelio,

pro Milone. Sancitum & legibus illud existimo, quod apud Ciceronem libro II. de Legibus ſcriptum eſt; vt augurum arbitratu comitiatus & concilia vel inſtituta dirimerentur, vel habita reſcinderentur. Quod autem in eorundem augurum commentariis traditum erat, Ioue fulgente tonante comitia haberi nefas eſſe; & illud, ſiniſtrum fulmen aduerſum infauſtúmque comitiis eſſe ſignum; item illud, dimittenda eſſe comitia, cùm quis eo morbo, qui inſputatur, corruiſſet, ex quo comitialis morbus dictus eſt: hæc omnia & in augurum libris notata, &, vt ſeruarentur, legibus cautum eſſe, non dubito. Atque hæc, quæ ad impedienda comitia pertinent, non tam religionis cauſſa homines ſapientiſſimi legibus conſtitui voluerunt, quàm vt, ſi quando pernicioſa Reip. rogatio ferretur, obſiſti per aliquem augurem facilè poſſet. quam totam rationem C. Cæſar, qui nihil, niſi potentiæ ſuæ cauſſa, fecit, in conſulatu neglexit; Bibulúmque collegam obnunciantem armis foro expulit. Pertinere & illud ad vim comitiorum videtur, quod in XII. tab. cautum inuenio, vt, quod poſtremum populus iuſſiſſet, id ius ratum eſſet. Item lex illa, qua cautum eſt, ne priuilegia, niſi centuriatis comitiis, irrogarentur. cuius meminit Cicero in oratione pro domo, & in ea pro Sextio, & libro III. de Legibus. Nec excluditur ab hoc genere illa lex, quã renouare multis poſt annis

C. Cornelius tribunus pl. quẽ Cicero defendit, conatus eſt; ne quis, niſi per populum, legibus ſolueretur. itaque in omnibus s. c. quibus tum aliquem legibus ſolui placebat, adiici erat ſolitum, vt de ea re ad populum ferretur: ſed paulatim ferri deſitum eſt: réſque in eam conſuetudinem venit, vt poſtremò ne adiiceretur quidem in s. c. derogatione ad populum ferẽda: eáque ipſa s. c. per pauculos admodum fiebant. quam ob cauſſam, ferente legem Cornelio, vt antiquũ ius renouaret, inductus à ſenatu P. Seruilius Globulus tribunus pl. interceſsit. Firmauit etiã populi iudicia, quę comitiorũ nomine continẽtur, Caſsia lex, C. Mario C. Flauio cos. à C. Caſſio tribuno pl. L. Caſsij Rauilię filio, de quo proxime meminimus, rogata; vt, quẽ populus damnaſſet, cuíve imperium abrogaſſet, in ſenatu ne eſſet. Migremus nunc pauliſper ex vrbe in prouincias. Tulit primo de prouinciis C. Gracchus tribunus pleb. Tiberij frater, vt conſulares prouinciæ per ſenatum quotannis decernerentur. Poſtea C. Cæſar, qui dictator fuit, ne prætoriæ prouinciæ plus, quàm annum, neu plus, quàm biennium, conſulares obtinerentur. tulit autem hãc legem victo Pompeio: cùm ipſe iam per nouem annos Galliam cõtra C. Gracchi legem obtinuiſſet, conſecutus id, quod nemo antea, & s. c. & lege. Hic, quando legum cauſſa de prouinciis incidit mẽtio, non alienũ eſt, & quot omnino in ditione populi R. & à quibus, quóve

anno captæ, tum, quæ consulares, quæque prætoriæ fuerint, subiicere. Quo anno M. Cicero Ciliciam pro consule administrauit, qui fuit ab vrbe condita DCCII. M. Marcello Ser. Sulpitio COS. prouinciæ XV. fuerunt in ditione populi Rom. Sardinia, Corsica, Sicilia, duæ Hispaniæ, citerior, vlterior; Asia, AEtolia, Macedonia, Illyrium, Dalmatia, Africa, Achaia, Galliæ duæ, Cisalpina, Transalpina; Cilicia, Bithynia, Pontus, Creta, Syria, Cyprus. quibus ex omnibus prouinciis vectigal capiebat annuum Resp. vt à Plutarcho proditũ est, octuagies quinquies decies centena millia. Sardiniam cepit, inter primum & secundum Punicum bellum, consul T. Manlius Torquatus; de qua triumphauit: eáque prima, anno vrbis DXVIII. prouincia populi Rom. facta est, missis ad eam componendam X. legatis: quod in faciendis prouinciis seruatum est. Corsicam vicit, ac prouinciam fecit C. Papirius Maso consul, &c, à senatu triumpho non impetrato, ipse de sua sententia in monte Albano primus triumphauit, anno DXXII. & hanc vna cum Sardinia semper vnus rexit magistratus Romanus. Siciliam primus vicit, magnáque ex parte prouinciam fecit Qu. Catulus primo Punico bello: post aliquot annos, captis Syracusis, vniuersam in prouinciæ formam redegit M. Marcellus bello Punico secundo, aut certe, qui ei successit, M. Læuinus. nam de Marcello Velleius tradit: debellatum verò in Sicilia

à Lęuino potius prætore, quàm à Marcello consule, & Cicero in Verrem, & Liuius significant. Marcellus quidem, secutus exemplum Papirij Masonis, in Albano monte triumphum egit, vrbémque ouans est ingressus. Hispaniæ tũ à Scipione Africano maiore, secundo Punico bello, tum, aliquot post annis, M. Catonis Cẽsorij virtute, multis victoriis domitę: & in eas magistratus Romani modo pro consulibus, modo pro prętoribus ierunt. variè tamen possessæ, &, vt ait Velleius, sæpę partibus amissæ, certa ac stabilis esse populi R. possessio, stipendiúmque pendere non prius, quàm Augusto principe, cœperũt. Asiam cis Taurum montem bello Antiochino L. Scipio, maioris Africani frater, profectus in eam consul, ad imperiũ adiunxit, annóque post consulatum proximo triumphauit, ab vrbe condita DLXIIII. post eam possedere beneficio senatus populíque Rom. reges Attali, donec M. Perperna consul Aristonicum, qui eam, Attalo rege mortuo, occupauerat, deuicit, ac cepit. eam tamen in prouincię formam non Perperna, sed, qui ei successit, M. Aquillius consul redegit: qui etiam de Aristonico triumphauit, anno DCXXIIII. Ætoliam M. Fuluius Nobilior subegit. bellum gerere cœpit consul, pro consule confecit, & triumphauit biennio post, anno vrbis DLXVI. Macedoniam XL. diebus deuicit consul iterũ L. AEmilius Paulus, anno DCXXVI, neque tamen prouinciam fecit, sed de sententia

x.legatorum, quos ad componẽdam Macedoniam, atque Illyricum ſenatus de more miſit, Macedonas omnes liberos eſſe iuſsit; &,vt ſuis legibus viuerent,ſuas vrbes, & agros haberent, magiſtratus annuos crearent, permiſit; veteris etiam ſtipendij,quod regibus pependerant, dimidia parte releuauit: anno proximo, Perſe rege inter captiuos Romam ducto, triumphauit. prouinciam verò Macedoniam fecit anno vrbis DCVII. Qu. Metellus, is,qui ex ea pro prætore triumphauit, & Macedonici cognomen eſt adeptus. hanc prouinciam poſtea cum Achaia coniunxit, éque duabus vnam fecit, rogatione perlata, P. Clodius tribunus pl. & vtranque L. Piſoni, quaſi præmium, quòd in Cicerone eiiciendo conſenſiſſet,dedit adminiſtrãdam. Illyrium & Dalmatiam eodem anno,quo Macedoniam Paullus, L. Anicius prætor debellauit, & vnam prouinciam fecit, triumphauítque, poſt Paullum aliquot diebus, rege Illyriorum Gentio cum fratre,coniuge, & liberis ante currum ducto.Carthaginem, & Numantiam, illam Africæ,hanc Achaiæ caput, exciderũt eodem anno, & triumpharunt, Scipio Æmilianus, & L. Mummius; tulítque inde Scipio cognomen Africani,Mummius Achaici.factę ſunt prouincię duæ, Africa,& Achaia. Africam autem intelligo regionẽ vniuerſam, quã Carthaginiẽſes poſſederant.nã Numidia,& ipſa pars Africæ, Maſſaniſę regnum fuit,Syphace ſuperato,paruítque

regibus,& à C.Cęſare demum,poſt Scipionem, & Iubam,Mauritanię regem,deuictos,in formã prouinciæ redacta.Mauritaniam verò,& ipſam in Africa,multis poſt annis,Calligula imperator in duas prouincias diuiſit.Galliã ciſalpinam puto prouinciam eſſe factam eo tempore,cùm.M. Marcellus,is,qui cõſul quinquies fuit,primúſq; Annibalẽ acie vicit,Virdumarum, Gallorũ regem, ſingulari certamine occidit, déque Gallis Inſubribus triũphauit,anno DXXXI. patet enim prouinciam eſſe factam,quia colonię plures annis ſequẽtibus eò deductę.tranſalpinã verò Galliã,quę Narbonẽſis quoque dicta eſt,Q.Fabius, L.Paulli nepos,deuictis Allobrogibus,vnde cognomen ſumpſit,in prouincię formam redegit, anno DCXXXII. Ciliciã perdomuit P. Seruilius pro conſule; qui,quòd Iſauron, Ciliciæ arcem, euertit,Iſauricus eſt dictus,triũphauítque anno DCLXXIX.ex eo tempore Cilicia prouincia fuit. Bithyniam Pop.R. rex Nicomedes, vt antea rex Attalus Aſiam,teſtamento reliquit:eáque ſimul cum Ponto, in quo Mithridates regnauit, vna prouincia fuit,Bithyniæque nomine appellata. vtranque verò prouinciam fecit, Mithridate victo, Pompeius Magnus pro conſule, triumphauítque anno DCXCII. eiuſdem Pompeij lex à Plinio iuniore in epiſtolis memoratur, Bithynis, & Ponticis data: ne quis annis XXX. minor magiſtratum caperet, néve in ſenatu eſſet; qui verò magiſtratum cepiſſet, ei liceret in

ſenatu eſſe:ne decuriones,in curiam à cēſoribus lecti,pecuniam pro introitu darent:item, vt ſenatores certis de cauſsis à cēſoribus ordine mouerentur:vt Bithynicis ciuitatibus adſcribere ſibi, quos vellent, ciues liceret, dum ne ciuitatis eſſent alienæ,ſed earum quiſque ciuitatum,quæ eſſent in Bithynia.atque hæc à Pompeio ſunt ad exemplum Romanæ ciuitatis inſtituta. Cretam debellauit Qu.Metellus pro conſule, & triumphauit anno DCXCI. Creticúſque poſtea nominatus. Syria, Pompeij Magni ſingulari virtute,vltimo bello Mithridatico victa, leges accepit, prouinciarúmque populi R. numerum auxit.triũphauit ex ea Pompeius pro conſule,item ex Aſia,Ponto,Armenia, Paphlagonia, Cappadocia,Cilicia,Scythis, Iudæis, Albanis, Iberia, Creta,Baſternis, præterea de regibus Mithridate,& Tigrane, anno DCXCII. Cyprus vltima, ſtante Rep.in prouinciæ formam redacta,miſſo in eam M.Catone quæſtore cum iure prætorio, lege P.Clodij trib. pl.Piſone & Gabinio COS. anno DCXCV. ſed primum ea ſimul cum Cilicia, tanquam vna prouincia, S.C.tradita eſt.P. Lentulo pro conſule.quod illa verba Ciceronis in epiſtola ad Lentulũ ſignificant:Te poſſe perſpicere,qui Ciliciam, Cyprúmque teneas, quid efficere,& quid conſequi poſsis. poſtea quæſtores in eam miſsi. quod ab eodẽ Cicerone didicimus; qui ad C.Sextilium Rufum in quadam epiſtola ita ſcribit: Tuæ laudi conducere arbi-

tror, cùm primus in eam insulam quæstor veneris, ea instituere, quæ sequantur alij. Tertia pars superest, quæ prouinciæ consulares, quæve prætoriæ dicerentur. Ne quis erret; neutrum perpetuum fuit. non enim hęc, vel illa prouincia semper aut consularis, aut prætoria, sed ita nomen mutabant, vt variè modo à consularibus, modo à prætoriis administrabãtur. quam potestatẽ senatus habebat, vt, quos vellet, in quas vellet mitteret, administratione annua: quod lege Sempronia C. Gracchi tribuni pl. sancitum erat, Cęsari tamen Galliæ in quinquennium, contra legem Gracchi, & lege Vatinia tribunicia, & S. C. mandatæ sunt, posteáque in alterum quinquennium lege Trebonia item tribunicia, Põpeio Magno & Crasso II. COS. confirmatæ. qua de re sic ad Lentulum Cicero: Stipendium Cæsari decretum, &, ne lege Sempronia succederetur, facile perfectũ est. Decerni autem solitas lege Gracchi, non à populo, sed à senatu prouincias, idem in oratione pro domo, in P. Clodium inuehens, planè demonstrat. Itáne vero? inquit. tu prouincias cõsulares, quas C. Gracchus, qui vnus maxime popularis fuit, non modo non abstulit ab senatu, sed etiam, vt necesse esset quotannis constitui per senatum, lege sanxit, eas, lege Sempronia per senatum decretas, rescidisti? extra ordinem, sine sorte, nominatim dedisti, non consulibus, sed Reip. pestibus? Erat igitur eadem prouincia, ex voluntate senatus,

modo consularis, modo prætoria. itaque Macedoniam (vt hæc exempli caussa nominetur) Cn. Dolabella, C. Curio, M. Lucullus, L. Torquatus, C. Antonius, omnes consulares, administrarũt: tum, Cn. Octauius prætorius, pater Augusti naturalis: rursus cõsularis L. Piso, &, Pisone reuocato, Qu. Ancharius prætorius. idémque patet in cæteris. Quo autem anno S.C. illud Cœlius in epistola sua ad Ciceronem misit, in quo S.C. hęc sunt, senatui placere, in Ciliciam prouinciã, ínque VIII. reliquas prætorias mitti: regebantur VIII. prouinciæ, quæ in eo S.C. prætoriæ vocantur, à magistratibus VIII. prætoriis, Cypro excepta, quam quæstor, vt proxime ostendi, cum iure, vt opinor, prætorio, administrabat: quia, lege Clodia missum esse in eam M. Catonem cum iure prætorio, adiecto etiam quęstore, Velleius prodidit. propterea, Cyprum inter prętorias esse memoratam, facilè credo. reliquæ septem fuere, Sicilia, Sardinia, Asia, Macedonia, Bithynia, Creta, Africa. & cum Sardinia Corsicam simul fuisse, cum Bithynia Pontum, paulò antè dictum est. Sed quęratur fortasse, quot fuerint, & quæ fuerint, & à quibus administratæ eo anno prouinciæ consulares. Septem fuerũt, hæ, duæ Galliæ, Illyricũ & Dalmatia, quas vnus C. Cęsar tres regebat; duæ Hispaniæ, quas Cn. Põpeius per legatos absens administrabat; Syria, cui M. Bibulus, Cilicia, cui M. Cicero præerat. ita fuerunt hoc anno XV. prouinciæ, consulares

VII, prætoriæ VIII. & in vnam cõsularem Ciliciam, in prætorias autẽ omnes eo S.C. successores mitti placere, decretum est. Neque verò miretur quisquã, si Ætoliam, Græciam, Achaiã, Thessaliam, Bœotiam, Pamphyliam, Phrygiam, Lycaoniam, Lydiam, Ioniam, Cariam, Mysiam, Gallogręciam, siue Galatiam, Pisidiam, Lyciam, Cappadociam, Armeniam non nominauerim. nam Ætolia Græciæ pars fuit: Græcia verò cum Achaia, Thessalia, Bœotia ad iurisdictionẽ Macedoniæ pertinuit, omnésque simul ab vno regebantur. id seruatum est post cõsulatum Pisonis, & Gabinij. nam eo anno legem tulit P. Clodius, vt omnes illæ prouinciæ ab eo, qui Macedoniæ præesset, regerentur. non enim tulit, vt à Pisone nominatim regerentur, (nam fuisset priuilegium, non lex) sed, vt ab eo, cui Macedonia daretur. is autẽ fuit eo anno L. Piso, cuius caussa lata lex est. Pamphyliam verò, Phrygiam, Lycaoniam, qui Ciliciam, idem administrabat. at Lydiæ, Ioniæ, Cariæ, Mysiæ, etiam Phrygiæ parti pręerat idem, qui Asiæ. nec mirũ est, Phrygiam in duas iurisdictiones dispertitam fuisse, vt vna pars Ciliciæ, altera tribueretur Asię. nam etiam ipsius Asiæ tres diœcesis ad Ciliciam attinuisse, Cicero ipse, aliíque prodiderunt. Galatiam regebat Deiotarus rex, socius fidelissimus populi Rom. Pisidiæ, & Lycij inter socios erant, suísque legibus, sine magistratu Romano, vtebantur. itaque Cicero eas gentes appellat

auxilia in epiſtola ad Atticum. Exercitū, inquit, infirmum habebā, auxilia ſanè bona, ſed ea Galatarum, Piſidarum, Lyciorum. hæc enim ſunt noſtra robora. Cappadociæ rex erat Ariobarzanes, ipſe quoque ſocius populi R. nam Pōpeius reges multos, à Mithridate pulſos, in regnum reſtituit, & fœdere ac ſocietate Reip. obſtrinxit: Armeniam Tigrani regi, qui Mithridatem armis iuuerat, venia data, cōceſsit: nationes quaſdam prouincias fecit populi R. aliis, vt ſui iuris eſſent, ſuíſque legibus viuerēt, permiſit. Hæc eſt Romanæ ditionis ab Hiſpania vlteriore, vltima ad occidentē prouincia, ad Euphratem, qui terminus ad orientem imperij fuit, deſcriptio quędam, breuiter à nobis informata. nec enim vagari longius licuit in ea tractatione, quæ noſtri argumenti propria non eſt: quia tamen diſiuncta non videtur, hæc attigimus. In prouincias ibant vel conſulares cum XII. faſcibus, vel prætorij cum ſex, totidem vtrique, quot in vrbe habebant. interdum etiam prætorios cum iure cōſulari, & XII. faſcibus, ſenatus in prouincias mittebat: vt Qu. Ciceronem in Aſiam: de quo Suetonius, Extāt, inquit, M Ciceronis epiſtolæ, quibus Quintum fratrem, parum ſecunda fama proconſulatum Aſiæ adminiſtrantem, hortatur, & monet, imitetur in promerendis ſociis vicinū ſuum Octauium. proconſulatū vocat hominis prætorij adminiſtrationem. eadē ratione titulus eſt, Q Metello Celeri pro cos. in duabus

epistolis, quæ lib. v. Fam. primæ leguntur: qui tamen consulatum non gesserat, sed ex prætura in Galliam cisalpinam profectus erat. & in oratione pro Flacco notauimus hæc: Cùm prouinciam Asiam proconsulari imperio obtineres: cùm tamen prætorio de homine loquatur. Primis temporibus, cùm prouinciæ tuendæ armis essent, & in discrimine versarentur, exibant in eas, inito statim magistratu, consules & prætores, vel vt quæque cuique sorte obtigerat, vel etiam quandoque consulibus inter ipsos comparantibus. sic enim loquebãtur, cùm inter eos de duabus cõsularibus prouinciis conuenisset. nam comparandi consuetudinem apud prætores non video fuisse. quòd si bellum produceretur: imperium in iisdem prouinciis proconsulibus, aut proprætoribus à senatu prorogabatur. postea L. Sylla lege cauit, ne quis plus anno prouinciæ præesset: qui viderit, opinor, in rep. diuturnis imperiis assuescere, tutum non esse. itaque Galliarum illa per decennium Cæsaris administratio libertatis exitium fuit. hac de lege Cicero in epistola ad Appium his verbis: Eò discessisti, quò ego te ne persequi quidem possem triginta diebus, qui tibi ad decedendum lege, vt opinor, Cornelia constituti essent. & in eadem: Vt habere rationẽ possis, quo loco me salua lege Cornelia conuenias: in prouinciam veni pridie cal. Sext. Nunc de legibus agamus, quæ rectoribus prouinciarũ imperium dabant.

eæ duæ fuerunt, curiata, vetus admodum lex, & Cornelia, quam tulit. L. Sylla dictator. curiata dabat imperium populus, vt Liuius indicat lib. IX. Cornelia senatus. nam, cùm s.c. esset factũ, vt prouincias magistratus sortirentur, aut compararent inter se; tum, si ij, vel sine lege curiata, in prouincias proficiscerẽtur, imperium habere dicebantur, donec in vrbem reuertissent. ideo, quod in epistola Ciceronis ad Lentulum scriptum est, Ap. Claudius, frater P. Clodij; cupidus prouinciæ, dictitabat, sese, si licitum esset legem curiatam ferre, sortiturũ esse cum collega prouinciam; si curiata lex nõ esset, comparaturum cum collega, Lentulóque Spintheri, Ciliciam pro consule administranti, successurum: legem curiatam consuli ferre opus esse, necesse non esse: se, quoniam ex s.c. prouinciam haberet, lege Cornelia imperium habiturum, quoad in vrbem introiisset. Quod autem in agraria II. scriptum est, Rem militarem sine curiata lege attingere non licet; propterea dictum, quia sumptu publico ibant in prouincias, quorum de imperio lata curiata lex esset. poterant igitur publica pecunia milites alere, & bellum gerere. at sine curiata lege poterat quidẽ aliquis priuato sumptu in prouinciam ire; exercitum verò habere, bellúmque de suo gerere, cui tantæ opes erant, vt liceret? non igitur sine curiata lege, quæ pecuniam dabat, rem militarem attingere cuiquam licebat. nam, cùm ad Atticum Cicero ita

ſcribit: Appius ſine lege ſuo ſumptu in Ciliciam cogitat: non intelligit de pecunia in ſtipendia militum eroganda, (nec enim ſuſtinere ſumptum potuiſſet) ſed, opinor, de ſuo, cohortíſque viatico. ipſe enim Cicero, viaticum dari ſolitum comitibus eorum, qui irent in prouincias, ſignificat in epiſtola ad Caſſium his verbis: Cætera cuiuſmodi ſint, ex hoc iudica, quòd legato tuo viaticum eripuerunt. Curiata porrò lex, non, vt primis temporibus, vniuerſi populi ſuffragiis, curiatim in forum conuenientis, ferebatur, ſed tantùm à x x x. lictoribus, x x x. veteres curias repræſentantibus. itaque Cicero in oratione I I. in Rullum, cùm loquatur de curiatis comitiis, id eſt, de lege curiata, qua x. viris imperium dari Rullus volebat, Illis, inquit, comitiis, ad ſpeciem, atque ad vſurpationem vetuſtatis, per x x x. lictores auſpiciorum cauſſa adumbratis. Ferri autem ſolitam à conſulibus legem curiatam, idem Cicero in eadem oratione ſignificat his verbis: Conſulibus, legem curiatam ferentibus, à tribunis pleb. ſępe eſt interceſſum. idémque confirmant illa verba in epiſtola ad Lentulum: Legem curiatam cõſuli ferre opus eſſe, neceſſe non eſſe. Nam, quod in ſua lege Rullus poſuerat, vt à prætore ferretur: extra ordinem fuit: quia videbat adduci conſules minimè poſſe, vt eam ferrent, vtpote qui nullum x. viris imperium dari vellent: itaque Ciceronis extant orationes aduerſus legem

Rulli de x.viris. Has duas leges de imperio, Corneliam, inquam, & curiatam, Cicero significat lib. VII. ad Atticum his verbis: Nec senatus decreuit, nec populus iussit, me imperium in Sicilia habere. In prouincias populi Ro. coloniæ ducebantur: propterea, quando de prouinciis proximè dictũ est, subscribemus hîc legem illam, quam Cn. Pompeius Strabo consul, Cn. Pompeij Magni pater, tulit: vt transpadanis coloniis idem ius, quod reliquis coloniis, esset: id est, vt, petendi magistratus gratia, ciuitatem Romanam adipiscerentur, & hæreditates à populo R. capere, reliquóque iure ciuium Rom. vti possent. hoc iure postea Latinas omnes esse priuatas, in eo Suetonius ostendit, cùm ait, Cæsarem colonias Latinas, de petenda ciuitate agitantes, adiisse, & aliquid vtique effecturum fuisse, nisi consules conscriptas in Ciliciam legiones ob id ipsum retinuissent. Sequitur militia: de qua legem veterẽ video fuisse, vt, qui ciuem ab hoste seruasset, is ab imperatore quercea corona donaretur: quam Cn. Marcio Coriolano datam esse, Plutarchus memoriæ tradidit. Fuit & illa, ne dolo malo, néve aliena iniquitate, sed iure & propria virtute bellum gereretur. quam Camillus, is, qui vrbem Romam à Gallis Senonibus liberauit, ita diligenter coluit: vt, cùm Falerios, Faliscorum vrbem, obsideret, eámque illi tradere publicus literarum magister, deductis in castra nobilibus

pueris, tentasset, iniustum beneficium recusarit, magistrúmque vinctum Falerios cum pueris remiserit. Lex etiam lata est, quam Sacratam Liuius appellat, ne cuius militis scripti nomen, nisi ipso volente, deleretur: & ne quis, vbi tribunus mil. fuisset, postea ordinum ductor esset. Duas aliquot post annis tribuni pl. eodē anno rogarunt, vnam L. Atilius & C. Marcius, vt tribuni mil. senideni in quatuor legiones à populo crearentur: quæ antea, perquam paucis suffragio populi relictis locis, dictatorum & consulum fermè fuerant beneficia: alteram M. Decius, vt duumuiros nauales, clasis ornandæ reficiendæque caussa, populus iuberet: leges duas C. Gracchus tribunus pl. tulit, vnam de vestibus militi publicè dandis, stipēdio non imminuto: alteram, ne quis infra XVII. ætatis annum ad militiam cogeretur. ex quo patet, interdum ad militiam antè coactos fuisse, qui nondum annum ætatis XVII. agerent. quod puto difficillimis reip. temporibus, exhausta cladibus ciuitate, vt secundo Punico bello, extra ordinem esse factum. Legibus de militia rectè subiicientur leges de triumpho. non est enim triumphus sine militia. Antiquissima fuit, quę nunquam seruata nō est: vt, qui ob rem in bello bene gestam triumphum ducturi essent, ante triumphum vrbem ne ingrederentur. triumphabant enim cum imperio: &, imperium deponere, vrbem intrantibus necesse erat. triumphum autem se-

natus decernebat: ſed imperiũ in vrbe, quo die triumphum duceretur, populus dabat, rogatione ab aliquo tribuno pl. lata. id apertè demonſtrant illa apud Liuium, lib. XLV. Tribus his omnibus triumphus ab ſenatu decretus: mãdatúmque Q. Caſſio prætori, cùm tribunis pl. ex auctoritate patrum ageret, rogationem ad plebem ferrent, vt iis, quo die vrbem triumphãtes inueherentur, imperium eſſet. Et erant impediendi triumphi rationes multæ, primùm, cùm tribuni pl. imperatori, qui triumphum peteret, aliqua de cauſſa infenſi, de rogatione ferenda omnes recuſarent; deinde, cùm rogationẽ quidem tribunus aliquis ferret, ſed eam populus ſuffragiis antiquaret; tertiò, vbi, tribuno rogationem ferẽte, vnus, pluréſve de collegio intercederẽt; poſtremò, cùm tribun⁹ imperatori ob res in bello geſtas diem diceret, ſicuti C. Memmius L. Lucullo; qui, duobus potẽtiſsimis regibus, Mithridate & Tigrane, deuictis, tamen nõ niſi triennio pòſt triumphare potuit. ad extremum, accuſationem Memmio remittẽte, Cicerone conſule triumphum duxit. vnde illa: Nos enim currum clariſsimi viri noſtra manu in vrbem duximus. hanc legem de imperio vnius diei intra vrbẽ Cicero ſignificat his verbis, lib. IIII. ad Atticum: Pontinius vult ad III. non. Nou. triumphare. huic obuiam Cato & Seruilius prætores apertè, & Q. Mucius tribunus pl. negant enim latum de imperio. & eſt latum,

Hercule, insulse. latum insulse dicit, quia legem de imperio Pōtinij Ser. Galba prætor clàm ante lucem tulerat. quod à Dione traditũ est. & agi quidquam cum populo ante horam primam, leges vetabāt. Paulò pòst secuta est altera, (si modò primis temporibus lege potius, quàm more, triumphabant) vt, qui hostes acie vicissent, triũphantes vrbem inirēt. ídque factum etiam cùm intra V I I. lapidem vrbis Romanæ fines includerentur, apud Valerium notauimus. Pòst, vt imperatorũ ambitioni, qui leuibus præliis prosperè factis, triumphum petebant, obuiam iretur, lege cautum est, ne quis triũpharet, nisi qui & v. millia hostium vna acie cecidisset, & de suo exercitu multò pauciores amisisset. quo in vtroque ne falsus senatui numerus ederetur, altera lex à L. Mario, M. Catone tribunis pl. lata est, vt punirentur ij, qui aut hostium occisorum, aut ciuium amissorum in numero mentiti essent. Sancitum & illud est, vt, pro aucto imperio, non pro recuperatis quæ populi R. fuissent, triumphus decerneretur. quam ob caussam neque Q. Fuluio, qui Capuam receperat, neque L. Opimio, qui Fregellas, permisit senatus vt triumpharent. Eadémque fuit eorum conditio, qui ad res gerendas sine magistratu missi erant. qui etsi res triumpho dignas gessissent, triumphare tamen lege vetabantur. itaque nec P. Scipioni, qui postea Annibalem vicit, ob recuperatas Hispanias, nec M. Marcello ob ca-

ptas Syracusas triumphum senatus decreuit. Pompeius tamen, qui magni cognomento est vsus, Sylla dictatore concedente, contra legem, eques Romanus adhuc, triumphauit. Illud etiam fortasse lege datum, vt, qui triumphans vrbem ingressus esset, ei laurea corona in spectaculis vti liceret. id ex eo coniicio, quòd Valerius, cui Plinius libro naturalis historiæ x v. subscribere videtur, C. Papirium Masonem tradit, cùm, triumpho à senatu non impetrato, in Albano mõte triumphasset, myrtea corona pro laurea in spectaculis vsum esse. Inter publicas leges illa quoque referenda, quam, quo anno Cn. Manlius, cum C. Marcio consul fuit, tribuni pl. tulerunt, ne quis populum seuocaret. nam, cùm Mãlius ad Satrium in castris, nouo exemplo, tributim de vicesima eorum, qui manumitterentur, legem tulisset: eiúsque legis, quia publicum vectigal haud parum augeretur, patres auctores fuissent: tribuni pl. nõ tam lege, quàm exemplo, moti, ne quis postea populum ab vrbe auocaret, capite sanxerunt: nihil enim non per milites iuratos in consulis verba, quamuis perniciosum populo, si id liceret, fieri posse. Leges agrarię num sunt de iure publico? sunt omnino, quia pertinent ad populi commodum. Primus omnium promulgauit Sp. Cassius Viscellinus in I I I. consulatu, perferre tamen non potuit, Virginio collega, omníque senatu resistẽte. hic anno proximo, quasi de regno cogitasset, à

patre, vt Valerius & Plinius Secundus affirmãt, à populo, vt ab aliis traditum Liuius ait, damnatus, nefarij consilij pœnas morte persoluit. in quo fœdissimũ in Valerio erratum deprehendi. nam lib. II. vbi de parentum seueritate aduersus liberos agit, ita scribit: Cassius filium, qui tribunus pl. agrariam legem primus tulerat, adhibito propinquorum & amicorum consilio affectati regni crimine dãnauit, verberibúsque affectum necari iussit: ac peculium eius Cereri consecrauit. tribunum pl. ait fuisse Cassium, qui agrariam legem promulgauit: quod apertè falsum esse, Liuius & Dionysius demonstrãt. tulit enim de agro Hernicorum diuidendo in III. consulatu: quo tempore Cassij erant patricij, (consules enim fiebant) & patricio tribunatum pl. dari leges vetabant. inde plebis concitandæ agrorum diuisio seditiosis tribunis pl. occasio semper fuit. itaque de ferendis legibus non sine magno ciuili motu sæpe actum. Primus pertulit Sex. Licinius Stolo tribunus pl. is, qui etiam, vt alter consul de plebe crearetur, legem rogauit. eius lege nemini vltra D. agri iugera licuit habere: néve pecoris maioris vltra C. minoris vltra D. capita haberet. his adiungebantur capita seruorum, ac ingenuorum, quæ quis ad custodiam agri, pecorísque certo numero haberet. Et, vt appareat leges à tribunis pl. odio nobilium potius, quàm studio publici commodi, esse latas: paucis pòst annis hic ipse Stolo, accusante M.

Popillio Lænate, primus, vt ait Valerius, ſua lege damnatus eſt, quòd M. iugerum agri cum filio poſſideret, emancipandóque filium fraudem legi feciſſet. rationem poſtea locupletes inierunt, vt plus D. iugeribus poſſiderẽt, nec tamen Licinia lege dãnari poſſent. aliis enim ad emendum agrum ſummiſſis, ipſi poſſidebant. huic malo mederi primus voluit C. Lælius, (de minore loquor: nam ita duo Lælij, vt duo Africani, fuere) Africani Scipionis amicitia non minus, quàm ſua virtute, clarus: ſed, aduerſante locúpletum magno numero, cùm excitari ciuilem diſcordiam & contentionem videret, ocio ac tranquillitate ciuium conſulens, ſuſceptam rem abiecit: ex quo Sapientis cognomen eſt conſecutus. Liciniam ſecuta eſt Quinctia à C. Quinctio Flaminino tribuno pl. lata, quam, nõ nullis ante ſecundum bellum Punicum annis, tulit ad populum, inuito ſenatu, de agro Gallico & Piceno viritim diuidendo. Poſt captam autem Carthaginem de agris in Africa diuidendis Rubria lex lata eſt, Liuia verò de X. viris, qui diuiderent. quarũ legum in tabula ænea mentionem inuenimus. Ti. Gracchus tribunus pl. aliquot poſt annis legem pertulit, cuius ſententia hæc erat: ſi quis filium emancipatum haberet, ei dimidiam partẽ D. iugerum attribuere poſſet: III. viri agris diuidendis plebi crearentur: ne quis agrum à III. viris acceptum venderet. hęc lex vtrum ſeruata ſit, an, occiſo Tiberio,

neglecta, parum constat. Seruatam ait Plutarchus; idque senatum voluisse, vt plebis dolor, Tiberij morte susceptus, leniretur: neglectam, videtur Liuius tradidisse; cùm in epitome, renouatam à Caio, Tiberij fratre, scriptum sit. res ita conueniet, si & seruatam, leniendæ plebis caussa, primis post Tiberij interitum annis, & postea ita neglectam credamus, vt eandem Caius referre necessarium duxerit. quod & aliis non paucis in legibus esse factum animaduerti. Tulit & Sp. Thorius legem, qua agrum publicum vectigali leuauit: quam vitiosam & inutilem Cicero appellat in Bruto, quia nocuit ærario. Sequuntur eodem de genere tribuniciæ duæ, Titia, Marcia; Titia, M. Antonio oratore, A. Postumio Albino cos. à Sex. Titio lata; Marcia, quibus consulibus incertum, à L. Marcio Philippo. Est etiam agrariæ Plotiæ & Flauiæ mentio apud Ciceronem lib. I. ad Atticum: quam vtranque fuisse tribuniciam, cõstat. vtraque autẽ videtur hoc sanxisse, vt vel agri, quos à senatu locupletes emissent, reddita possessoribus pecunia plebi distribuerentur; vel, si neminem vetere possesione moueri senatus vellet, alij agri ea pecunia, quæ ex nouis vectigalibus per quinquennium reciperetur, emerentur, & plebi, quæ agros non haberet, partirentur. hoc certè videtur in Flauia scriptum fuisse, vt ex epistola ad Atticum lib. I. licet conijcere. in alia verò, quæ ante hanc proxima est epistola, Flauiam

eandem ferè, quæ fuit Plotia, Cicero ſcribit eſſe. ex quo, non diſsimilem vtriuſque ſententiam fuiſſe, facilè cognoſcitur. ſed Flauiam, quæ Q. Metello Celere & L. Afranio COS. promulgata eſt, cur exiſtimem eſſe perlatam, nihil habeo. Dictator quoque Sylla, lege lata, multos agros in Etruria militibus ſuis diuiſit. Scriboniam tribuniciam C. Curionis filij nominat, eámque viariam appellat, nec diſsimilem agrariæ Rulli, M. Cœlius epiſtol. famil. lib. VIII.

Vltimus agrariam legem pertulit C. Cæſar in primo conſulatu: qua Stellatem campum, maioribus cõſecratum, vt ait Suetonius, & agrum Campanum, ad ſubſidia reip. vectigalem relictum, diuiſit extra ſortem XX. millibus ciuium, quibus terni pluréſque liberi eſſent. Poſtremo loco duas P. Clodij tribuni pleb. leges conſtituemus, quæ ad ius publicum videntur pertinere: vnam, vt frumentum populo, quod antea ſemis æris ac trientibus in ſingulos modios dabatur, gratis daretur: quam legem & L. Saturninus in tribunatu ferre conatus erat. altera fuit de collegiis reſtituendis, quæ nouem ante annis Cæcilio & Marcio COSS. ſublata fuerant: quibus alia quoque, quæ antea non fuerant, Clodius adiunxit. quod ei Cicero ſæpe in orationibus exprobrat. Superſunt leges de iure priuato: quarũ duo genera eſſe diximus, vnum, earum, quæ ad ius ciuile, alterum, quæ ad crimina pertinent. De iure ciuili, quod, vt ait iu-

riſcõſultus, de iure gentium quædam detrahit, quædam aſſumit, lex erat de adoptionibus: quæ vt curiata lege fierent, cautum erat. licebat autem non patricio plebeium, ſed plebeio patricium adoptare. atque hoc in genere tria lex iubebat obſeruari: primùm, vt is adoptaret, qui neque procreare iam liberos poſſet, &, cùm potuiſſet, expertus eſſet: alterum, vt tum generum ac dignitatis, tum ſacrorum ratio haberetur, id eſt, vt ita fieret adoptio, vt ne quid aut de dignitate generum, aut de ſacrorum religione minueretur: tertiùm, ne qua omnino calumnia, ne qua fraus, ne quis dolus adhiberetur: quæ ſi ſeruarentur omnia, tum adoptionem rectè fieri. nihil tamen horum in adoptione P. Clodij ſeruatum eſſe, arguit Cicero in oratione pro domo ſuo: neque ſolum ob hanc cauſſam ait eſſe infirmam irritámque illam adoptionem, verùm etiam, quòd, cùm curiata lex ferretur, tum ſeruatũ de cælo ſit: quod cùm fieret, neque legem ferri, neque omnino quidquam agi cum populo licebat. primùm enim adoptandi cauſſas eſſe oportuit, de quibus pontifices iudices erant: deinde, ſi cauſſæ probarentur, curiata lex ferebatur: quam qui ferret, is omnia ſeruare debebat, quæ in cæteris legibus, cùm ferrentur, ſeruari mos fuit. quod vtrunque ſignificat Cicero in ea oratione, cùm ait: Vt is adoptet, qui, quod natura iam aſſequi non poteſt, legitimo & pontificio iure quærat. itaque, quod eſt apud Cor-

nelium Tacitum lib. x v i i. Lege curiata apud pontifices adoptio fiebat; id ita est intelligendum, vt, nisi & lex ferretur, & adoptandi caussas pontifices probassent, adoptio fieri non posset. vtrunque verò separatim agebatur; cùm de caussis pontifices cognoscerent, legem verò magistratus ferret. Adoptantis autem ætatem x v i i i. annis maiorem, quàm eius, qui adoptaretur, esse oportere, à Modestino scriptum est his verbis: Non tãtùm cùm quis adoptat, sed & cùm arrogat, maior esse debet eo, quem sibi per adoptionem, vel per arrogationem filium facit; sed vtique plena pubertate, id est, x v i i i. annis, eum præcedere debet. De testamentis leges multę fuere: quarum nominãtur Voconia, Furia, Falcidia, Cornelia, Iunia, Velleia. Voconia, de mulierum hæreditatibus inter secũdum & postremũ Carthaginiense bellum à Q. Voconio Saxa Aricino tribuno pleb. suadente M. Catone censorio lata, sanxit hoc, ne quis hæredem relinqueret filiam supra HS. x x v. M. nam Dio lib. L v i. ita scriptum reliquit. Augustus quibusdam feminis tribuit, vt supra x x v. M. hęredes esse possent: licet hoc lex Voconia vetaret. Hæc, & Furia, Falcidia, Iunia, Velleia, tribuniciæ fuere, Cornelia consularis, L. Syllæ. de Voconia diximus. Furia cauebatur, vt à Theophilo scriptum legimus, ne cui plus, quàm M. nummum, legaretur: quod amplius legatum esset, quadruplum restitueretur. Falcidia caueba-

tur,ne cui plus liceret legare, quàm dodrantem ex tota hæreditate,id eſt,vt, ſiue vnus hæres inſtitutus eſſet,ſiue plures,apud ipſum,eóſve quarta pars tantùm remaneret. meminit huius legis Celſus,lib.XXII. digeſtorum, his verbis: Cùm de lege Falcidia quæritur,hæredis probatio eſt, locum habere legẽ Falcidiam. quod dum probare non poteſt,meritò condemnabitur.In Iunia Velleia hoc erat,vt,qui teſtamẽtum faceret, omnes eos virilis ſexus neceſſariò inſtitueret hæredes,qui,cùm naſcerentur,hæredes ei futuri eſſent:eorúmque in locum liberi ſuccederẽt: qui niſi inſtituti eſſent,aut ſi exhęredati,ad exẽplum poſtumorum, eſſent, teſtamentum ne valeret. Cornelia falſum teſtamentum facientibus pœnam irrogabat:eáque lege ſenatores ſoli tenebãtur,vt in Suetonio legimus. quòd ſi quis in hoſtium poteſtate deceſsiſſet: eius teſtamentum perinde lex Cornelia cõfirmabat, ac ſi,qui teſtamentũ illud feciſſet,in hoſtium poteſtatem non perueniſſet.teſtis Iulianus lib.XXVIII.digeſtorum.Teſtamenta porrò lex infirmabat,irritáque prorſus iubebat eſſe.quę improba,inofficioſa,inhumana dicerentur, hoc eſt,quæ contra leges,merita,pietatem facta eſſent:item illa, quæ à V.teſtibus, iíſque fide dignis, non eſſent obſignata. quod ad VII. deinde teſtes, imperatorum ætate,tranſlatum eſt. atque horum generum cauſſas, de reſcindendis confirmandíſve teſtamentis,à C. viris eſſe iudicatas, quod

hastæ iudicium dicebatur, Cicero, Valeriúsque declarant. Ælia Sentia, quam iurisconsulti nominãt, non videtur ad nostrum institutum pertinere. non enim stante republica, sed Augusti temporibus, à Sex. Ælio, L. Sentio cos. lata est. veruntamen, quia spectat ad testaméta, quorum leges hoc in loco exponuntur, simul cum aliis eam legibus enumerare non alienum duximus. in ea scripta sunt hæc: vt vnus modò hæres necessarius fieret: plures si fierẽt, irritum esset: ne duo plurésve ex eadem caussa hæredes scripti essent: qui primo loco esset nominatus, hęres esset: item, quibus de caussis manumitti seruos placeret: ne quis, licet ex tutoris auctoritate, posset manumittere, nisi caussam apud cõsilium probaret: néve serui, in fraudem creditorum, aut libertate donarentur, aut hæredes instituerentur. postremò iubebat, vt, si esset donatio facta inter virum & vxorem, maritúsque, re nondum tradita, vita excessisset, ne mulier rei vindicationem post obitum mariti haberet, sed tantummodo exceptionem, si non possideret contra petitores. Hæc de lege Ælia Sentia, veterem fortasse aliquam legem referente, obseruauimus. Alia verò fuit Ælia Sanctia, à Cicerone in Topicorum libris nominata: quæ assiduo vindicẽ esse assiduum, id est, locupleti locupletem, iubebat. pertinuit igitur ad iudicia. atque hac de lege nihil amplius, neque de latonibus, neque de tempore, neque de senten-

tia, compertum habemus. ſed, præter eam, leges hoc de genere X. video nominari, diuerſis temporibus latas, tribunicias V. Semproniam, Seruiliam, Liuiam, Plotiam, Vatiniam; prætoriam, Aureliam; conſulares, Corneliam, Pompeiam, Iuliam, Antoniam. his de ſingulis prius quàm agamus, tria loca, quæ ad hoc de iudiciis argumentum pertinent, vnum Plutarchi, alterum Pediani, tertium Ciceronis examinabimus. ordinem enim, & ſententiam earum legum, quas nominauimus, perturbant, & obſcurãt. quare, vt erroris cauſſa tollatur, diſputabimus primum ea, quę veterum in libris aut re vera, vt ego ſentio, falſa ſunt, aut eiuſmodi, vt, vera cum ſint, falſa tamen videri poſſint. hoc vbi ſatis apertum fuerit; tum, veritate quaſi è tenebris educta, leges ipſas, & quibus ſingulæ temporibus latæ ſint, & quæ cuiuſque vis ac ſententia fuerit, oſtendemus. Ac primũ, quòd in Gracchorũ vita Plutarchus tradidit, legem à C. Graccho eſſe latam, vt CCC. equites ſimul cum CCC. ſenatoribus iudicarent, id ego (pace tãti viri dixerim) falſum eſſe iudico. non enim lege Gracchi, equites cũ ſenatoribus, ſed ſoli equites rem iudiciariam adminiſtrarunt. probatur antiquorum exemplis. nam Velleius Paterculus, vbi leges C. Gracchi commemorat, Dabat, inquit, ciuitatem omnibus Italis: extendebat eam penè vſque ad alpes: diuidebat agros: vetabat quenquam ciuem plus D. iugeribus habere: noua

constituebat portoria: nouis coloniis replebat prouincias: iudicia à senatu trásferebat ad equites: frumentum plebi dari instituerat: nihil immotum, nihil tranquillum, nihil denique in eodem statu relinquebat. satis plane loquitur. non dicit, communicata inter equites & senatores iudicia, sed à senatu ad equestrem ordiné translata. & idem infrá. Tribunatum iniit M. Liuius Drusus: qui cum senatui priscum restituere cuperet decus, & iudicia ab equitibus ad eũ transferre ordinem; (quippe eam potestatem nacti equites Gracchanis legibus, cum in multos clarissimos, atque innocentissimos viros sæuissent, tum P. Rutilium, virum non sæculi sui, sed omnis æui optimum, interrogatum lege repetũdarum, maximo cum gemitu ciuitatis damnauerant) in iis ipsis, quæ pro senatu moliebatur, senatum habuit aduersarium. & infrá. Per idem tempus Cotta iudicandi munus, quod C. Gracchus ereptũ senatui ad equites, Sylla ab illis ad senatum transtulerant, æqualiter inter vtrunque ordinem partitus est. hæc ille: quæ Pedianus in commentario diuinationis cõfirmat his verbis: C. Gracchus legem tulerat, vt equites Romani iudicarent. iudicauerunt per annos XL, sine infamia. post victor Sylla leges tulerat, vt senatorius ordo iudicaret: & iudicarunt per x. annos, turpiter. & in eodem commentario infra: Rutiliũ Rufum, quòd in Asia cum prætore suo consensisset, ne publicani aliquid agerét in pro-

uincia ſua, equites Romani, qui tum iudicabāt, damnarunt. Quòd ſi quis in tuenda Plutarchi cauſſa ita pertinax eſt, vt Velleij, & Pediani teſtimonio ſtādum neget; vel quòd de ſolis equitibus non ſatis apertè loqui videātur; vel quòd ipſi quoque falli, vt homines, alucinaríque potuerint: audiat Appiani verba: quæ, vt ego ſtatuo, Plutarchum manifeſtè condemnant. is igitur libro primo ſic: M. Liuius Druſus tribunus pleb. ſenatum, & ordinem equeſtrem, iudiciorum cauſſa, quæ adempta ſenatui, & equitibus tradita fuerant, diſſidentes, lege conciliare, & ad concordiam perducere conatus eſt: itaque tulit ad populum, vt ad vtrunque ordinem cognitio cauſſarum pertineret. ſed quoniam ob ſuperiorum temporum diſcordias numerus ſenatorum ad c c c. redactus erat; perſuaſit equitibus, vt de ſuo ordine totidem legerent, ne in iudiciis numero inferiores eſſent. quid apertius? non enim tribus aut quatuor verbis rem obſcurè ſignificat, ſed ita copioſe, ita non ambiguè declarat, vt de illius ſententia dubitare, niſi qui nodum in ſcyrpo velit quærere, nemo poſſit. quid opus fuit, legem à Druſo ferri de communicandis inter duos ordines iudiciis, ſi, quod ait Plutarchus, eiuſdem ſententiæ legem C. Gracchus ante pertulerat? præſertim cum, eam fuiſſe abrogatam, nemo dicat. accedit ad hæc Liuij teſtimonium: cuius in epitome lib. L X X. ſcriptum

est. P. Rutilius, vir summæ innocentiæ, qui legatus Q. Mucij pro consule à publicanorum iniuriis Asiam defenderat, inuisus equestri ordini, penes quem iudicia erant, repetundarum damnatus in exilium missus est. & ibidem, Senatus, cum impotentiam equestris ordinis in iudiciis exercendis ferre nollet, omni vi niti cœpit, vt ad se iudicia transferrentur. & libro sequenti, M. Liuius Drusus tribunus pl. legem tulit, vt æqua parte iudicia penes senatum & equestrem ordinē essent. age, falsus testis Velleius, leuis Asconius, Appianus mendax, vanus & futilis Liuius. quid de Cicerone? an ipsum quoque præ Plutarcho nihil putabimus? nemo est, opinor, qui non illum grauem, & certum veritatis auctorem ducat, præsertim in ratione iudiciaria; in qua ita versabatur, vt excelleret. quid igitur hic ait? ante bellum Italicum nunquam equites cum senatoribus iudicasse. quo patet, Gracchi legem de solis equitibus fuisse. Verba ipsa recitabimus: ne nobis, quod aiunt, sine pignore credatur. in oratione pro C. Cornelio, cuius inter Pediani commētarios fragmēta quædam sunt, ita scriptū est: Memoria teneo, cum primū senatores cū equitibus Romanis lege Plotia iudicarēt, hominem diis ac nobilitati perinuisum, Cn. Pompeium caussam lege Varia de maiestate dixisse. cum primum, dicit. ex quo satis liquet, lege Gracchi, quę multis ante annis lata erat, nullam in iudiciis equitum & senatorum societatem fuisse. quod

ipsum interpres eorum verborum Pedianus cõfirmat: ascribit enim hæc. M. Plautius Siluanus tribunus pl. Cn. Pompeio Strabone L. Portio Catone COS. secundo anno belli Italici, cum equester ordo in iudiciis dominaretur, legẽ tulit adiuuantibus nobilibus: quæ lex vim eam habuit, quam Cicero significat. nam ex ea lege tribus singulæ è suo numero quinos denos creabant, qui eo anno iudicarent. ex eo factum est, vt senatores quoque in eo numero essent, & quidam etiam ex ipsa plebe. & in ea pro Scauro, Reus est factus à Q. Seruilio Cæpione lege Seruilia, cum iudicia penes equestrem ordinem essent. non obscurè significat solos equites iudicasse. quod & Pedianus demõstrat, qui subscribit hæc: Scaurus tanta fuit constantia, & animi magnitudine, vt Cæpionem contra reum detulerit, &, breuiore die inquisitionis accepta, effecerit, vt ille prior caussam diceret; Marcũ quoque Drusum tribunum pl. cohortatus sit, vt iudicia commutaret. quid est, Iudicia commutaret? nempe id, quod iam ex Appiano recitauimus; ne solis equitibus iudicãdi potestatem relinqueret. Eodémque referenda sunt illa verba in Bruto: Equestrem ordinẽ C. Seruilius Glaucia beneficio legis deuinxerat. Sequor igitur libentius ego quidem auctorem in hac re Ciceronem, quàm Plutarchum: primũ, quòd in rebus Romanis homini potius Romano, quàm Græco, credendum est: deinde, quòd ab ab ætate C.

Gracchi propius abfuit, quàm Plutarchus: postremò, quòd, iudiciorũ peritiſſimus cum eſſet, veteres leges minus ei cognitas fuiſſe veriſimile non eſt. Atque hæc de Plutarcho. nam locum in epitome Liuiana, ex quo videtur idem Liuio placuiſſe, mendoſum libẽter exiſtimauerim: vt homini parcam alioqui Romanarum rerum peritiſſimo. iam enim, ante legem Plotiam nũquam cum ſenatoribus equites iudicaſſe, Cicerone teſte, vt alia omittam argumenta, probatum eſt. & ipſum quoque Liuium idem ſenſiſſe, indicare videntur illa, quæ iam recitaui, ex epitome, lib. LXX. Venio ad Pedianum: qui & ipſe, non, vt Plutarchus, in genere iudicum, ſed in legum ordine ac numero peccauit. is in commẽtario diuinationis ita ſcripſit: C. Gracchus legem tulerat, vt equites Romani iudicarent. iudicauerunt per annos XL. ſine infamia. poſt victor Sylla legem tulerat, vt ſenatorius ordo iudicaret: & iudicauit per decem annos, turpiter. hæc, ſi legum ſententiam cõſideres, vera ſunt. nam & equites lege Gracchi, vt iam diximus, & ſenatores lege Syllæ iudicarunt. itaque eadem ſunt à nobis ſupra recitata, vt probaremus illud contra Plutarchum de ſolis equitibus lege Gracchi iudicantibus. ſin ordinem ac numerum legum ſpectes; falſa Pedianus narrat. non enim poſt legem Gracchi ſecuta proxime eſt lex Syllæ, ſed lex Cæpionis, & deinde Druſi, poſt Siluani, poſtremò Syllæ. Druſi autem lege, quæ fuit ea-

dem cum Cæpionis, lege eo ipſo, quo lata eſt, anno ſublata, rurſus lege Sempronia per annum ſoli equites iudicarunt. multos enim ab equitibus, lege Varia de maieſtate accuſatos, Appianus aſſerit eſſe condemnatos. anno poſt, ſucceſsit Plotia: & Plotiam tum denique Syllæ lex conſecuta. quare culpam Pediani, non video, qui liceat excuſare; qui equites dicat lege C. Gracchi per annos XL, hoc eſt ad L. Syllæ dictaturam, iudicaſſe: cum tantum vſque ad eum annum ſoli ea lege iudicauerint, quo M. Plautius Siluanus tribunus pl. (legem enim Liuiam, quæ ſtatim, vt diximus, ſublata eſt, omitto) ad populum tulit, vt ſingulæ tribus quinos denos è ſuo numero crearēt iudiciorum cauſſa, eóſque non vno ex ordine. ſed ex omnibus, hoc eſt ſenatorio, equeſtri, ipſa plebe. quòd ſi generatim dixiſſet, nulla Gracchanæ legis mentione facta, equites per annos XL. iudicaſſe: verè dixiſſet. liceret enim intelligere, id quod res eſt, equites modo ſolos lege Gracchi, modo cum ſenatu, atque etiam cum plebeiis hominibus lege Plotia iudicaſſe. ad quam ſentētiam referendū eſt illud Ciceronis in II. in Verrē actione: Cognoſcet ex me populus R. quid ſit, quamobrē, cum equeſter ordo iudicaret, annos propè L. continuos nullo iudice equite Romano iudicante ne tenuiſſima ſuſpicio acceptæ pecuniæ ob rē iudicandam cōſtituta ſit. quo loco fortaſſe adductus eſt Pedianus, vt, ſolos, equites Gracchi lege vſq; ad Syllā

dictatorem iudicasse, crederet. qui cum exponit illud, Annos prope L. continuos, ait: Tãto enim ferè tempore equester ordo lege Sempronia iudicauit: cum Cicero, vt opinio mea fert, equites quidem iudicasse dicat vsque ad Syllam dictatorem, non tamen de solis equitibus, vt Gracchi lex iusserat, sed & de solis equitibus primum, & mox de equitibus vnà cum senatoribus aliísque etiam ex ipsa plebe iudicãtibus significet: quod lege Plotia cautum erat. Pedianum autem satis apertè de vno ordine equestri, per annos XL. iudicante, locutum esse, cum ea, quæ recitaui, satis aperte verba demonstrant, tum illa, quæ in eiusdem commentarij scripsit argumento: quæ sunt hæc, Agitur caussa senatoriis iudiciis in inuidia apud populum constitutis, flagitante plebe iudicia equestris ordinis, quę ferè ante annos X. Sylla sustulerat. vocat iudicia equestris ordinis ea, quæ Sylla sustulit: cum nõ vnius equestris ordinis, sed omnium ordinum iudicia fuerint: siquidem, vt omnibus ordinibus iudicandi potestas daretur, lex Plotia sanxerat. quòd si quis dixerit, fieri posse, vt, Plotia lege ante Syllã dictatorem abrogata, rursus Gracchi lex restituta sit, ideóque Syllam, lege Gracchi postea sublata, equestris ordinis iudicia sustulisse: hic tamen nihil dicet. nam cum Pedianus illa, quæ ipsa recitauimus, literis mandauit: Gracchus legem tulerat, vt equites Romani iudicarent: iudicauerunt per annos XL. de Gracchi tãtum

lège videtur accepiſſe, oblitus videlicet Plotiæ legis, de qua ſcripſit poſtea idem in commentario orationis pro C. Cornelio. Quòd autem ab eo anno, quo Gracchus eam legem tulit, ad Syllam dictatorē annos XL. numerat: id ſi paulo ſubtilius ad veritatem velis reuocare, falſum inuenitur: cum inter conſulatum Opimij, qui Gracchum occidit, & dictaturā Syllæ anni XLI. interſint; nec tamen Opimio conſule, ſed biennio ante, vt ex epitome Liuiana Plutarchóque cognoſcitur, Gracchus in primo tribunatu eam legē rogauerit. ſed eſt hoc apud ſcriptores antiquos in more poſitū, vt integros numeros malint, decē, centum, mille, quàm cū exigui numeri additione pronunciare. quod à Pediano factum, mirum nō eſt; cum ipſe à Cicerone idem eſſe factum animaduertiſſet. nam in oratione in Piſonem, cum dixiſſet Cicero, Ego in C. Rabirio perduellionis reo XL. annis ante me conſulem interpoſitam ſenatus auctoritatem ſuſtinui contra inuidiam, atque defendi. ſubiungit Pedian⁹ hæc: Poſſit aliquis credere lapſum memoria Ciceronem, qui dicat, XL. annis ante ſe conſulem factum eſſe S. C. aduerſus L. Appuleium Saturninum tribunum pleb. cum XXXVI. anni à C. Mario L. Valerio Flacco cos. numerentur. ſed hic non ſubtilis computatio annorum facta eſt, verum ſummatim tempus cōprehenſum eſt: & perinde accipiendum, ac ſi dixerit, prope XL. annis. hæc enim conſuetudo eſt ipſius

Ciceronis. itaque in ea quoque, quam habuit in Catilinã in Senatu, cùm octauus decimus dies esset, postea quàm factum s.c. vt viderent consules ne quid Resp. detrimenti caperet, dixit: Vigesimum iam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis. Præterea, cum senatores per x i. annos, hoc est ab eo anno, quo Sylla dictator est factus, ad Pompeij & Crassi primum consulatum soli potestatem habuerint iudicandi; integrum tamen numerum Cicero ponit in i i. in Verrem actione. ait enim sic: Omnia non modo commemorabuntur, sed etiam, expositis certis rebus, agentur, quæ intra x. annos, postea quàm iudicia ad senatum trãslata sunt, in rebus iudicandis nefariè, flagitioséq; facta sunt. quem Pedianus imitatus est, cùm dixit, Senatorius ordo iudicauit per x. annos, turpiter. idem tamen, quòd intelligeret non planè x. annos fuisse, sed x i, quibus ordo senatorius iudicauit, alio loco dixit: Flagitante plebe iudicia equestris ordinis, quæ ferè ante annos x. victor Sylla sustulerat. In eo certe nimis magnum Cicero numeri fecit incrementum, quòd eo, de quo meminimus, loco, equestrem ordinẽ annos prope L. continuos iudicasse dixit: cum anni tantum XLIII. fuerint. sed oratoriæ licentiæ datur, vt res in narrando plus interdum, quàm concedit veritas, efferatur. quãquam historici quoque, qui quidem arctioribus tradendæ veritatis legibus astringi videntur, id sibi iuris arrogarunt. nã Liuius, Vrbs,

inquit, à Romulo viribus datis, tantum valuit, vt in XL. deinde annos tutam pacem haberet. cum Numæ regnum intelligat, quod per annos XLIII. perpetua pace, durauit. Tertius restat de tribus, quos proposui, locus in Cicerone cõsiderandus. nam cum in ea pro C. Cornelio dixerit, Lege Plotia primum senatores cum equitibus Romanis iudicasse; falsum hoc esse, possit aliquis obiicere; cum biẽnio ante M. Liuius Drusus, quod Appiani verbis iam ostendimus, legem tulerit, vt cum equitibus senatores pari numero iudicia tractarent. Respondemus: vtrũque verum esse, & lege Plotia primum senatores cum equitibus iudicasse; & Drusum tamen ante rogationem tulisse, vt cum equitibus senatores iudicarent. nam etsi lege Drusi ita sancitum est: tamen, quod ea lex iussit, propterea non est obseruatum; quòd eo ipso anno L. Marcius Philippus consul, inimicus Drusi, obtinuit à senatu, vt leges eius omnes vno S.C. tollerẽtur: itaque decretum est, contra auspicia esse latas, neque iis populum teneri. hoc tum à Pediano in commentario Cornelianæ, tum à Cicerone in lib. de Legibus II, & in oratione pro domo sua proditum est. vt omittã quod in Appiani notauimus historia, equites, Druso interfecto: lege Gracchi iudicasse de iis, quorũ dolo malo bellũ Italicum esse commotum diceretur, ídque ex ea lege, quam de maiestate Q. Varius tribunus pl. eo anno rogauit. quo in nomine mendosi sunt

ij,qui typis impreſsi veneũt,Appiani libri.nam, pro Q.Varius, habent Q.Valerius: cum legem illam de maieſtate non à Valerio,ſed à Vario latam eſſe,Valerius,Cicero pro C.Cornelio,& in Bruto,& Pedianus declarẽt. Venio nunc ad leges ipſas,quas x.nominaui,Semproniam,Seruiliam, Liuiam, Plotiam, Corneliam, Vatiniam, Aureliam,Põpeiam,Iuliam,Antoniam: quibus de ſingulis ita nobis eſt agendum, vt, temporum ratione ſeruata, prima quæque cognoſcatur. Ante C.Sempronij Gracchi tribunatum ſoli ſenatores,vetuſtiſsima,vt opinor,Romuli lege,iudicabant,exceptis cauſsis,in quibus de pecuniis ob iudicandum captis ageretur. nam de his ad equites quęſtio pertinebat.ídque non antiquum fuiſſe, ſed tributum eſſe equeſtri ordini ætate Ti. Sempronij Gracchi, Tiberij & Caij patris, qui etiam ſenatũ, quòd id fieri paſſus eſſet, reprehenderit, cum futuras ex eo publicas diſcordias calamitatéſque prædiceret: Appianus hiſtoriæ ſuæ lib.I. ſcriptũ reliquit. C.Gracchus, Tiberij filius,tribunus pleb.Cn.Domitio Ahenobarbo,C Fánio.Nepote c o s. legem tulit, quam paucis ante annis frater eius Tiberius ferre conatus erat, vt equites ſoli iudicarent. ſic enim,contra quàm Plutarchus prodidit,ex Velleio, Pediano, Appiano, Cicerone ipſo probaui. Poſtea Qu.Seruilius Cæpio conſul,qui poſtea cũ Cimbris male pugnauit, legem rogauit, vt cum equitibus,qui antea lege C. Gracchi ſoli

iudicauerant, etiam ſenatores iudicarent. hanc tamen legẽ,quam & Caſsiodorus,& Obſequẽs, & Cicero ipſe latam ſignificãt, non multo poſt eſſe abrogatam,ex eo ſuſpicor,quod paucis poſt annis C. Norbanũ, quo accuſante Cæpio damnatus erat,non ab equitibus,& ſenatoribus, ſed à ſolis equitibus eſſe iudicatum, Cicero lib. I I. de Oratore declarat his verbis : Animos equitum Romanorum,apud quos tum iudices cauſſa agebatur,ad Qu.Cæpionis odium,à quo erãt ipſi propter iudicia abalienati, renouabam, atque reuocabam. Facit etiam mecum illa ratio, quòd, cum M. Liuius Druſus tribunus pl. Philippo & Cęſare c o s.legem tulerit,vt cum equitibus ſenatores iudicarent : quod proximè,cum de lege Liuia agetur, probabimus : manifeſtum eſt, ſolos equites ante Druſi tribunatum iudicaſſe. Præterea, ſcriptum eſt apud Ciceronem in oratione pro C.Cornelio,nõ ante legem Plotiam ſenatores cũ equitibus iudicaſſe. at, legem Plotiam Pompeio Strabone, & Porcio Catone c o s. latam eſſe, Pedianus docet. ex quo, legis Seruiliæ de communicandis inter equites & ſenatores iudiciis nullam habitam eſſe rationem, ac ne Liuiæ quidem, quæ id ſanxit, facile eſt cognoſcere. Poſt Cæpionem M. Liuius Druſus tribunus pleb. eius Druſi filius, quo tribuno pl. ad labefactandam C.Gracchi potentiam ſenatus vſus erat, L.Marcio Philippo. Sex.Iulio Cæſare cos.tulit ad populum,vt cum equitibus

ſenatores cauſſas cognoſcerent. cuius legibus, Philippo conſule referente, s. c. ſublatis, in eundem, quo ante fuerat, ſtatum re iudiciaria reſtituta, ſoli equites ex lege Gracchi iudicarunt. Anno deinde interiecto, M. Plautius Siluanus tribunus pleb. Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone c o s. qui fuit annus belli Italici ſecundus, tulit ad populum, vt ſingulæ tribus è ſuo numero quinos denos, per annum iudicaturos, ſuffragio crearēt. quo factum eſt, vt ſenatores quoque in eo numero eſſent, & quidam etiam ex ipſa plebe. Poſt victor Sylla, dictator primus Reip. conſtituendæ cauſſa factus, infenſus equitibus, quia pro Cinnanis partibus ſteterant, legem tulit, vt nemo, niſi qui ſenator eſſet, iudicare poſſet. quod ante C. Gracchi tribunatum fieri ſolitum eſſe, diximus. Sylla mortuo, quod ille ſanxerat, per annos x i. ſeruatum eſt, hoc eſt, vſque ad Cn. Pompeij & M. Craſsi primum conſulatum: quo anno L. Aurelius Cotta prætor populum rogauit, populúſque iuſsit, vt tres ordines, ſenatores, equites, tribuni ærarij ſimul iudicarent. tametſi, & cēturionibus aditum ad res iudicandas patuiſſe hac ipſa lege, & ſequentibus Pompeia, Iulia, cenſu tamen præfinito, Cicero docet in Philippica I. videtur autem Paterculus, niſi mendoſi libri ſunt, neque tēpus, neque ſententiā huius legis perfecte nouiſſe: qui lib. II. legem à Cotta latā per id tēpus ſignificet, quo Gabiniꝰ trib. pl. rogationē tulit, vt Pōpeius

contra piratas ſummo cum imperio mitteretur. quod falſum eſſe conſtat. nam Gabinius biẽnio poſt Põpeij cõſulatũ, hoc eſt Piſone & Glabrione cos.eam legẽ tulit: quod & Velleius ipſe aſſerit, & inde facilè licet exiſtimare, quòd, abſoluto bello piratico, ſtatim C. Manilius trib.pl. tulit ad populum, vt Mithridaticum bellum Põpeio mandaretur. id Plutarchus Velleiúſque cõfirmant. Maniliam autem legem Cicerone prætore latam eſſe, luculenta ipſius oratio declarat. porrò autem Ciceronem geſſiſſe præturam Lepido & Tullo cos. qui fuit annus poſt Piſonis & Glabrionis cõſulatum proximus, quis eſt qui ignoret? teſtem habemus Pedianum: vt alia, quę facilè probarent, argumẽta prætermittam. tulit igitur de piratico bello rogationem Gabinius trib.pl. Piſone & Glabrione cos. at Cotta, cum rogationẽ de iudiciis eo anno tulerit, quo deſignatus ædilis Cicero Verrẽ accuſauit, defendente Hortẽſio conſule deſignato; planè videtur eo anno tuliſſe, quo Põpeius & Craſſus conſules fuerũt. quod apertè Dio narrat. Hoc de tẽpore. Quod ad ſententiam attinet; non video, qui probari poſsit id quod idem narrat, Cottam iudicandi munus inter equites & ſenatũ ęqualiter eſſe partitũ: cum, eam poteſtatẽ non his modo, ſed præterea tribunis ærariis eſſe permiſſam, ſexcẽti loci demonſtrent. niſi fortè illud (libenter enim tueor antiquitatem) Aequaliter inter vtrũq; ordinẽ partitus eſt, ideo Paterculus dixit,

vt ſignificaret non ſolum ſenatum, vt antea, ſed equeſtrem pariter ordinem poſt legē Aureliam iudicaſſe: vt ærarios tribunos, qui deinde cum ſenatoribus & equitibus iudicarūt, etſi non nominauit, non tamē excluſiſſe videatur. quo modo & Ciceronem lib. v. in Verrem locutum videmus. ait enim, cum Cottæ legem ſignificet. Iudicium de iudicibus, & de te futurum eſt. at quo tempore futurum eſt? nempe eo, cum populus R. aliud genus hominum, atque alium ordinem ad res iudicandas requirit, nempe ea lege de iudiciis iudicibúſque nouis promulgata. Alium ordinem dixit, cum tamen non vno de ordine, ſed de tribus, hoc eſt, de ſenatoribus, equitibus, tribunis ærariis in ea lege mentio fieret. Eodémque modo, cum, cenſorum iudicia reſciſſa eſſe iudicum ſententiis ſignificare vellet, in oratione pro Cluentio locutus eſt. Senatores, inquit, equitéſque Romani in compluribus iam reis, quos contra leges pecunias accepiſſe ſubſcriptum eſt, ſuæ potius religioni, quàm cenſorum opinioni, paruerunt. & in Diuinatione: Iudiciorum leuitate ordo quoque alius ad res iudicandas poſtulatur. Pedianus etiam in commentario II. orationis in Verrem, Cottā, inquit, prętorē ſignificat, qui legē promulgarat de reſtituēdis equeſtri ordini iudiciis. cū tamen Cottæ lex non de vno equeſtri ordine, ſed de ſenatoribus, equitibus, tribunis ærariis mentionem faceret. Plutarchus etiam in Pompeio iudicia ad

equites ait esse translata: cùm tamen lege Cottę inter tres ordines essent communicata. Quòd si quis putat in vno ordine, quem Cicero ad res iudicãdas requiri significat, simul cũ equitibus tribunos ærarios intelligi: opinione fallitur. nã senatores, equites, tribuni ærarij, non ordines duo, sed tres à scriptoribus antiquis appellãtur. itaque Pedianus in commentario Cornelianæ, L. Cotta, inquit, lege sua iudicia inter tres ordines communicauit, senatum, equites, tribunos ærarios: & in commentariis duarũ orationum, in Pisonem, in extremo, pro Milone, in principio. Lex Vatinia secuta est. tulit enim eam, vt opinor, P. Vatinius tribunus pl. Cæsare & Bibulo coss. qua sententia, nondum inueniri potui: sed fuisse popularẽ, cùm Vatinius senatum, senatus illum vehementer oderit, facilè possum existimare. Lex Pompeia, quam tulit Cn. Pompeius Magnus in consulatu II. nihil ab Aurelia de tribus ordinibus discrepabat, (nam postea de tribus ordinibus iudicãtibus exempla multa sunt, maximéque apud Pedianum) sed ex amplissimo censu, è centuriis legi iudices iubebat. Iulia, quam C. Iulius Cęsar, rerum potitus, tulit, iudicia ad duo genera iudicum redegit, equestrem ordinẽ, ac senatorium: tribunos ærarios, quod erat tertium, sustulit. Antonia cõsularis, M. Antonij, qui III. vir fuit, hoc sanxit, vt ad duas iudicum decurias accederet tertia è centurionibus, hoc est, vt cũ equitibus & senatorib⁹

(tertium enim ordinem, tribunos ærarios lex Iulia ſuſtulerat) centuriones iudicarent. quod genus hominum ne ſuperiores quidem leges, Iulia, Pompeia, Aurelia, iudicandi iure excluſerant: ſed præſcripſerât, quo ſenſu eos eſſe oporreret: ſicuti ſenatoribus quoque, & equitibus, & tribunis ærariis cenſus erat præfinitus: cùm in iudice, vt ait Cicero, & fortuna ſpectari deberet, & dignitas. Antonij verò lex plus æquo impudens & diſſoluta, quæ rationem cenſus nullam habuit, omnibus, quicunque ordinem duxiſſent, iudicandi poteſtatem permiſit. atque hanc Antonij legem de tribus decuriis non eſſe abrogatam, cùm ille hoſtis iudicatus eſt, cùm eiuſdem legem de ſacerdotiis abrogatam eſſe ſuprà docuerim, è Suetonio cognoſcitur: qui in Auguſto ita ſcripſit: Ad tres iudicum decurias quartam addidit, ex inferiore cenſu, quæ ducenariorum vocaretur, iudicaréntque de leuioribus ſummis. Hæc de ordine iudiciorum, pro variis legibus, vario. De numero autem iudicum, lex Gracchi CCC. fecit, omnes ex equeſtri ordine, totidem, quot antea ſenatores iudices fuerant: lex Druſi CCC. equites, & CCC. ſenatores, numero pari: lex Plautij DXXV. iuſſit enim è ſingulis tribubus, quæ XXXV. erant, quinos denos creari: lex Syllæ CCC. omnes ex ordine ſenatorio. lex Aurelia cum lege Syllę de numero, vt opinor, congruebat, cùm in ordinibus diſcreparet. nã libro epiſt. fam. VIII. de iudicibus

ccc.cùm lex Aurelia ſeruaretur, mentionem fieri video. quod ſi ita eſt: auctum deinde numerum eſſe lege Pompeij, verè dicemus: quia Velleius auum ſuum inter cccLx. à Pompeio lectum eſſe narrat. eundémque numerum Plutarchus in Pompeio tradidit. lex Cæſaris, cùm de tribus ordinibus vnum, vt diximus, ſuſtulerit: numerum ſimul iudicum, vt ego ſentio, cõmutauit. lex Antonij cùm tertiam decuriam addiderit: ſatis liquet, eorum, qui res iudicarent, ampliorem numerum eſſe factum. quem rurſus & ab Auguſto eſſe auctum, cùm ad tres decurias quartam addidit, facilè cognoſcitur. De iudicùm ætate legem fuiſſe, ne quis intra xxxv. ætatis annum iudicaret, facilè poſſum ex eo coniicere, quod Suetonius de Auguſto ſcripſit: Iudices à xxv. ætatis anno elegit, id eſt, quinquennio maturius, quàm ſolebant. Calliſtratus quidem iuriſconſultus, lege Iulia cautum eſſe, ait, ne minor annis xx. iudicare cogeretur, néve minorem annis xx. compromiſſarium iudicem liceret eligere. Sanxit idem eadem lege, vt opinor, de numero patronorum. nam ante L. Domitij Ahenobarbi, & Ap. Claudij Pulchri conſulatum raró quiſquam pluribus, quàm quatuor, patronis vſus erat. his conſulibus M. Scaurum, de repetundis accuſatũ, ſex defenderunt. eóque progreſſa res eſt, vt eadẽ cauſſa poſt bella ciuilia nonnunquã à duodecim patronis ageretur. cui licentiæ, vt in Pediano ſcriptũ eſt,

C. Cæſar dictator lege modũ impoſuit. Et fortaſſe idem Cæſar, qua in lege de numero patronorum, in eadẽ tulit de ratione iudicandi. quod Gellius lib. XIIII. cap. II. ſignificare videtur his verbis: Atque in rerum quidem diffiſsionibus, comperendinationibúſque, & aliis quibuſdam legitimis in rebus ex ipſa lege Iulia, & ex Sabini Maſſurij, & ex quorũdam aliorum iuris peritorum commentariis commoniti ſumus. Legimus etiam apud Priſcianum de lege Lætoria, quæ minorẽ annis XXV. ſtipulari vetabat. De diebus quoque iudiciariis leges nominat Vlpianus his verbis: Si feriatis diebus fuerit iudicatum: lege cautum eſt, ne iis diebus iudicatum ſit, niſi ex voluntate partium: &, quod aliter aduerſus ea iudicatũ erit, ne quis iudicatum facere, néve ſoluere debeat: néve quis, ad quem ea de re aditum erit, iudicatum facere cogat. In hoc ordine locum habent leges illæ, quæ & de perſonis, quæ facinus iudicare poſſent, & de cauſsis, in quibus poſſent, tum de indiciis, déque teſtimonij dicendi poteſtate agebant. Ac primum illud ponatur, legibus eos iure iudicandi excluſos non eſſe, quos ignominia cenſores notaſſent. id Cicero ſignificat his verbis in oratione pro Cluentio: In omnibus legibus, quibus exceptum eſt, de quibus cauſsis aut magiſtratum capere non liceat, aut iudicem legi, aut alterũ accuſare, hæc ignominiæ cauſſa prætermiſſa eſt. timoris enim cauſſam, non vitæ

pœnam,in illa poteſtate eſſe voluerunt. & ibidem,paulò póſt. Prętores vrb.qui iurati debent optimum quenque in ſelectos iudices referre, nunquam ſibi ad eam rem cenſoriam ignominiam impedimento eſſe duxerunt. At verò,qui turpi iudicio damnati eſſent,iis ademptam eſſe iudicandi poteſtatem,idem Cicero in eadẽ oratione,paulò antè,demonſtrat. Quòd ſi,inquit, illud iudicium putaretur:vt cęteri,turpi iudicio damnati,in perpetuum omni honore,ac dignitate priuantur: ſic hominibus ignominia notatis neque ad honorem aditus, neque in curiam reditus eſſet. turpia verò, famoſáque iudicia erant,calumnię,præuaricationis,furti,vi bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo, pro ſocio,mandati,tutelæ,depoſiti, & alia quędam à Iuliano memorata digeſtorum lib.III. Famoſos etiam, non minus, quàm qui turpi iudicio damnati eſſent, Pegaſus & Nerua filius eos iudicarunt, qui quæſtus cauſſa in certamina deſcendiſſent, aut propter præmium in ſcenam prodiiſſent. athletas autem, quia ludicram artem non facere,ſed virtutis gratia exerceri viderentur,infamia liberabant Sabinus & Caſsius. quæ ſcripta ſunt apud Vlpianum. Præterea, cùm ab eodem ita traditum ſit lib.dig.XLVIII. qui iudicio publico damnatus eſſet,eum ius accuſandi non habuiſſe, niſi ſi libertorum,vel patronorum ſuorum mortẽ,vel rem ſuam exequeretur, conſentaneum videri poteſt, eundem

iudicandi munere exclusum. Omnes etiam de vi priuata damnatos iudicare lex Iulia prohibebat. qua de re Martianus his verbis lib. digestorum XLVIII. De vi priuata damnati pars tertia bonorũ ex lege Iulia publicatur: & cautum est, ne senator sit, aut decurio, aut vllũ honorem capiat; néve in eum ordinem sedeat, néve iudex sit. Huc illa pertinẽt, quę tradita sunt à Paulo iurisconsulto: quæ seruata credimus etiam reipub. temporibus. nihil enim à iure, aut æquo dissentiunt. Quidam, inquit, lege impediuntur, ne iudices sint; quidam moribus, quidam natura: natura, vt surdus, mutus, & perpetuò furiosus, & impubes, quia iudicio carẽt: moribus, vt feminæ & serui; non, quia non habeant iudicium; sed, quia receptum est, ne ciuilibus fungantur officiis: lege, qui senatu motus est. qui verò possunt esse iudices, nihil interest, in potestate, an sui iuris sint. Cum iudicibus rectè coniungentur testes. itaque subscribemus ea, quæ de testimonio dicendo idem Paulus tradidit. Lege, inquit, Iulia & Papia iudiciorum publicorum cauetur, ne cui inuito denuncietur, vt testimonium dicat aduersus socerum, generum, vitricum, priuignum. Cassius etiam Longinus, cuius libri non extant; sed eorum testimonio Martianus digestorum lib. I. vtitur; putabat, ei, qui ob turpitudinẽ senatu motus, nec restitutus esset, non licere neque iudicare, neque testimonium dicere: quia lex Iulia repetun-

darum ea fieri vetaret. Calumniæ damnatis publico iudicio quid licuerit, ſatis apertè Papiniani præclara ſanè verba demonſtrant. Quæſitum, inquit, ſcio, an in publicis iudiciis calumniæ damnati teſtimonium iudicio publico perhibere poſſint. ſed neque lege Rhemmia prohibentur; & leges Iuliæ de vi, repetundarum, peculatus, eos homines teſtimonium dicere non vetuerunt. veruntamen, quod legibus omiſſum eſt, non omittetur religione iudicantium: ad quorum officium pertinet, eius quoque teſtimonij fidem, quod integræ frontis homo dixerit, perpendere. Mulieribus quoque videtur licuiſſe teſtimonium dicere: ſiquidem, non licuiſſe de adulterio damnatis, Paulus indicat his verbis: Ex eo, quòd prohibet lex Iulia de adulteriis teſtimonium dicere condemnatam mulierem, colligitur, etiam mulieres teſtimonium in iudicio dicendi ius habere. Dictum eſt de iudicio & teſtimonio: ſupereſt de indicio. Senatori indicium profiteri ſaluis legibus non licebat. aliis impunitas dabatur, nec tamen omnib⁹ in cauſſis, ſed proditionis, maieſtatis, & ſi quid huiuſmodi: in cauſſa repetundarum non dabatur: itaque nec per indices agi ſolitam eſſe legimus. Non eſt ab hoc genere aliena Memmia lex, quę eorum, qui reipub. cauſſa abeſſent, recipi nomina vetabat. itaque C. Cæſar, cùm in prouinciam, peracto conſulatu, abiiſſet, & ab L. Antiſtio tribuno pleb. Romæ appellatus eſſet,

appellato collegio obtinuit, cùm reipub. cauſſa abeſſet, reus ne fieret. at M. Antonius, ille diſertus, L. Craſsi æmulus in oratoria laude, cùm, quæſtor in Aſiam proficiſcēs, Brunduſium iam perueniſſet: literis certior factus, inceſti ſe poſtulatum apud L. Caſsium prætorem, cuius tribunal, propter nimiam ſeueritatem, ſcopulus reorum putabatur, legis Memmiæ beneficio vti noluit, ne ſibi malè conſcius videri poſſet: ſtatímque in vrbem recurrit, &, cauſſa dicta, abſolutus eſt. hanc legem Cicero ſignificat in oratione in Vatinium, cùm ait: Cùm tibi, vtrum velles, liceret. poterat enim Vatinius, cùm legatus eſſet, iudicium recuſare. quod ei per legem Memmiam licebat. Cur igitur, inquit, Cicero, cum legationis perfugio, quod lex Memmia tibi dabat, vti nolueris: poſtea, ne cauſſam diceres, tribunos pl. appellaſti? Non abhorret à legibus de iudiciis lex illa, quam C. Calpurnio Piſone M. Acilio Glabrione COS. C. Cornelius tribunus pl. tulit, vt prætores ex edictis ſuis perpetuis ius dicerent: cùm antea, vt quiſque auaritia, aut ambitione ducebatur, variè ius dicere conſueſſent. In iure ciuili & coniugia ſunt: de quibus illa fuit admodum præclara lex, quam à Romulo latam Dionyſius & Plutarchus prodidere, vt vxor viro pecuniarum ſacrorúmque omnium eſſet ſocia, eíque, ſi ſine liberis & inteſtato diem obiiſſet, hæres eſſet: ſin filios reliquiſſet, æqualem cum iis partem poſsideret: quæ ſi

aduersus virum delinqueret, vir ipse cum propinquis eam iudicaret, &, si aut impudica fuisset, aut venefica in liberos suos, aut etiam vinũ ebibisset, (hæc enim omnia Romulus capitalia esse voluit) morte multaret, vel, si mallet, diuortium faceret. quòd si quis alia de caussa vxorem repudiasset: eius bonorum partem ad vxorem pertinere, partem verò Cereri sacram esse iussit. diis porrò inferis, qui diuortium faceret, sacrificare voluit. ita probas mulieres, & viro obsequentes, tum præmio, tum pœna Romulus affecit. quę lex ad matrimonij cõcordiam ita valuit, vt per annos D X X. nullum diuortium in vrbe fuerit. mores enim ad ingenium viri vnaquęque fingebat, eíque in omnibus rebus morigera fidem officiúmque præstabat. Legem etiam video fuisse, illam quidem paulò seueriorem, sed ad augendam viribus ciuitatem vtilissimam, vt, quicunque per ætatem vxorem ducere possent, omnes ducerent, quæque genita essent, educarent. qua lege factum est, vt maximis cladibus ciuitas affecta, præsertim secũdo Punico bello, nunquam tamen penitus exhauriretur, sed nouos semper exercitus summitteret: adeò, vt extremis illius belli temporibus, post multas legiones occidione cæsas, tamen supra C. millia ciuium Romanorum in armis fuerit. Post Romulum Numa quiddam lege sanxit, quod ad tuendam matrimonij fidem ac religionem pertinuit. scripsit enim hęc in pellices: quę legimus

in Gellio. Pellex ædem Iunonis non tangito. ſi tangit; Iunoni, criminibus demiſſis, agnum feminam cædito. Fuit illa quoque lex de coniugiis, quam in XII. tab. X. viri ſcripſerunt, ne patriciis liceret cum plebe connubio iungi. quod eo cõſilio factum eſt, ne per nuptias recõciliati iiſdem animis contra X. viros, qui deponere imperium nolebant, pro libertate conſentirent. quam legem paucis poſt annis C. Canuleius tribunus pl. abrogauit, lege lata, vt patrũ & plebis promiſcua connubia eſſent; in quo tamen patres acerrimè repugnarunt; qui cõtaminari ſanguinem ſuum, confundi iura gentium ea rogatione arbitrabãtur; cùm tamen ad ciuium concordiam, in qua ciuitatũ ſita ſalus eſt, nihil eſſet vtilius. Legem etiam video fuiſſe, ne libertinã ingenuus, aut libertinus ingenuam vxorẽ duceret. nam S. C. Hiſpalæ Feceniæ libertinæ conceſſum eſſe ſcribit Liuius, vt ei nubere ingenuo liceret. quo patet, libertinis cum reliquis ciuib9 connubia non fuiſſe. Poſtea lege Papia cautum eſt, vt omnibus ingenuis, præter ſenatores, eorúmque liberos, vxores libertinas habere liceret. hoc Iulianus: addit Vlpianus: Si ſenator libertinam habuerit vxorem; quamuis interim vxor non ſit, attamen in ea conditione eſt, vt, ſi amiſerit dignitatem, vxor eſſe incipiat. Et Paulus ex lege Iulia ſubiũgit: Qui ſenator eſt, quíve filius, nepos, pronepóſve, ex filio, vel ex filia natus; cuius eorum eſt, erítve, ne quis eorum

ſponſam, vxorémve ſciens dolo malo habeto libertinam, aut eam, quę ipſa, cuiúſve pater, matérve artem ludicram facit, fecítve: néve ſenatoris filia, neptíſve, ex filio, proneptíſve ex nepote, filio nato, nata, libertino, eíve, qui ipſe, cuiúſve pater, matérve artem ludicram facit, fecítve, ſponſa, nuptáve ſciés dolo malo eſto. Propterea reprehédit in rationibus Cicero M. Antonium, qui libertini hominis, Q. Fadij, filiam vxorem duxerat. Non omittendum quod apud Calliſtratum legimus, v. legibus mulieris damnatę dotem pubicatam, maieſtatis, vis publicæ, paricidij, veneficij, de ſicariis. Nunc agamus de iure ac libertate ciuium Romanorum. quo de genere primùm Sacratis legibus, deinde XII. tab. ſancitum eſt, vt neque priuatis hominibus leges irrogarentur, hoc eſt, ne priuilegia ferri poſſent, nec de capite ciuis, niſi comitiis centuriatis, rogari liceret. quod vtrunque memorat Cicero in oratione pro Sextio, & in ſuas leges lib. de legib. III. tranſtulit. Legem autem de prouocatione ad populum ter à Valeria familia latam animaduerti: ſed tertiò M. Valerius conſul diligentius eam ſanxit, adſcripta pœna, ſi quis eum, qui prouocaſſet, virgis cecidiſſet, ſecuríve necaſſet. at qua pœna? hac vna, improbè feciſſe. ea tum probitas erat, vt ignominia non minus, quàm acerbiſſima pœna, timeretur. Poſtea lex Porcia, quam fortaſſe M. Porcius Cato, ille maior, in conſulatu tulit:

etſi neque Plutarchus in eius vita, neque alius, quod meminerim, vllam mentionẽ facit: ne ciuem Romanum verberare, necaríve liceret: ſi quis feciſſet, graui pœna puniretur. qua in ſententia leges alias deinde ſcriptas eſſe, ſignificat in cõiuratione Catilinæ Saluſtius, cùm ait: An, quia lex Porcia vetat? at aliæ leges item cõdemnatis ciuibus non animã eripi, ſed exilium permitti iubent. propterea videmus in criminum ſuſpicione ſeruos ad eliciendam veritatem torqueri ſolitos eſſe, cùm de liberis hominib⁹ quęſtionem haberi leges vetarent. quo fiebat vt ij, qui aliquid ſupplicio dignũ cõmiſerant, ſeruos, ſi quos eius culpę participes, aut conſcios habebant, ſtatim liberarent. liberos enim torqueri ſciebant non licere. quod cùm magiſtratus, qui iudicio præerat, antequam fieret, ſuſpicaretur, mittebat ad eum, cuius nomen delatum erat, vt ſeruos in ſua poteſtate haberet, (ſic enim loquebantur) hoc eſt, ne manumitteret, cùm eos ad confitendam veritatem tormentis cogi vellet. hinc illud apud Liuium lib. VIII, Eo anno Minucia Veſtalis ſuſpecta primo propter mundiorem iuſto cultum, inſimulata deinde apud pontifices ab indice ſeruo, cum decreto eius iuſſa eſſet ſacris abſtinere, familiámque in poteſtate habere: facto iudicio viua ſub terram ad portam Collinã dextra via ſtrata defoſſa Scelerato campo. cùm enim põtifices fore ſuſpicarentur, vt Minucia, indicium metuens, ſeruos, à

quibus prodi posset, manumitteret: habere eam in potestate familiam iusserunt. ideò & Pedianus in cōmentario orationis pro Milone, Pompeium ad Milonem significat misisse, vt quosdam seruos, quorum opera in occidendo Clodio vsus esse dicebatur, in potestate sua haberet: Milonem respondisse, ex iis seruis, quos nominasset, partim neminem se vnquam habuisse, partim manumisisse. Tulit & C. Gracchus tribunus pl. ne de capite ciuium Romanorum iniussu populi iudicaretur. qua de lege, miror, cur neque Plutarchus, neque Paterculus, neque Liuius, cùm Gracchi cæteras leges commemorarent, verbum vllum fecerint. Fuerunt hoc de genere & illa, quæ ad moderanda iudicia legibus esse cōstituta, significat Cicero in oratione pro domo sua: ne pœna capitis cum pecunia cōiungeretur: ne nisi pro dicta die, quis accusaretur: vt ante magistratus accusaret intermissa die, quàm multā irrogaret, aut iudicaret: vt esset accusatio trinum nundinum, pro dicta die, qua iudicium esset futurum. Fuere & de sepulchris leges: quorum iura Romanis sacra fuisse, antiquæ legis illa verba declarant: Vbi corpus demortui hominis condas, sacer esto: & illa: Nequis vestibulum aditúmve ad sepulcrum vsu capito, neu bustum violato: & illa: Deorum manium iura sancta sunto. quod & postea seruatū esse, irrogata violātibus pœna, posteriores iuriscōsulti Vlpianus, Paulus, Caius tradiderūt.

In vrbe ſepeliri, neque ante x i i. tab. vſitatum fuit, & deinde lex ipſa x i i. tab. vetuit his verbis: In vrbe ne ſepelito, néve vrito. id auté opinor, tum vt ab oculis viuentium cadauera, quæ mœſtitiam animis inferũt, quamprimum amouerentur: tum ne cælum illud vrbanum, vnde proximè ſpiritus duceretur, tetro putreſcẽtium corporum nidore corruptum, peſtem aliquam importaret. quod autem à docto & diligenti viro ſcriptum eſt, ante x i i. tab. cõſuetudinem fuiſſe, vt intra vrbem mortui ſepelirentur: id referri videtur à Cicerone, qui lib. i i. de legibus ita ſcriptum reliquit, Credo fuiſſe aut eos, quibus hoc ante hanc legem virtutis cauſſa tributum eſt, vt Poplicolæ, vt Tuberto: quod eorum poſteri iure tenuerunt: aut eos, ſi qui hoc, vt C. Fabricius, virturis cauſſa ſoluti legibus, conſecuti ſunt. planè ſignificat, etiam ante x i i. tab. intra vrbem ſepeliri non licuiſſe: ſiquidem Poplicolę & Tuberto virtutis cauſſa tributũ eſt. quod ipſum & Dionyſius confirmat, & Plutarchus in Poplicola, his ferè verbis, aut certè hac ſententia: Decretũ eſt, vt intra vrbem iuxta Veliam ſepeliretur, vtíque eius poſteris idem ius eſſet. qui tamen ætate noſtra eo iure non vtũtur: ſed, vbi quis de genere Valerio mortuus eſt, cadauere in eum locũ, vbi Poplicola ſepultus eſt, delato, extollitur accẽſa fax: deinde eadem demittitur. quo genere quandam vetuſti iuris ima ginem oſtendunt: vt perſpicuum ſit, eo ſe, ſi ve-

lint, vti posse. Datum etiam decreto senatus iis, qui triumphassent, vt, cùm eorum corpora extra vrbem cremata essent, in vrbem ossa & cineres referrentur, humíque mandarētur. hoc Pyrrhonem Lyparæum scripsisse tradit Plutarchus in libro Romanarũ rerum. Sumptum in mortuis & lamentationem XII. tab. sustulerunt. quo vtroque in genere stultè nimis & pueriliter hodie peccatur. cætera, quæ scripta sunt in XII. tab. quæ ad hoc genus pertinent, quia lib. II. de legibus à Cicerone commemorātur, huc transferre non necesse duximus. illa, quę ab aliis scripta obseruauimus, de sepulchrorum ratione adscribemus: ac primùm hoc, in agris sepulchra fuisse, in agri vēditione, iura tamen sepulchrorum penes eum, qui venderet, remansisse, eúmque sibi tantum agri in venditione excepisse, quantum adeundo sepulchro satis esset: quod qui non faceret, ei summo probro ac turpitudini fuisse. vnde illud in oratione Ciceronis pro Roscio Amerino: Cui de tanto patrimonio ne iter quidem ad sepulchrũ patrium relictum est. hac autem ipsa de re Pomponius iurisconsultus ita scripsit: Dominis fundorũ, in quibus sepulchra fecerint, etiam post venditos fundos adeundorum sepulchrorũ ius est. tum igitur in agris, tum iuxta militares, vel publicas vias vel cadauera, vel, si cremata essent, cineres cōdebantur. nã & sepeliendi cadaueris, & cremãdi consuetudinẽ fuisse, indicat illud in XII. tab. In vrbe

ne ſepelito, néve vrito. & illud, quod in II. de legibus ſcripſit Cicero: P. Cornelium Africanum ſepultũ eſſe, L. Cornelium Syllam primum è Corneliis cremari voluiſſe. Sepeliri autem antiquius fuiſſe, quàm cremari, Plinius lib. VII. cap. LIIII. declarat his verbis: Ipſum cremari, apud Romanos non fuit veteris inſtituti. terra condebantur. at, poſtquam longinquis bellis obrutos erui cognouere, tunc inſtitutum. & tamen multę familiæ priſcos ſeruauere ritus: ſicut in Cornelia nemo ante Syllam dictatorem traditur crematus, ídque voluiſſe veritũ talionem, eruto C. Marij cadauere. hæc Plinius: cui, quod ante XII. tab. in more fuerit, id vetus nõ videri, mirum eſt. Cremãdi conſuetudo vſque ad Antoninorum imperatorum ætatem perdurauit. rurſus terra condi cœptum eſt. Illud ex Feſto Pompeio ſcitu dignum, antè, quàm cadauer ad pyram deferretur, digitum abſciſſum eſſe: vt, reliquo corpore peruſto, ad eum iuſta fierent. Cadauere pyræ impoſito, qui propinquitate mortuo deuinctus arctiſſime fuerat, is auerſus rogo facem accenſam inferebat. Legimus & illud, maiores natu, ad tubas: minores, ad tibias, ad ſepulchrum eſſe delatos: qui verò claris maioribus orti eſſent, his eorum imagines in funere prælatas. addit Seruius Honoratus, ante ſepulchrum aram fieri ſolitam. quod & Cicero in epiſtolis ad Atticum ſignificat. tametſi non aram modò, ſed fanum filię mortuæ cogitabat.

Signum hominis ſepulti non vnum fuit.nam & lapis,& tegula, & ceſpes,& tumulus, & cippus ſepulturæ locum indicabant. De fœnore leges multæ fuerunt ad auaritiam coërcendam.vnam Liuius lib.v i i.nominat; quam C. Marcio,Cn. Manlio c o s. duo tribuni pl.M. Duilius,L.Menenius de vnciario fœnore tulerunt . & aliquot poſt annis tuliſſe ad populum L.Genucium tribunum pl. ne fœnerari liceret, idem Liuius à quibuſdam proditum eſſe tradit. ſed; vt eſt hominum genus lucri appetens; cum via fraudis inita eſſet, vt in ſocios, qui non tenebantur iis legibus,nomina tranſcriberentur, M. Sempronius tribunus pleb. L. Cornelio. Qu. Minucio c o s. legem tulit, vt cum ſociis ac nomine latino pecuniæ creditæ ius idem, quod cum ciuibus Romanis,eſſet. De creditis pecuniis, ob vnius fœneratoris libidinem & crudelitatem, qui nexum debitorem formoſum adoleſcentem,de ſtupro recuſantem, verberibus lacerauerat, C. Petilius, L. Papilius Mugillanus lege ſanxerunt, ne quis, niſi qui noxam meruiſſet, donec pœnam lueret, in compedibus aut in neruo teneretur:pecuniæ creditæ bona debitoris,non corpus obnoxium eſſe. Licinia conſularis,à L.Licinio Lucullo Aſiæ pro conſule ad leuandam ære alieno prouinciam lata, primum ſanxit,ne ſupra centeſimā iure fœnoris ſolueretur:deinde,ne maiores eſſent vſuræ, quàm quibus veteri iure pecuniæ antea credebantur:

poſtremo, in quo debitoribus cõſultum eſt maxime, ne creditoribus à debitore fœnoris nomine plus liceret accipere, quàm quanta fructuum creditoris quarta pars eſſet. Sunt & illæ duæ leges de iure ciuili, Cæcilia Didia, Iunia Licinia, vtraque conſularis. Cæciliam Didiam tulerunt Qu. Cæcilius Metellus Nepos. T. Didius COS. anno ab vrbe condita DCLV. Iuniam Liciniam puto à D. Iunio Silano, L. Licinio Murena COS. anno ab vrbe condita DCXC. eſſe latam: non ſolum, quia Cicero eam conſularẽ videtur agnoſcere, cum ad Cæciliam Didiam adiungat: verum etiam, quia, Ciceronis ætate eſſe latam, indicant illa verba in oratione V. in Antonium: Vbi pœnæ recẽti lege Iunia & Licinia? De Cæcilia Didia primum illud pono, quod video minus eſſe animaduerſum, ab his conſulibus non vnam legem, ſed duas diuerſa ſententia eſſe latas. id ego, cum Ciceronis loca contuliſſem, diligentèrque conſideraſſem, facilè potui conicere. nam in oratione pro domo ſua ita ſcripſit: Quæ eſt quaſi alia vis, quæ ſententia Cæciliæ legis & Didiæ, niſi hæc, ne populo neceſſe ſit in coniunctis rebus compluribus, aut id, quod nolit, accipere; aut id, quod velit, repudiare? quibus verbis hanc Cæciliæ Didiæ ſententiam fuiſſe conſtat, ne diuerſis de rebus lex ferretur. at in eadem oratione de alia Cæcilia Didia mentionem fieri, ex ea re, qua de Cicero loquitur, intelligo. loquitur autem de trinundino, quod

in seruanda lege ferebatur, & M. Drusi leges, quòd in iis ferendis trinũdini habita ratio non esset, sublatas à senatu significat. verba sunt hæc: Hora fortasse sexta questus sum in iudicio, cum C. Antonium, collegam meum, defenderem, quædam de Repub. quæ mihi visa sunt ad illius miseri caussam pertinere. hæc homines improbi ad quosdam viros fortes lõgè aliter, atque à me dicta erant, detulerunt. hora nona illo ipso die tu es adoptatus. si, quod in cæteris legibus trinumnundinum esse oportet, id in adoptione satis est trium esse horarum: nihil reprehendo. sin eadem obseruanda sunt, vt decreuit senatus M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam & Didiam latæ essent, populum non teneri: iam intelligis, omni genere iuris, quod in sacris, quod in auspiciis, quod in legibus sit, te tribunum pl. non fuisse? Quid? illa, quæ scripta sunt in oratione v. in Antonium, nónne satis apertè declarant, legem Liciniam de tempore sanxisse, quod in ferẽda lege seruari oporteret? quæ, quo res pateat illustrius, placet recitare. Tulerũt, inquit, tribuni pl. de prouinciis contra acta Cæsaris, ille biẽnij, iste sexennij. num etiam hanc legẽ populus R. accepit? quid? promulgata fuit? quid? nónne ante lata, quàm scripta? nónne ante factam vidimus, quàm futuram quisquam est suspicatus? vbi lex Cæcilia & Didia? vbi promulgatio trinumdinum? vbi pœnæ recenti lege Iunia & Licinia? quo in loco quia Cęciliã Didiam

cum Iunia Licinia coniungit, quæ iis, qui trinũdinum non seruassent, pœnas irrogabant; propterea lib. II. epistolarum ad Atticum, vbi Cęciliæ Didiæ pariter & Iuniæ Liciniæ mẽtio simul fit, de hac Cæcilia Didia, quæ tempus legum latoribus definiebat, non de illa, quæ diuersis de rebus legem ferri vetabat, opinor intelligẽdum. Nunc de Iunia Licinia agamus. hæc, non planè video, quid sanxerit. nam, quod aiunt non nulli, eam, festis diebus cum populo agi, aut legem aliquam promulgari, vetuisse: id à quo libro didicerint, non inuenio. nemo enim ex iis, quorum scripta æreis typis diuulgata circumferuntur, id memoriæ mandauit. &, vt apertè meam sententiam pronunciem, quam peritiores iudicabunt: vereor ne, quicunque ille fuit, ex iis verbis, quæ sunt in oratione pro Sextio, inductus sit in errorem. sunt autem hæc, Iisdem consulibus sedentibus, atque inspectantibus, lata lex est, ne auspicia valerent: ne quis obnunciaret: ne quis legi intercederet: vt omnibus fastis diebus legem ferri liceret: vt lex Ælia, lex Fusia ne valeret. quę non ad Iuniam Liciniam, sed ad Fusiam pertinent. Fusia enim non omnibus diebus fastis, sed iis tantum, qui comitiales essent, leges ferri iubebat. quod iam antea in ordine legum de comitiis, demonstratum est. quæ fuit igitur, dicet aliquis, Iuniæ Liciniæ sententia? fortè hęc, vt iis, qui trinundinum in ferẽda lege non seruassent, grauiores, quàm lex Cæcilia Didia sanxisset,

pœnæ irrogarentur.id,puto, declarāt illa verba in Antonium; quæ etsi antè recitauimus, iterare tamē,quia postulat locus, non alienum videtur. Vbi, inquit, lex Cæcilia & Didia? vbi promulgatio trinundinum? vbi pœnæ recenti lege Iunia & Licinia? Fuit alia Licinia non recens consularis,sed vetus tribunicia, & eiusdem generis Æbutia:quibus hoc rogatum, vt potestas nulla,curatióve non modo iis, qui de aliqua curatione,aut potestate tulissent,sed nec eorū collegis,cognatis,affinibus mandaretur. Est autem illud animaduertendum, duas fuisse diuersis de rebus Æbutias leges:hanc,de qua meminit Cicero in agraria II,quæ cum Licinia idem sanxit:& illam,quæ XII.tab.correxit,quam Gellius lib.XVI.cap.X.nominat. Sunt & de iure ciuili Atinia,Furia,Fusia: de quibus meminit Cicero lib.in Verrem III.& de ciuium iure omnes fuisse, criminum capitalium publicíque iudicij nihil attigisse,Pedianus asserit. Atiniam de vsucapionibus fuisse,ne furtiua res vsu capi posset, sed eius rei perpetua esset auctoritas, tum iurisconsultorum libri,tum Gellius libro XVII, cap. VII.declarat.Furiam eam fuisse puto, quam de testamentis esse latam, supra dixi: ne cui plus, quàm M.nummum,legari posset:alioquin eius, quod amplius legatum esset,quadruplum restitui debere Fusiæ sentētiam nemo significat. De ciuitate, quin vel à primis reip.temporibus latæ leges multæ sint, dubitare non licet: sed earum

nomina vetuſtas deleuit. duarum extat mentio apud Liuium. prior ſanxit, vt ſocij ac Latini, qui ſtirpem ex ſeſe domi relinquerent, ciues Romani fieri poſſent. poſtea, cùm ei legi fraudem ſocij facerent, altera lex, ſociarum ciuitatum petentibus legatis, lata eſt, ne quis quem, ciuitatis mutandæ cauſſa, ſuum faceret, néve alienaret. Aliæ deinde leges, vt res, aut hominum voluntas tulit, latæ ſunt, Seruilia, Licinia Mucia, Plautia Papiria, Petronia, Papia, Iulia. Seruilia fortaſſe prætoria fuit, aut tribunicia, à C. Seruilio Glaucia lata, qui cum L. Saturnino tribuno pl. in pręture occiſus eſt. patet enim, hanc legem ante Muciam Liciniam rogatam eſſe. quod Cicero in ea pro Balbo declarat his verbis, Quòd ſi, acerbiſſima lege Seruilia, principes viri, ac grauiſſimi & ſapientiſſimi ciues hanc Latinis, id eſt fœderatis, viam ad ciuitatem populi iuſſu patere paſſi ſunt: neque in his eſt hoc reprehenſum Licinia & Mucia lege; cum præſertim, & quæ ſequuntur. Huius legis hæc ſententia fuit, vt Latini, ciuibus Romanis damnatis, ciues ipſi Romani fierent. Licinia & Mucia conſularis fuit, L. Craſſi & Qu. Scæuolæ, vt ſocij Latini, qui ciues Romani antea facti eſſent, in ſuarum ciuitatum iura redigerentur. qua lege ita alienati ſunt Italorum animi, vt Italici belli, quod poſt triennium exortum eſt, ea vel maxima cauſſa fuerit. hoc ſpectauit Cicero, cum dixit in oratione pro Sextio: Nihil acerbi⁹ Latini ſocij ferre

ſoliti ſunt, quàm id, quod perraro accidit, ex vrbe exire à conſulibus iuberi. vnam tamen hæc lex habuit exceptionem, vt non omnes planè in ſuas ciuitates redirent, ſed omnes præter eos, qui ciuitatem Romanam lege Seruilia eſſent conſecuti. id mihi demonſtrarunt facilè illa verba, quæ pro Balbo ſcripſit Cicero: Cum, paucis annis poſt hanc ciuitatis donationem, acerrima de ciuitate quæſtio Licinia & Mucia lege veniſſet: num quis eorum, qui de fœderatis ciuitatibus eſſet ciuitate donatus, in iudicium eſt vocatus? & in eadem infrá. Acerbiſſima lege Seruilia principes viri, ac grauiſſimi & ſapientiſſimi ciues hanc Latinis, id eſt fœderatis, viam ad ciuitatem populi iuſſu patere paſſi ſunt: neque in his eſt hoc reprehenſum Licinia & Mucia lege. Plautia Papiria, quod ego ſciam, à nemine nominatur: mihi tamen ea, quã Cicero nominat in oratione pro Archia, cũ ait: Data ciuitas Silani lege, & Carbonis; Plautia & Papiria videtur fuiſſe, lata à duobus eiuſdem anni tribunis pl. M. Plautio Siluano, C. Papirio Carbone, C. Carbonis, eloquentiſſimi viri, filio, ſexennio poſt quàm Craſſus & Scæuola legem eam tulerant, de qua proximè meminimus. nam Siluanum C. Põpeio Strabone, L. Porcio Catone cos. tribunatũ geſſiſſe, Pedianus docet. Carbonem autem eodem anno tribunum pl. fuiſſe, ex eo ſuſpicari licet, quòd eũ poſt M. Liuij mortem, qui Philippo & Cæſare cos. eſt interfectus,

tribunatum administrasse, Cicero in Oratore significat his verbis, Me stante C. Carbo. C.F. tribunus pl. in concione dixit: O M. Druse, patrem appello: tu dicere solebas sacram esse Rép. quicunque eam violassent, ab omnibus esse ei pœnas persolutas. patris dictum sapiens temeritas filij comprobauit, præterea cùm à duobus eiusdem anni consulibus non esse latam hâc legem, satis liqueat: quia Silanus & Carbo collegæ in consulatu nunquam fuerunt: necesse est à duobus tribunis pl. latã existimare. quòd si à tribunis pl. sequitur, vt ab iis duobus potius, quos nominaui, quàm ab aliis: vt tamẽ de secundo Carbonis tribunatu intelligamus. nam primum cũ Qu. Vario, C. Curione, Qu. Metello, Cn. Pompeio gesit, Cæsare & Lupo cos. vt ex Ciceronis Bruto patet. Eius legis hęc sentẽtia fuit, vt ascriptis in fœderatas ciuitates ciuitas daretur: ita, si tum, cum lex ferebatur in Italia domicilium haberent, & si sexaginta diebus apud prætorem essent professi. Post hanc legem Petronia, vt opinor, secuta est. latam enim ante Papiam, patrum ętate, vt peregrini vrbe prohiberentur, Cicero de officiis ostendit. Petronius, inquit, apud patres nostros, Papius nuper. Sed Papiam post eam esse latam, quam à Siluano & Carbone rogatam dixi, idem Cicero & in oratione pro Archia significat his verbis, Quid? cum cæteri non modo post ciuitatem datam, sed etiam post legem Papiã aliquo modo in eorum municipiorũ

tabulas irrepserint; hic, qui nec vtitur quidem illis, in quibus est scriptus, quòd semper se Heracliēsem esse voluit, reiicietur? ex quo primùm de tempore, deinde de sententia legis Papię docemur: de tēpore, latam esse post eam, qua ciuitas data est; quam à Siluano & Carbone rogatam ostendimus: de sententia, pœnam esse irrogatam iis, qui dolo in tabulas municipiorum irrepsissent, vt ex eo, legis Plautiæ & Papiriæ beneficio, ciues Romani fierent. nam ascriptis, vt dixi iam, in fœderatas ciuitates aditus ea lege in ciuitatem Romanam dabatur. Sed me rursus de Papiæ legis tempore in dubium reuocat Valerius; qui M. Perpernæ patrē, lege Papia damnatum, pristinas in sedes rediisse tradit, amissa ciuitate Romana, in quam contra leges irrepserat. quod si ita est; videtur Papia lex ante Siluani & Carbonis tribunatum esse lata: cum Perperna, cuius pater damnatus est, annis XL. consulatum ante eorum tribunatū gesserit. sed fortasse Valerius parum, eo quidem in loco, in tradenda veritate diligens. malo enim ab eo, quàm à Cicerone, dissentire; præsertim cum idem de Perpernæ triumpho falsa narret: qui Aristonicum quidem vicit, triumphare tamē morte præuentus non potuit: eúmque honorem successor eius M. Aquillius tulit. quod Velleius & Iustinus significāt. nam Strabo tantū Perpernæ mortem memorat, de triumpho verbū non facit. Vltimā Iuliam nominaui: etsi neque à quo Iulio, neque

quibus temporibus lata ſit, facile eſt coniicere. certè à C. Cæſare, qui dictator fuit, non videtur eſſe lata. nam inter illius leges nominaſſet eã vel Suetonius, vel Plutarchus, vel Cicero ipſe, vel aliquis omnino eorum, qui res Romanas literarũ monumentis prodiderunt: & Cicero ita de ea meminit in oratione pro Balbo, quaſi de lege non proximis annis rogata. tribunicia quidem eſſe nõ potuit: cum Iulij omnes patricij fuerint. quare aut prætoriam aut conſularem fuiſſe neceſſe eſt. ego cõſularem puto potius, quàm prætoriam: quia, cum ea lege ſociis & Latinis ciuitas ſit data, magis ad conſulem, quàm ad prætorem, tanti momenti res videtur attinere. crederem, Liuiam, eſſe reponendum: niſi eam legem, qua M. Liuius Druſus Italicis populis ciuitatem communicare voluit, perferri non potuiſſe animaduerterẽ. vt omittam, quòd etiã ſi eſſet perlata, eo tamen s.c. quod L. Philippo conſule referente factum eſt, cum reliquis omnibus eiuſdem legibus ſublata eſſet. Maniliæ legis mentio reperitur, de finibus per ſingulos arbitros regẽdis: & Mamilię, in eos quorum cõſilio Iugurtha ſenatus decreta neglexiſſet, quíque ab eo in legationibus, aut imperiis pecunias accepiſſent, qui elephantos, quíque perfugas tradidiſſent: item, qui de pace, aut bello cũ hoſtibus pactiones feciſſent. quam legem tulit C. Mamilius Limetanus tribunus pl. eámque Cicero in Bruto, & Saluſtius in Iugurthino memorant. ſed in

Saluſtio, pro Mamillus, Mamilius, mendoſe legitur: &, pro Limetanus, Lemetan⁹. habet enim argenteum nummum vir clariſsimus, antiquitatis bene peritus, Andreas Lauretanus ita inſcriptum, C. MAMIL. LIMETAN. Lex Ateria pertinuit ad multas: & cum alia, tũ hoc ſanxit, vt multarum dicendarum, non, vt ante, conſulũ duntaxat, ſed omnium eſſet magiſtratuum. hanc legem & à Gellio, ſi modo Gellius ita ſcripſit, & ab iis, qui Gellij teſtimonium ſecuti ſunt, falſo nominatam Aterinã exiſtimo. opinor enim Ateriam legem, nõ Aterinam, fuiſſe, quam Sp. Tarpeius Mõtanus Capitolinus, & A. Aterius. cos. tulerint. quod videtur confirmare Feſtus Pompeius: qui de Tarpeia lege meminit his verbis, Poſteaquam ære ſignato populus R. vti cœpit, Tarpeia lege cautum eſt, vt bos centuſſis, ouis decuſſis æſtimaretur. quam Tarpeiam Feſtus, eãdem Gellius Ateriam (ſic enim eſt legendum) appellat; quod, cum à duobus eiuſdem anni cõſulibus eſſet lata, vtrius nomine vocaretur, nihil intereſſet. nec eſt ab re, vt id ita eſſe cõſtet, ipſius Gellij verba recitare. ſic enim lib. XI. cap. I. ſcriptum reliquit. Timæus in hiſtoriis, quas oratione Græca de rebus populi R. compoſuit, & M. Varro in antiquitatibus rerum Romanarũ, terram Italiam de Græco vocabulo appellatam, ſcripſerunt, cùm boues Græca veteri lingua ἰταλοὶ vocitati ſint; quorum in Italia magna copia fuerit, bucetáque in ea terra gigni,

pascíque solita sint complurima. coniectare autem ob eandem caussam possumus, quod Italia tunc esset armentosissima, multam quoque, quę appellatur suprema, institutam, in singulos dies duarum ouium, triginta boum, pro copia scilicet boum, próque ouium penuria. sed quoniam, cum eiusmodi multa pecoris, armentíque à magistratibus dicta erat, abigebantur boues, ouésque alias pretij parui, alias maioris; eáque res faciebat inæqualem multæ punitionem: iccirco postea lege Ateria constituti sunt in oues singulas æris deni, in boues æris centeni. Post hanc duas item de modo multarum leges esse latas, vtranque consularē, primo Meneniam Sextiam, deinde Papiriam Iuliam, ex Liuio, Festóque cognoscitur. Tres etiam de nummis leges, omnes, vt opinor, tribunicias, à Plinio video nominatas, Papiriam de assibus, vt, qui vnciales erant, semunciales fierent; Liuiam, vt octaua æris pars argento misceretur; Clodiā, vt Victoriati, quod antea nummi genus, ex Illyrico aduectum, mercis loco habebatur, percussi, &, quod indicat ipsum nomen, victoriæ imagine signati, in vsu essent. Atque ex his legibus licet coniicere, nouum nummum nisi lege nullum Romę esse percussum, aut in pondere, pretióve mutatum, vt cū as ex librali factus est duarum vnciarum: quod significat Plinius, cum ait: Pōdus æris imminutum primo Punico bello, cum impensis Resp. nō sufficeret: constitutúmque, vt asses sextātario

pondere ferirentur. est enim sextans sexta pars libræ. idémque de asse postea, primum vnciali, deinde semũciali facto, déque denario à decem aſsibus ad sexdecim, quinario à quinq; ad octo, sestertio à dupõdio ac semisse ad quatuor deducto, videtur existimandum. Sempronia C. Gracchi, tribunicia, de frumento pauperibus semiſsibus & trientibus distribuendo, iubebat vt frumentum publice emeretur, singulísque mensibus per singulas tribus viliſsimo pretio plebi diuideretur. erátque locus Romæ constitutus, in quo frumentũ publicum asseruabatur vna cum legibus frumentariis, qui dicebatur, Horrea Sẽpronia. Fabia de sectatorum numero, Cincia de donis, & muneribus nominãtur, illa contra ambitionem, hæc aduersus licentiam. ac de Cincia Liuius lib. XXXIIII. Quid, inquit, legem Cinciam excitauit de donis & muneribus, nisi quia vectigalis iam, & stipendiaria plebs esse senatui cœperat? Tacitus autem lib. XIII. Patres legem Cinciam flagitant: qua cauetur antiquitus, ne quis ob caussam orandam pecuniam, donúmve accipiat. & infrà eodem libro: Cincia lex aduersus eos, qui pretio caussas orauissent. libro autẽ XV. Oratorum licentia Cinciam rogationem, candidatorum ambitus Iulias leges, magistratuum auaritia Calpurnia scita pepererunt. Priuati sumptus non sunt ab iis, qui Reipub. præsunt, negligendi. domus enim exhauriuntur: & ex domibus ciuitas constat. itaque valere

non poteſt,quaſi corpus aliquod,membris malè affectis.propterea leges ſumptuariæ multæ ad coërcẽdam luxuriam diuerſis temporibus, omnes vtiliſsimæ latæ ſunt, vt de modo ſupellectilis domeſticę, funerum,cœnarũ, alióque de genere.Publium quidem Cornelium Rufinum, à quo L.Sylla dictator originem duxit, ſtrenuum ducem,bis cõſulatu & dictatura functum, Plutarchus Gellius, & Valerius motum ſenatu narrant à cenſoribus C. Fabricio Lucino, Q.Æmilio Papo,quòd eum comperiſſent argenti facti, hoc eſt vaſorum argẽteorum, (ſic enim Q.Mucius,vt ait Vlpianus, definit) decem pondo habere. Et de ſumptibus mulierum C.Oppius tribunus pl.tulit,ne qua mulier plus ſemuncia auri haberet,neu veſtimẽto verſicolori vteretur, néve iuncto vehiculo in vrbe, oppidóve, aut propius inde M. paſſus,niſi ſacrorum publicorum cauſſa, veheretur. Fuit etiam lex Metilia, qua ratio poliendarum veſtium fullonibus præſcribebatur. De moderando autem funerum ſumptu legem tulit Sylla dictator: qui tamen in funere Metellæ coniugis præſcriptũ ſua lege modum trãſgreſſus eſt. De ſumptibus in cœnas tribunicia C.Orchij; conſulares,C.Fãnij,T.Didij, P. Licinij Craſſi Diuitis, L. Cornelij Syllæ, M. Æmilij Lepidi; rurſus tribunicia Qu.Antij Reſtionis,conſularis C.Iulij Auguſti.quibus de legibus,videtur ea ſubſcribenda,quæ ſcripta ſunt apud Macrobium: vt, quid ſingulæ ſanxerint,

cognoſcatur. Prima,inquit,omnium de cœnis lex ad populum Orchia peruenit: quam tulit C. Orchius tribunus pl.de ſenatus ſententia,tertio anno,quàm Cato cẽſor fuerat. cuius verba,quia prolixa ſunt, prætereo.ſumma autem eius præſcribebat numerum conuiuarũ.& hæc eſt lex Orchia, de qua Cato mox orationibus ſuis vociferabatur, quòd plures, quàm præſcripto eius cauebatur,tum ad cœnam vocarentur. cúmque auctorem nouæ legis aucta neceſsitas imploraret; poſt annum XXII. Fannia lex lata eſt,anno poſt Romam conditam, ſecundum Gellij opinionem, DLXXXVIII.de hac lege Sammonicus Serenus ita refert: Lex Fannia, ſanctiſsimi Auguſti,ingenti omnium ordinũ conſenſu peruenit ad populum. neque eam prætores,aut tribuni,vt pleraſq; alias,ſed ex omni bonorum cõſilio & ſententia ipſi conſules pertulere; cum Reſp.ex luxuria cõuiuiorum maiora, quàm credi poteſt,detrimenta pateretur. ſiquidem eò res redierat,vt gula illecti pleriq; ingenui pueri,pudicitiam, & libertatem ſuam venditarent; plerique ex plebe Romana vino madidi in Comitium venirent, & ebrij de Reip. ſalute conſulerent.Hæc Sammonicus. Fanniæ legis ſeueritas in eo ſuperabat Orchiam legem, quòd in ſuperiore numerus tantummodo cœnantium cohibebatur, licebátque ſecundum eam vnicuique bona ſua inter paucos conſumere: Fãnia autem & ſumptibus modũ fecit aſsibus centũ: vnde à

Lucilio poëta, festiuitatis suæ more, cẽtussis vocatur. Fanniam legem post annos decẽ & octo lex Didia consecuta est. eius ferũdæ duplex fuit caussa, prima, & potissima, vt vniuersa Italia, nõ sola vrbs, lege sumptuaria teneretur, Italis existimantibus Fanniam legem, nõ in se, sed in solos vrbanos ciues esse conscriptam: deinde, vt non soli, qui prandia cœnásve maiore sumptu fecissent, sed etiam qui ad eas vocati essent, atque omnino interfuissent, pœnis legis æquè tenerentur. Post Didiam Licinia lata est à P. Licinio Crasso Diuite. cuius ferundæ, probãdęque tantum studium ab optimatibus impensum est, vt s. c. iuberetur, vt, ea tantummodo promulgata, prius quàm trinundino confirmaretur, ita ab omnibus obseruaretur, quasi iam populi sentẽtia comprobata. lex verò hæc, paucis mutatis, in plerisque cum Fannia congruit. in ea enim ferẽda quæsita est nouæ legis auctoritas, exolescente metu legis antiquioris. ita Hercules, vt de ipsis XII. tab. factum est, quarum vbi cõtemni antiquitas cœpit, eadem illa, quæ illis legibus cauebantur, in alia latorum nomina transierunt. sed legis Liciniæ summa, vt calendis, nonis, nũdinis Romanis cuique in dies singulos XXX. duntaxat asses edundi caussa consumere liceret: cæteris verò diebus, qui excepti non essent, ne amplius apponeretur, quàm carnis aridę pondo tria, & salsamentorum pondo. Secuta est, non ita multis post annis, lex Cornelia, & ipsa

ſumptuaria:quam tulit L. Cornelius Sylla dicta tor:in qua non conuiuiorum magnificẽtia prohibita eſt,nec gulæ modus factus,verùm minora pretia rebus impoſita,& quibus rebus dij boni,quámque exquiſitis,& penè incognitis generibus deliciarũ? quos illic piſces, quáſque offulas nominat? Sylla mortuo, Lepidus conſul legem tulit & ipſe cibariam. Cato enim ſumptuarias leges cibarias appellat. Dehinc,paucis interiectis annis, alia lex peruenit ad populum, ferente Antio Reſtione: quam legem,quamuis eſſet optima,obſtinatio tamen luxuriẹ,& vitiorum firma concordia, nullo abrogante, irritam fecit. illud tamen memorabile de Reſtione,latore ipſius legis, fertur, eum, quoad vixit, foris poſtea non cœnaſſe: ne teſtis fieret contemptæ legis,quam ipſe bono publico pertuliſſet. Subiiciam hic leges aliquot ex XII.tab.quẹ ſunt de iure ciuili, ſumptas à Cicerone, Liuio, Gellio, Valerio, Plinio, Seneca, Feſto, Quinctiliano, Dionyſio, atque illam primùm, ei legi admodũ ſimilem, quam Romulus tulit, vt parentibus liberos ter vendendi ius atque poteſtas eſſet, ſtatúque liberos etiam poſſent venundare. Alia fuit item XII.tab. Si furioſus exiſtet,agnatorũ, gentiliúmque in eo, pecuniáve eius poteſtas eſto. Nec ab hac lege abhorret illa,& ipſa XII. tab. qua prodigo bonis interdicebatur, vtíque in agnatorum curatione eſſet,cogebatur. Alia lex fuit XII. tab.vt,ſi quis reus in agendo plus

petiisset, caussa caderet. Item alia: Si quis in ius vocatur; si morbus, æuitásve vitium est; qui in ius vocabit, iumētum dato: si nolet, arceram ne sternito. Ad iudicia pertinet ea, quæ sanxit, vt vindiciæ secundum libertatem darentur. Nec minus ea, in qua, tuēdæ fidei caussa scripta sunt hæc: Æris cōfessi, rebúsque iure iudicatis, x x x. dies iusti sunto: post deinde manus iniectio esto: in ius ducito: ni iudicatum faxit, aut quis pro eo in iure vindex sit, (sic enim apud Gellium lib. x x. cap. I. legitur) secum ducito, vincito, aut neruo, aut compedibus, x v. pondo ne minore; aut, si volet, maiore vincito: si volet, suo viuito: ni suo viuit, qui eum vinctum habebit, libras farris in dies dato: si volet, plus dato. erat autem ius interea paciscendi: ac, nisi pacti forent, habebātur in vinculis dies L x. inter eos dies, trinis nundinis continuis ad prætorem in Comitium producebantur: quantíque iudicati essent, prædicabatur. quòd si plures essent, quibus reus esset iudicatus: lex ita loquebatur: Tertiis nundinis partes secanto: si plus minúsve secuerint, sine fraude esto. Ciuilis humanitatis atque clementiæ videtur lex illa x I I. tab. quam x. viri tulerunt, vt vicinos ad societatem magis allicerent: quę fuit huiusmodi, Sanatibus idem iuris esto, quod fortibus. Et ad ius cōmune spectauit illa item x I I. tab. vt, si quis septē in confinio poneret, terminum non excederet, si murum, pedem relinqueret; si domum, pedes duos;

ſi ſepulchrum, foueámve, quantum id profundum eſſet; ſi puteũ, paſſum; ſi oliuam, ficúmve, pedes nouem; ſi denique aliȩ arbores plãtarentur, quinque pedes ab alieno loco ponerentur; in cõtrouerſia de finibus, quinque pedum vſucapio nulla eſſet. NVNC, quando de iure ciuili leges dictæ ſunt, eas, quæ ad crimina pertinent, explicabo. &, quia nõ omnium eadem eſt vis & natura criminũ: ſed alia publica, alia priuata: rurſus, quia non eiuſdem generis ipſa publica ſunt, ſed ita diſtinguuntur, vt alia capitalia ſint, alia non capitalia: ordinem à cõditione criminum petemus: & de publicis capitalia primùm, deinde non capitalia, poſtremo loco priuata, eáque ipſa duobus diſpertita generibus, aut cum infamia, aut ſine infamia, perſequemur. quod antequam agamus, definiendum eſt, quale fuerit in rep. id, quod capitale crimen nominamus. quod vt aperiatur, præponendum illud eſt, lege Porcia cautum fuiſſe, ne quem ciuem Romanum vllam ob culpam, perduellione excepto, necare verberaréve liceret. quòd ſi quis ita grauiter peccaſſet, vt ſupplicio dignus vltimo duceretur: is poſt M. Catonis Cenſorij ȩtatem, qui eam legem tulit, non capite, aut vlla omnino corporis parte, ſed aut bonorum publicatione, aut amiſſione ciuitatis, cum aqua & igni interdiceretur, (nam exilium nulla lex irrogabat: ſed, interdicta aqua & igni, exilium neceſſariò ſequebatur) aut carcere etiam

pœnas dabat. vinculorum enim video fieri mentionẽ in oratione pro Cecina, & in primo de oratore. Crimen igitur capitale non ita planè est intelligendum, quòd vita priuaretur is, qui crimine capitali damnatus erat: sed ideò capitale, quòd eum, qui dãnatus erat, capitis pœna sequeretur. capitis autem pœna, vel libertatis, vel ciuitatis amissio dicebatur. quam vtranque capitis diminutionem vocabant. at capitis diminutio cùm triplex esset, maxima, media, minima: non omnis tamen pœna fuit, sed tantùm duæ priores, maxima, quæ libertatis ademptione fiebat: & media, quæ ciuitatis. minima, cum familia mutaretur, beneficiũ potius, quàm pœna, fuit. quòd si cui magistratus adimeretur: capitis ea diminutio non fuit: vt Instit. lib. I. legimus: sicuti capitis diminutio fuit manẽte magistratu, vt in emancipatione filij: quod libro XLVIII. de capite minutis traditum est. quocunque autem in crimine vel maxima, vel media capitis diminutio sequeretur, capitale illud esse crimen dicebatur. porrò, qui libertatẽ, idem ciuitatem simul, & familiam amittebat. serui enim neque ciues, neque gentiles erant: qui ciuitatem, familię quidem iura, non tamen libertatem. nam etsi in oratione pro Cecina scriptũ ita est: Si semel ciuitas adimi potest, retineri libertas non potest: qui enim potest iure Quiritum liber esse is, qui in numero Quiritum non est? quod videtur Liuius lib. XLV. confirmare,

cùm ait, Omnibus v. & xxx. tribubus mouere, id esse ciuitatem libertatémque eripere: tamen eo non moueor: nec, quia dicat Callistratus iurisconsultus, per deportationem adimi libertatem. & in Topicis Boëtius, deportationem esse capitis maximam diminutionẽ. non enim verè propriéque exules, aut deportati, aut omnibus tribubus moti, in ærariósque relati, libertate carent: etsi neque testamentum facere, neque hæreditatem capere, neque omnino earum rerum, de quibus iure ciuili statutum est, habere vllam liceat. ius quidem in eo suum exul, ac deportatus amisit, & quodam modo partem pristinæ libertatis: (siquidem amittit ea, quæ iuris ciuilis sunt: quæ verò ius gentium complectitur, ea retinet omnia) libertatem tamen ipsam, qui redactus in seruitutem non sit, adhuc retinet. quare caussæ potius, quam agebat, rationem, oratorio more, Cicero habuit, quàm veritatis. & apud Liuium Claudius censor, cõtra collegam disputans, exaggerãdi caussa eripi libertatem ordini libertino cum ciuitate dixit. Boëtius auté cùm deportationem esse diminutionem capitis maximam dixit, non ad ius gentium, neque ad libertatis vniuersæ, sed ad earum tantùm rerum, quibus iure ciuili constitutis deportati priuabantur, amissionem spectauit. Illa sunt de exilio notanda: etsi mentionem ciuium Romanorum exulantium sæpe fieri videmus, nulla tamen lege damnatis ciuibus exilium esse irrogatum.

quod ne vocari poſſit in dubium, ponam verba Ciceronis in oratione pro Cecina: Exilium, inquit, non ſupplicium eſt, ſed perfugium portúſque ſupplicij. nam, qui volunt pœnam aliquam ſubterfugere, aut calamitatem, eo ſolum vertũt, hoc eſt, ſedem, ac locum mutant. itaque nulla in lege noſtra reperietur, vt apud cæteras ciuitates, maleficium vllum exilio eſſe multatum. ſed, cùm homines vincula, neces, ignominiáſque vitant, quæ ſunt legibus conſtituta, confugiunt, quaſi ad aram, in exilium. qui ſi in ciuitate legis vim ſubire vellent, non prius ciuitatẽ, quàm vitam, amitterent. quia nolunt, non adimitur iis ciuitas, ſed ab iis relinquitur, atque deponitur. nam, cùm ex noſtro iure duarum ciuitatum nemo eſſe poſsit, tum amittitur hæc ciuitas denique, cum is, qui profugit, receptus eſt in exilium, hoc eſt, in aliam ciuitatẽ. hæc Cicero: quæ tum, non eſſe exilium vlla in lege nominatum, apertè docent: tum verò ideò multos in exilium ante damnationem ſua voluntate profugiſſe, quia legis pœnam, quam præſentes corpore ſubirent, vt vincula, neces, ignominiam aliquam, omnino vitare vellent. nam etſi, reo in exilium profecto, nihilominus cauſſa peragebatur, & ſententiæ ferebantur: (id exemplo Fabricij, de veneficio cõdemnati, ex oratione pro Cluentio conſtat: qui cùm, abſolutione deſperata, à ſubſelliis ſua ſponte diſceſsiſſet, eum tamen, latis ſentẽtiis, abſentem iudices condem-

narunt:idémque de Verre Pedianus ſignificat, & in commentario Milonianæ, cùm ait: Multi præſentes,& cùm citati non reſpõdiſſent, damnati ſunt)tamen,quod ad corpus attinet,aut ad præſentem ignominiam, ipſe ſibi iam reus cauerat: leuiora ducebat reliqua, ſiue ſibi abſenti aqua & igni interdiceretur, ſiue bona publicarentur,ſiue aliqua infamiæ nota inureretur.
At idem Cicero ipſe ſibi quaſi repugnare in paradoxis videtur: vbi de exilio, tanquam pœna legum,ita loquitur: Omnes ſcelerati,atque impij,quorum,tu te ducem eſſe profiteris,quos leges exilio affici volunt, exules ſunt, etiam ſi ſolum non mutarũt. an,cùm omnes leges te exulem eſſe iubeant, non eris tu exul? & ibidem alia his ſimilia. in oratione autem pro Murena, noua ambitus lege,quam ipſe tulit,ſenatores in exilium miſſos, his verbis demonſtrat: Legem ambitus flagitaſti:quæ tibi nõ deerat:erat enim ſeueriſsimè ſcripta Calpurnia. geſtus eſt mos & voluntati,& dignitati tuæ. ſed tota illa lex accuſationem tuam, ſi haberes nocentem reum, fortaſſe armaſſet, petitioni verò refragata eſt. pœna grauior in plebẽ tua voce efflagitata eſt: commoti animi tenuiorũ. exilium in noſtrum ordinem:conceſsit ſenatus poſtulationi tuę,ſed non libenter duriorem fortunæ communi conditionem te auctore conſtituit. Atque hac ipſa de lege, déque exilio x. annorum loquitur & Dio lib. XXXVII. nec deſunt alia de ciuibus

Romanis exulantibus exempla : quos tamen à lege, vel à iudicibus, qui miniſtri legum ſunt, nominatim in exilium eſſe eiectos, non debemus opinari. quomodo igitur exules? Sciẽdum eſt, exilij duo genera fuiſſe, voluntarium, & legitimũ: & voluntarij rurſus duo genera, vnum, cùm reus ante latas à iudicibus ſententias in exilium abibat, vel vt legis pœnã vitaret, quod iam diximus, vel quia, cùm ſe damnatum iri perſpicuè videret, ſpõte vellet eam pœnã ſubire, quam paulò pòſt leges ei ſine dubio illaturę viderentur: quod ij, quos paulò antè nominaui, Verres, Fabriciúſque, omni prorſus abſolutionis abiecta ſpe, fecerunt. non enim ante damnationem ideò diſceſſerunt, vt legis pœnam vitarent: quandoquidem Fabricius nihil exilio grauius timere à iudicibus poterat: cùm Oppianicum, qui mox eodem crimine præſens damnatus eſt, nullam omnino, præterquam exilij, calamitatem tuliſſe conſtet. nec de repetundis, quo crimine damnatus eſt Verres, alia, præter exilium, & litis æſtimationem, nocentes reos pœna ſequebatur. quam vtranque pœnam, poſt profectionem damnatus, Verres tulit. alterum exilij voluntarij genus fuit, cùm reus, poſt damnationem, quia multam, à iudicibus dictam, ſoluere non poſſet, ex vrbe diſcedebat. quod vt putem ei legibus, ad effugiendam multæ ſolutionem, fuiſſe permiſſum, adducor iis verbis, quæ ſunt in oratione pro Cecina: In colonias

Latinas sæpe nostri ciues aut sua voluntate, aut legis multa profecti sunt: quam multam si sufferre voluissent, tamen manere in ciuitate potuissent. Legitimum autem exilium erat, cùm reus, non ille quidem verbo, re tamen ipsa in exilium mittebatur. vetus enim cõsuetudo fuit, inducta legibus, more confirmata, quæ non modò in rep. sed imperatorum quoque ætate, multísque pòst sæculis viguit: vt, si quis exilij pœna dignus videretur, ei, nulla exilij facta mentione, tecto, aqua, igni interdiceretur. ita earum rerũ, quæ maximè sunt ad vitam sustentandam necessariæ, vsu priuatus, cum vno aëris alimento contentus esse non posset, abire cogebatur. ex quo exulare ciues Romani dicebantur. patet hoc in oratione pro domo: in qua ita scriptum est, Qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc ciuitatem amittebãt, quàm erant in eam recepti, quò vertẽdi, hoc est, mutandi soli caussa venerant. id autẽ vt esset faciundũ, non ademptione ciuitatis, sed tecti, & aquæ, & ignis interdictione faciebant. Ac ne ciues quidem omnium improbissimi, atque audacissimi, cùm in suos inimicos, acerrimo incitati odio, non leges, sed priuilegia ferrent, exilium nominabãt, sed iis aqua & igni interdicebant. itaque & de ipso Cicerone, quod in eadẽ oratione legimus, P. Clodius tribunus pleb. cui nihil in tota vita modestię fuit, qui in tribunatu pro sua libidine, neglecto more maiorũ, abiectis

legibus, cuncta gessit, ita populum rogauit: Velitis, iubeatis, vt M. Tulio aqua & ignis interdicatur. neque solùm Clodius, sed antea quoque homines maximè seditiosi, C. Gracchus, & L. Appuleius Saturninus de suis inimicis eodem modo tulerunt. est enim eadem in oratione ita scriptum, Ne tum quidem, cùm aberam, negare poteras esse me tua lege senatorē. vbi enim tuleras, vt mihi aqua & ignis interdiceretur? quod Gracchus de P. Popillio, Saturninus de Metello tulit. & minorem, siue mediam capitis diminutionem, cùm ciuitas etsi nòn verbo, re tamen adimebatur, ita fieri solitam, tradit Iustinianus Instit. lib. I. de capitis diminutione, his verbis: Minor, siue media capitis diminutio est, cùm ciuitas quidem amittitur, libertas verò retinetur: quod accidit ei, cui aqua & igni interdictum fuerit, vel ei, qui in insulam deportatus est. ergo, cùm dixit Cicero aduersus Clodium in paradoxis: Familiarissimus tuus de te priuilegium tulit, vt, si in opertum Bonæ deæ accessisses, exulares; hoc significauit; Vt tibi aqua & igni interdiceretur. &, cùm de ambitu damnatis x. annorum exilio puniēdis Dio locutus est, cuius verba suprà recitauimus, non aliud intellexit, quàm, vt iis in x. annos aqua, & ignis interdiceretur. Erat autem, vt neque flagitia sunt paria, sic hoc pœnæ genus neque loci spatio, neque temporis æquale. quibusdam enim tantum intra vrbem, hoc est intra pomœrii fines,

aliis longius, aqua & igni interdicebatur. crediderim tamen, actum satis leniter ac misericordirer cũ reis, neminémque, aut certè paucos admodum extra Italiæ terminos aquæ & ignis interdictione summotos; qui videam Oppianicum, de veneficio, quod capitale crimen erat, damnatum, impune tamen ad vrbem habitare potuisse. notauimus enim hæc in oratione pro Cluentio: Cùm vagus, & exul erraret Oppianicus, & huc ad vrbẽ profect⁹ esset, (solebat enim intra vrbem aliquid habere conducti) cecidisse ex equo dicitur, & homo infirma valetudine latus offendisse vehementer, &, postea quàm ad vrbem cum febri venerit, paucis diebus esse mortuus. Quid, quòd Q. Pompeium Rufum, & T. Plancum Bursam, vtrunque de vi damnatum, quod ex Dionis historia constat, alterum Baulis fuisse, alterum Rauennæ, scribit M. Cœlius in epistola ad Ciceronem? nam Cicero ipse CD. millibus passuum, non vlla communi lege, neque iudicum sententiis, sed iniquissimo P. Clodij priuilegio, per operas Clodianas lato, abesse iussus est, aqua & igni citra illum terminum interdictis. Milonis autem Massiliæ exulantis exemplum vix cum altero licet exemplo coniungere. graue enim facinus, occiso in Appia via Clodio, à senatu iudicatum est: & fuit satisfaciendum populo, Clodij morte concitato. ideóque noua lex perlata, & extra ordinẽ quæsitum. nec tamen satis habeo compertum,

Massiliámne sedem exilij Milo delegerit, quòd citra esset ei interdictum aqua & igni, an verò, quòd, cùm propius vrbem, cōcedente lege, posset habitare, Massiliam tamen probauerit, ac voluerit. nec puto leges, aut iudices præscripsisse cuiquam, vbi esse deberet, sed vbi esse non posset. nec verò iis, de quibus & Cicero in oratione pro Balbo, & historiæ loquuntur, Q. Maximo, P. Popillio, Q. Philippo Nuceria, aut C. Catoni Tarraco, aut Q. Cæpioni & P. Rutilio Smyrna locus exilij definitus est: sed ipsi, cùm Romæ esse non liceret, eas vrbes, vt iucundas, aut quietas, aut commodas, aut sibi fortasse beneuolas, ad habitandū legerunt. Memorabile illud fuit, quod legimus in Polybio: capite dānatis egredi palàm ex vrbe licuisse: quòd si tribuum vna, quę scilicet ad damnationem deesset, suffragium de reo nondum tulisset, facultatem reo esse datam exilij suo sibi arbitratu deligendi. exulibus autem commorari tutò licebat, in qua vellet vrbe fœderata, vt Neapoli, Præneste, Tybure. Hæc Polybius: cuius ætate populus de capitalibus criminibus iudicabat: quod idem scriptum reliquit. nam postea prętores quæsierunt, excepto crimine perduellionis, aut si quando tribunus pleb. diem alicui diceret, suffragiúmque de reo mallet à populo, quàm sententias à iudicibus, & prætore, ferri. Quòd autem exilij tempus disparibus in culpis diuersum fuisse dixi: id ita verisimile est, vt exemplis probari multis non

debeat. quare vnum ponam, etsi minimè necessarium. Damnatis de ambitu, aqua & igni per x. annos tantùm interdicebatur: quod antè demonstraui. at damnatis de corrupto iudicio, in vniuersum vitæ tempus: quod ex oratione pro Cluentio licet coniicere: cuius in extremo, periturum extra patriam Cluentium, si damnatus erit, his verbis significat: Quid erit profectum, nisi vt huius ex mediis mortis insidiis vita ad luctum reseruata, mors sepulchro patris priuata esse videatur? Ac de duobus exiliis, voluntario, ac legitimo, vtrũ fuerit grauius, venit in mentem quæri posse. legitimum existimo: primùm, quòd eos, quibus aqua & igni interdictum est, recipi tecto intra spatium interdictum leges vetant: quod iis non cõtigit, qui sua sponte in exilium profugerũt: deinde, quòd, vt ego arbitror, aliquanto turpius est, exulare legibus eiectum, quàm, exulare non eiectum. eiicitur enim ciuitate, cui aqua & ignis interdicitur: qui verò sua voluntate discedit, non is ciuitate pellitur, sed eam ipse deserit, ac relinquit. huc adde, quòd, quibus interdicitur, ij senatores postea non sunt: & eos legi suo loco à censore in senatum leges prohibent: quibus verò non interdicitur, ij, etiam si vrbe carent, senatores tamen sunt. hoc ex oratione pro domo didicimus: in qua hæc sunt, Ne tum quidem, cùm aberam, negare poteras esse me senatorem. vbi enim tuleras, vt mihi aqua & ignis interdiceretur? quod Grac-

chus de P. Popillio, Saturninus de Metello tulit. homines seditiosissimi de optimis, ac fortissimis ciuibus, non vt esset interdictum, quod ferri non poterat, tulerunt, sed vt interdiceretur. vbi cauisti, ne meo me loco censor in senatum legeret? quod de omnibus, etiam quibus damnatis interdictum est, scriptum est in legibus. Ergo, cùm de pœnis capitalibus loquimur, aut exilium inter eas numerandum non est, quod lex nulla, nullum ob malefactum, irrogabat: aut eo de exilio dicendum, quod, etsi non nominaretur, necessariò tamen, cùm damnatis interdiceretur aqua & igni, consequebatur. Capitalia verò crimina publicis iudiciis omnia cognoscebantur: non item publica iudicia de capitalibus omnia criminibus fiebant. nam, vt Instit. lib. IIII. traditum est, si quam infamiam irrogabāt publica iudicia cum damno pecuniario, publica quidem erant, non tamen capitalia. quod quidem si de caussis publicis, in quibus cum detrimento rei familiaris famæ iactura coniungeretur, verum est: multò magis de priuatis. & hoc ipsum declarat Cicero satis apertè in epistola ad Pætum, his verbis: Iudicia non solemus omnia tractare vno modo. priuatas caussas, & eas tenues, agimus subtilius: capitis, aut famæ, scilicet ornatius. seiunxit enim à caussis capitalibus caussas famæ, siue publicas, siue priuatas. Sed ipse me in dubitationē reuoco. si caussę famę, capitales non sunt:

cur Quinctij cauſſam, quæ famæ eſt, capitalem Cicero ſignificat? ait enim in exordio. Quid hoc iniquius, aut indignius, quàm me, qui caput alterius, famam, fortunáſque defendam, priore loco cauſſam dicere? & infrá. Clamabat Quinctius: ſeſe iccirco nolle ſatiſdare, ne videretur iudicaſſe, bona ſua ex edicto poſſeſſa eſſe: ſponſionem porrò ſi iſtiuſmodi faceret, ſe, id quod nunc euenit, de capite ſuo priore loco cauſſam eſſe dicturũ. & in extrema oratione, Horribile eſt, cauſſam capitis dicere: horribilius, priore loco dicere. ſanè non leuiter aliquandiu hæc me loca, & alia huiuſmodi in ea oratione perturbarunt, eóque magis, quòd cauſſa Quinctij ad recuperatorem agitur. ex quo ſequitur, vt priuata ſit. recuperatores enim, & C. viri, & arbitri, iudices ſunt, (liceat hic arbitros inter iudices, vocabulo minimè proprio, nominare) ciuilibus in controuerſiis ab vrbano prætore dati. cauſſam porrò capitalem ad recuperatorem agi, ita mihi abſurdum, ita non rationi conſentaneum videbatur, vt perſuaderi nullo modo poſſet. ſed nimirum, vt ſæpe diſtinctione veritas illuceſsit, fortaſſe & hic idem poteſt euenire. cogitaui, nunquid, cauſſam eſſe capitalem, &, agi de capite, ſiue, capitis eſſe cauſſam, idem ſit. nõ enim dubito, quin, cauſſæ capitales quæ vocantur, eædem cauſſæ capitis vocari omnes poſsint: quę verò capitis, fortaſſe non omnes item capitales. nam cauſſa capitis Quinctiana dicitur: quam

tamen nullo modo capitalem fuiſſe concedo: cùm in ea neque de libertate, neque de ciuitate adimenda, quæ capitalia fuiſſe iudicia notũ eſt, agatur. & cauſſa Mancini, quem, vt Cicero, & alij prodiderunt, à patrepatrato ex s.c. Numantinis deditũ, Numantini non receperunt, cauſſa quidem capitis eſt, (agitur enim in ea de ciuitate, de libertate, de capite) capitalis tamen non eſt. in capitalibus enim quæritur de crimine, & damnatos diminutio capitis ex iudicum ſententia ſequitur: in aliis autem capitis cauſsis agitur quidem de capite, non tamen quæritur de crimine: capitíſque diminutio vel nulla ſequitur, vt in cauſſa Quinctij, vel, ſi ſequitur, vt in cauſſa Mancini, non ſequitur vti pœna à iudicibus irrogata, ſed ideò ſequitur, quia is, qui iam deditus erat ex s.c. Numantinis, capite fuiſſe diminutus oſtenditur: ita vt iudex non iudicet, ſit, nécne, capite minuendus: quod fit in cauſsis capitalibus, ſed, fuerítne antea, an non fuerit, capite diminutus: & ſtatus hominis non tũc mutatur, ſed, qualis ſit, cognoſcitur. itaque, cùm de eo dixit Cicero lib. I. de oratore, Quam poſſumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus cauſſam, cõtentionémque maiorẽ, quàm de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis conſularis? crimen nullum ſignificauit, cuius criminis cauſſa vocatus in iudicium Mancinus, periculum amittendæ ciuitatis, aut libertatis in eo iudicio ſubiret : ſed facultatem iudicibus

cognoſcendi,ac ſtatuendi datam intellexit, eas ne res æque Mancinus poſsideret, atque antea quàm à patrepatrato eſſet deditus,an vero,quia deditus eſſet, amiſiſſet, etiam ſi receptus à Numantinis non eſſet. quare capitalis cauſſa non fuit: actum tamen eſſe de capite,ob eam, quam expoſui,cauſſam rectè Cicero dixit. At,quod ad Mancini cauſſam attinet,ferri poteſt.extat enim ratio, cur, in ea de capite agi, dicatur. in cauſſa vero Quinctij, in qua nullo modo neque de ciuitate,neque de libertate agebatur, mentio capitis vnde ducta? an ex eo, quia caput pro exiſtimatione vſurpari poſſe videatur? repugnat vetus loquendi conſuetudo:nec huius generis exempla licet inuenire. potius igitur,ex oratoris licētia,crediderim: vt exaggeretur res,ad inuidiam aduerſus Neuium ex eius crudelitate, & miſericordiam erga Quinctium ex eius periculo quęrendam. atque hoc eo magis conſtat, quòd Cicero nec in eo vere ac proprie loquitur, cũ eam vocat accuſationem, quæ ſponſi cauſſa eſt: nec, cum ait, Quem nunc interficere nefariè cupis: quandoquidem ciuibus Romanis eripi nullo crimine vita poſſet. cauſſam verò non eſſe capitalem, propriis verbis ipſe clarè demonſtrat in eo loco:Iudiciũ, C. Aquilli, non de re pecuniaria,ſed de fama, fortuniſque P. Quinctij vides. & cum dixit:Hortenſius partes accuſatoris obtinet: oratoriè loquitur. nec enim revera accuſabat Hortēſius,ſed accuſare videbatur. nec eſt,

niſi capitalibus in cauſsis, accuſator. Redeo vnde diuerti. Publicorum criminum alia capitalia, alia non capitalia. quódque notandum magis eſt, ne maieſtatis quidem iudicium capitale ſemper fuit, cum tamen publicum ſemper eſſet. nam Claudiæ Veſtalis, Appij Cæci filiæ, C. Fundanius, & Ti. Sempronius ædiles pl. quòd populo R. calamitatem eſſet imprecata, multã dixerunt æris grauis x x v. millia. quæ capitalis pœna nõ fuit. iudicium autẽ illud & publicum fuiſſe, inde patet, quòd ad populum factum eſt; ídque etiam Ateius Capito propterea inter publica iudicia retulit; & maieſtatis nomine notatum, Suetonius in Tiberio ſignificat his verbis: Claudia nouo more iudicium maieſtatis apud populum mulier ſubiit, quòd in conferta multitudine, ægrè procedente carpento, palàm optauerit, vt frater ſuus Pulcher reuiuiſceret, atque iterum claſſem amitteret, quo minor turba Romæ foret. Publica erant capitalia, inceſtus, maieſtas, repetundæ, vis publica duplex, ea, quæ in Rempublicam, ac magiſtratus inferebatur, de qua lex Lutatia fuit, & ea, quæ in priuatos ciues, de qua Plotia, & aliæ leges: tum, peculatus, de reſiduis, inter ſicarios, paricidium, veneficiũ, ambitus, pecuniæ ob iudicandum captæ, adulterium, de falſis, de plagiariis, de tutorum fraude, de famoſis libellis, de furto, clandeſtina coïtio. quibus de criminibus aut ad prætorem, aut ad iudicem quæſtionis, aut ad populum notio

pertinebat. de maiestate, perduellione excepto, de vi, de repetundis, de crimine inter sicarios, de ambitu prætor quærebat: de incestu, & perduellione populus, sed tributis comitiis de incestu, tribuno pl. populum per tribus in forum cogente; centuriatis autem de perduellione, cũ in campum consul centuriatim populum aduocasset. de veneficio autem & prætor, qui iudex quæstionis idem dicebatur, & iudex quæstionis, etiam si prætor non esset, cognoscebat. Prętores, quæ cuiusque futura esset quæstio, ante sortiebantur: vt deinde singulis de criminibus singuli, prout sors tulisset, cum consilio quærerent. etsi de crimine inter sicarios, cum in iudicium quandoque ita multi vocarentur, vt prætor vnus minimè sufficeret, non vnus, sed duo prætores cognoscebant. quod in oratione pro Cluentio animaduertimus. idémque eandem ob caussam in aliis criminibus interdum esse factum, licet existimare. nõnunquam etiam, diem dicente aliquo tribuno pl. qui cogendi ad iudicium populi ius habebat, non prætor, sed populus ipse de maiestate quæstionem exercebat. itaque Cn. Domitius tribunus pl. is, qui cũ C. Cassio postea consul fuit, accusauit M. Silanũ, quòd iniussu populi bellum cum Cimbris consul gessisset: cum in eo bello graues ob eam caussam calamitates acceptas esse diceret. qua de re suffragium tribus tulerunt. Quod autem dixi, prætores de criminibus quæsiisse: vnum excipio

prætorē vrb. qui nullo de crimine publico quærebat: itaque nec quæſitor dicebatur: tantùm, ciuilibus controuerſiis ad eum delatis, ius dicebat, hoc eſt iudices, & iudicij formulam, quam ſequerentur, dabat. nec enim prætor ipſe iudicare ſolitus erat, ſed, cum iudices, ab ipſo dati, de controuerſia cognouiſſent, ac iudicaſſent, exequebatur. eſt igitur aliud, ius dicere: aliud, iudicare: contra quàm, qui veterum iuriſconſultorum libros ignorant, opinantur. &, quemadmodū ciuilibus in rebus prætor non cognoſcit, neque iudicat, ſed ius dicit: ſic, qui ab ipſo iudices dati ſunt, non ius dicunt, ſed cognoſcunt, ac iudicant. hinc recuperatores, hinc C. viri, hinc arbitri, quos prætor dabat, vt iudicarent. atque hoc & Cicero iudicauit in epiſtola ad Qu. Fratrem. Prætor, inquit, ſolet iudicare, deberi? quædam tamen erant, in quibus non modo non iudicabat, verum nec ius dicebat prætor vrb. ſed, omiſſa iuriſdictione, imperio prætorio exequebatur: vt, cum bonorum poſſeſsionem ſecundū tabulas, aut contra tabulas dabat: item, cum reſtituebat in integrum: & huius generis non nulla. Porrò, cuius prætoris erat iuriſdictio, eius nō erat quæſtio publica: neque, cuius quæſtio publica, eius iuriſdictio. vnus tamen de toto prætorum collegio, qui erant omnes octo, & iuris dicendi, & quęrendi poteſtatem habebat, is, qui prætor inter peregrinos vocabatur. nam & ius inter peregrinos ab eo dictum, ſatis conſtat: &

quęſitum, ſociorum, hoc eſt peregrinorũ cauſſa, de repetundis, Pedianus demonſtrat in orationis commentario aduerſus competitores. Nũc, quæ diuerſis temporibus leges ad ea, quę nominauimus, crimina vindicanda, peccandíque licentiam reprimendam rogatæ ſunt, eas oſtendemus. &, quoniam inter publica primum locum obtinet religio: de inceſtu, quæ in ſacram perſonam, ſacróve in loco commiſſa libido fuit, ante omnia eſt agendum. Inceſtus ita graue crimen ducebatur, vt, cum P. Clodius Bonæ deæ cęrimonias & ſacra libidinis cauſſa polluiſſet, s.c. factum ſit, vt populus de reo cognoſceret. quo licet coniicere, quæſtionem de inceſtu non eſſe legibus prętori demandatam. quod eo magis opinamur, quia legimus apud Pedianum, de M. Æmilio Scauro, qui princeps ſenatus fuit, diminutę ac neglectę religionis reo, comitiis tributis, accuſante tribuno pl. Cn. Domitio, eſſe quæſitum. Lex illa fuit ſeueriſsima, quæ virginem Veſtalem, ſi ſtuprum commiſiſſet, ad portam Collinam defodi viuam iubebat. quam legem Numa Pompilius, Romanorum II. rex, qui Veſtalium virginum ſacerdotium Romæ inſtituit, ab Albanis tranſtulit. illi enim Veſtales virgines, in ſtupro deprehenſas, virgis ad mortem cædebant: Numa verò mortem quidem & ipſe pœnam eſſe voluit. ſed cruoris expertem: vt viuæ ſepultæ, diem ſuum miſerrimis in tenebris obirẽt. Nec dubito, quin & is, qui ſtuprum

cum Veſtali commiſiſſet, morte pœnas lueret: vt in pari ſcelere pari ſupplicio punirentur. Poſſem alia non pauca aduerſus religionem crimina ſubiūgere: ſed locus hic non eſt. agitur enim de capitalibus: ea porrò capitalia non ſunt: vt, ſi quis auguri non paruerit, aut inaugurato quid fecerit: ſi quis deos patrios alieno ritu, aut nouos ſeparatim coluerit: ſi quis loca ſacra priuata fecerit: ſi quis in deos, aut de diis nefariè atque impie locutus erit: ſi quis ſacrum, aut in loco ſacro ſurripuerit: ſi quis ſacrā perſonam, aut profanam in loco ſacro percuſſerit: & illa duo, quorum alterum apud Paulum iuriſconſultum, alterum apud Vlpianum legimus: ſi quis alicuius numinis ſuperſtitione leues mentes terruerit: ſi quis illicitam diuinationem pollicitus erit. De maieſtate, niſi ſi aut perduellionis cauſſa eſſet, aut tribunus ædilíſve pl. accuſaret, quæſtionem prætor, is, cui obueniſſet ea quæſtio, exercebat. quod ex Pediano, qui C. Cornelium apud P. Caſsium prętorem de maieſtate reum ait eſſe factum ſatis liquet. interdum tamen capitale non fuiſſe crimen de maieſtate, ſupra demōſtratum eſt. Quot autem modis maieſtas læderetur, non omnino fortaſſe, ſed magna tamen ex parte, vt opinor, exponemus. Lęſa maieſtas iudicatur, vbi quid in populum, aut in magiſtratus, perſonámue principis commiſſum eſt: in populum, vt ſi quis exercitum hoſtibus tradidit; ſi exercitum ſolicitauit, delectúmve iniuſſu populi aut ſena-

tus habuit; si quis exercitum extra suam prouinciam iniussu populi duxit, aut ipse, relicto exercitu, prouinciȩ finibus excessit; si quis Rép. sua culpa malè gessit; si stationem deseruit; si contra libertatem consilia iniit; si seditionem aut bellum excitauit; si publicum hostem domi priuatus habuit; si ius ciuitatis aut magistratus imminuit; si præter dignitatem populi R. regio in comitatu fuit; si cōtra bonum publicum locutus est; quod maiestatis quidem crimen, non tamen capitale fuit: vt exemplo docuimus: præterea, si quis ad hostem trāsiit, aliúdve quid cum iis aduersus Rempub. pactus est. Hæc in populum læsæ maiestatis crimina. in magistratum autem, vel in principis personam, si quis vim omnino vllam attulit: si tribuno pl. intercedenti non paruit, aut ab eo concionem auocauit, eúmve priuati hominis loco habuit, vt puta, si occurrenti in via non cessit, si concilium plebis disturbauit: & huius generis alia: quȩ facile possumus intelligere ex ea definitione, quæ prodita literis est: Maiestatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus ciuitatis amplitudo constat. Leges nominantur hæ, primum illa XII. tab. de qua Polybius lib. V. vt, qui hostem concitasset, vel ciuem hosti tradidisset, capite pœnas daret: deinde, tribuniciæ, Appuleia, Varia: consulares, Cornelia, Iulia, Antonia. Appuleiam tulit, opinor, L. Appuleius Saturninus Tribunus pleb. quem postea cum C. Seruilio

Glaucia prætore C. Marius VI. consul s. c. interfecit. hac lege damnatum legimus C. Iunium Norbanum: quia, seditione populi concitata, quod ad maiestatem pertinuit, Qu. Seruilium Cæpionem innocentem damnasset. Variam tulit. Q. Varius Sucronensis tribunus pl. qui Philippo & Cæsare COS. in locum M. Liuij Drusi interfecti tribunus pleb. creatus est. huius legis hęc sententia fuit, vt quæreretur de iis, quorum ope, aut consilio bellum Italicum esset concitatum. quo crimine cum essent multi condemnati: & ad plures præterea, quos damnari necesse esset, ea culpa pertinere videretur: fecit sapienter senatus, qui decreuerit, ne, dũ tumultus Italicus esset, iudicium vllum lege Varia fieret. Secuta est Cornelia, L. Syllæ dictatoris: inde Iulia, C. Cæsaris, in primo, vt opinor, lata consulatu, aut post victum in Pharsalia Pompeium. nam consul iterum, bello Pompeij, aut Alexandrino impeditus, abfuit. hęc lex damnatis aqua & igni interdicebat. Postremò Antonia, M. Antonij consulis, qui III. vir postea fuit: quæ damnatis de maiestate prouocationem ad populum dabat. quod anteà in vno perduellione, omnium de maiestate criminum grauissimo, licebat. In caussa maiestatis, & proditionis, & si quid esset huiusmodi, impunitatem indici datam Pedianus ait: in caussa repetundarum negat. nulla verò prorsus in caussa senatoribus licuisse indiciũ profiteri, ne videlicet summi dignitas ordinis

minueretur,affirmat. Præmium autem, ſi quis accuſaſſet & damnaſſet aliquem magiſtratum, ei datum crediderim eius ipſius, qui damnatus eſſet,magiſtratum: ſi modo accuſator competitor fuiſſet,aut ei alioqui per leges petere liceret: aut,ſi reus magiſtratus deſignatus non eſſet, & magiſtratum antea geſſiſſet, ius eodem loco dicẽdæ ſententiæ:ſi modo ſenator eſſet accuſator. nam,cum ait Cicero in oratione pro Balbo: Legum præmiis prætoriam ſententiam, & prætextam togam conſecuti ſunt:apertè ſignificat,quę ſumma darẽtur accuſatoribus præmia, hæc duo fuiſſe, poteſtatem dicendæ prætorio loco ſentẽtiæ,& magiſtratum:cum ſcilicet damnatus eſſet is,qui, ob geſtam antea præturam, ſententiam prætorio loco diceret:aut is, qui deſignatus eſſet in aliquo magiſtratu. quòd ſi hęc ſumma erãt accuſatoribus præmia:certè non niſi ſummis de criminibus dabãtur.& ſi hoc; ſequitur illud,vt ob maieſtatem,quod ſummum erat crimẽ, præcipuè darentur. Perduellio,quod omnium de maieſtate criminũ fuit atrociſſimum,(nam tunc eſt perduellio, cũ in ipſam Remp. vel in perſonam magiſtratus, aut principis infertur iniuria) nõ à prętore,ſed à II. viris cognoſcebatur. deinde ad populum erat prouocatio. itaque & Horatium illum, qui ſororem occidit, & Sp. Caſſium Viſcellinum, qui de regno cogitauit,perduellionis accuſatos, alterum à populo eſſe abſolutum,alterum cõdemnatum,&,bonis publi-

catis, necatum, Liuius monimentis historiarum prodidit. quãquam Horatij factum paricidium, non perduellio, videtur fuisse: & lege paricidij, quam Numa Pompilius fecerat, iudicatum esse, Hostilij regis iussu, Festus Pompeius docet. cur igitur perduellionem Liuius nominat? ait enim. Rex, concilio populi aduocato, II. viros, inquit, qui Horatio perduellionem iudicent secundum legem, facio. Caussam hanc, fortasse veram, licet opinari: vel quia Numa, vir sanctissimus, paricidium omne perduellionem voluit esse: vel quia, si non omne paricidium, saltem illud, quod in cognatos, affinésve committeretur. Lege perduellionis, primùm II. viri iudicabant, deinde ad populum erat prouocatio. declarat hoc oratio pro Rabirio perduellionis reo: ex qua, primum à II. viris, deinde à populo de Rabirio iudicatũ esse, cognoscitur. quod etiam Suetonius tradidit. quanquam, multo antè, iudicem hoc de crimine populum fuisse, non modo Horatij proximo demõstratur exemplo, verum etiam ex eo, quod à Plutarcho in Poplicola de Vitelliis, & Aquilliis, qui patriciæ gentis vtrique fuerunt, proditum est. nam, cum de Tarquinio rege restituendo cogitassent, damnati à populo pœnas morte debitas luerunt. Atque hoc vno crimine damnatos necare ciues Romanos licuisse, cum eo tamen, si populus ita iudicasset, (nam, alioqui ne liceret, Sempronia C. Gracchi tribunicia lege sancitum est)

ſatis planè conſtat: quippe, cum & crucem Rabirio à Labieno accuſatore in campo conſtitutam Cicero dicat: &, mortem lege Iulia irrogatam, poſteriores etiam iuriſconſulti tradiderint, rei quoque memoria poſt mortem condemnata. Notat Vlpianus, quod à nobis omittendum non fuit: purgandum fuiſſe crimen perduellionis etiam ſucceſſoribus: ſi fortè reus obiiſſet ante quàm de eo iudicatum eſſet. ait enim ſic, Is, qui in reatu decedit, integri ſtatus decedit. extinguitur enim crimẽ mortalitate. niſi quis fortè maieſtatis crimine reus fuerit. nam, niſi hoc crimen à ſucceſſoribus purgetur, hęreditas fiſco vendicatur. planè non, quiſquis legis Iuliæ maieſtatis reus eſt, eadem conditione eſt, ſed qui perduellionis reus eſt, hoſtili animi aduerſus Remp. vel principem animatus. cæterum, ſi quis ex alia cauſſa legis Iulię maieſtatis reus ſit, morte crimine liberatur. hæc Vlpianus: quę alij quoque confirmant, vt paulo pòſt in crimine repetundarum oſtendemus. Quemadmodum autem omnium de maieſtate criminum perduellio grauiſſimũ fuit: ſic à populo iis comitiis, quæ maxima omnium erant, centuriatis, inquam, iudicabatur. quod in ea, quam proximè nominaui, oratione pro Rabirio declaratur. idémque Liuius, Valeriúſque ſignificant: qui cẽturias nominant in eo perduellionis iudicio. quod de Ti. Graccho, & C. Claudio cenſoribus, accuſante tribuno pl. fiebat. nec dubito, quin Atilius ille

Calatinus, Qu. Fabij Maximi ſocer, quem ſcribit Valerius oppidi Soranorũ proditione reum ad populum eſſe factum, centuriatis & ipſe comitiis cauſſam dixerit: cũ oppidi proditio, quæ in Rẽp. grauis inuria eſt, videatur eſſe perduellio: itaque miror (vt aliud ex alio) cur proditionem & maieſtatem Pedianus quodam in loco ſeparatim nominauerit: cum proditio certè in maieſtatem includatur, atque etiam, vt ego exiſtimo, perduellio ſit: quod inter maieſtatis crimina ſummum fuit. Videtur etiam conſiderandum: cum tribuni pl. aliquem perduellionis accuſarent, vt duos, quos nominaui, cenſores Rutilius, Rabirium Labienus, qua ratione populũ, vt de reo iudicaret, per centurias conuocarent. ſiquidem tribunus pl. minor erat magiſtratus: centuriata verò comitia non niſi à maiore magiſtratu, vt conſule, prætore, eſſe habita, traditũ eſt. Dicẽdum, quod veterum in libris patet; accuſaſſe quidem tribunũ pl. comitia verò maiorem magiſtratum, tribuno poſcente, habuiſſe. & hoc ſignificat Liuius lib. XXVI, cum ait: C. Sẽpronius Blæſus perduellionis ſe iudicare Cn. Fuluio dixit, diémque comitiis ab C. Calpurnio prætore vrb. petiit. eodémque modo locutus eſt lib. XLIII. Vtrique cenſori, inquit, tribunus pl. Rutilius perduellionem ſe iudicare pronunciauit, diémque comitiis à C. Sulpicio prætore vrb. petiit. eſt igitur, petere diem comitiis, petere vt ſibi certo die comitia dentur. fuítque

hoc genus antiquum loquendi; quo & ante Liuiũ Valerius Antias vſus eſt. notaui enim apud Gellium hæc, hoc ipſo de crimine, lib. VII. cap. IX. Popoſci, non popoſci, Valerius Antias lib. annalium XLV. ſcriptum reliquit. Denique, ait, Licinius tribunus pl. perduellionem ei diem dixit, & comitiis diem à Q. Marcio prætore popoſcit. Quæro etiam illud, cur cenſores illos, perduellionis accuſatos, in exilium ituros fuiſſe, ſi damnati eſſent, non morte multatum iri, Liuius demõſtret. ait enim ſic, Gracchus conceptis verbis iurauit, ſi collega damnatus eſſet, non expectato de ſe iudicio comitem exilij eius futurum. Hoc ego mihi videor hac tueri ratione poſſe: quia cenſor magiſtratus eſſet: nec interfici, aut omnino violari magiſtratũ, leges ſinerent. Addi fortaſſe & illud poteſt: non fuiſſe verè, quæ cenſoribus illis obiiciebantur, crimina perduellionis: quòd eorum alter concionem à tribuno pl. auocaſſet, alter eum, interceſſioni non parendo, in ordinem coëgiſſet: maieſtatem quidem illam fuiſſe, perduellionem autem nõ fuiſſe: cum ſit omnis perduellio maieſtas, non omnis maieſtas perduellio. quòd ſi quis tribunum pleb. aliúmve magiſtratũ necaſſet, aut aduerſus Rempub. tyrannidis cauſſa conſilia iniiſſet: verè tunc perduellio fuit. ideo & Caſſium Viſcellinum, de regno cogitantem, eſſe necatum, & Rabirio, ob interfectum Saturninum tribunum pleb. accuſato, crucem in campo Martio ſupplicij cauſſa

fuiſſe conſtitutam, animaduertimus. Poſtea totum hoc ad populum prouocandi ius lex Iulia, non C. Cæſaris, ſed Octauiani, ſuſtulit. Repetundarum crimen capitale, nécne, fuerit, dubitatur à doctis. verùm omnem dubitationem tollit vna diſtinctio, prioribus enim temporibus capitale non fuit: poſtea, cum auaritia magiſtratuum haud paulò latius manare iam in prouinciis cœpiſſet, viſum eſt vt acrioribus remediis obuiam iretur. itaque, lege lata, capitale crimen factum eſt. vtrunque probatur exemplis. L. Lé-tulum, de repetundis damnatum, poſtea cum L. Marcio Cenſorino cenſorem eſſe factum, tradit Valerius lib. v I. quo patet, damnatione ius Romæ manendi ademptum illi non eſſe; ſiquidem cenſuram deinde ſit aſſecutus: quam geſſit anno ab vrbe condita D C V I. Idem illa confirmant, quæ ſcripta ſunt lib. I. Rhetoricorum ad Herennium: Lex vetat eum, qui de repetundis damnatus ſit, in concione orationem habere. augur quidam, damnatus de repetundis, in demortui locũ qui petat, nominauit. veteris enim legis, non eius, quæ poſtremis Reip. temporibus lata eſſet, exemplum videtur attuliſſe. cum libro de Officiis I I. ita loquatur Cicero: Proximæ quæque leges de repetundis duriores. Hæc, mã-ſiſſe Romæ primis illis temporibus, qui iam de repetundis damnati eſſent, facilè demonſtrant. Rurſus, capitale crimen fuiſſe, eóque damnatos exulaſſe, interdictis aqua & igni, A. Gabinij, &

C. Verris exemplo cognoſcitur. quòd ſi quis obiecerit, non eos lege exulaſſe, ſed quia, cum ſoluendo non eſſent, aut omnino cum nollent ſoluere, voluntarium in exilium profecti ſint: adiungemus de C. Catone: quem & eſſe damnatum de repetũdis, Cicero in Verrẽ, Velleiúſque tradunt: & exulaſſe Tarracone, ex oratione pro Balbo, perſpicuum fit: cum tamen ęſtimata ei lis eſſet tantummodo HS XVIII. millibus. vt exulaſſe videatur, non, quod fortaſſe poſſet aliquis de Gabinio & Verre ſuſpicari, ne ſolueret quod æſtimatum erat: quod minimum ſanè pecuniæ fuit: ſed quia legi, quę repetũdarum damnatis aqua & igni interdiceret, parere cogeretur. Eſt etiam apud Velleium P. Rutilij exẽplum, repetundarũ lege damnati: quem exulaſſe, & Cicero in oratione pro Balbo, & epitome Liuiana lib. LXX. declarat. Verùm, vt hæc ſint dubia, quæ tamen ſatis aperta mihi quidẽ vidẽtur: Pediani teſtimonio nihil certius, nihil illuſtrius. is, vbi exponit illud Ciceronis in Verrem lib. I. Auaritiæ ſupplicio cõmuni; ſubiũgit, Æſtimatione litis, & exilio: ſatis manifeſtè exilium cum pecuniaria pœna in repetundarum crimine coniungẽs. Actionem fuiſſe in hoc crimine aduerſus hæredes, niſi ſi rei in reatu, vt iuriſconſulti loquebantur, periiſſent, cum ex ipſis cognoſcitur iuriſconſultis, tum Valerius indicat his verbis: C. Licinius Macer, vir prætorius, Calui pater, repetundarum reus, dum ſententiæ dicerentur, in

Mænianum conſcendit:deinde M.Ciceronem, qui id iudicium cogebat,prætextam ponentem cum vidiſſet, miſit ad eum, qui diceret, ſe non damnatum, ſed reum periiſſe, nec ſua bona haſtæ poſſe ſubiici:ac protinus ſudario,quod fortè in manu habebat,ore & faucibus coarctatis, incluſo ſpiritu pœnā morte præcurrit. qua cognita re,Cicero de eo nihil pronunciauit. igitur illuſtris ingenij orator ab inopia rei familiaris,inuſitato paterni fati genere vindicatus eſt. Pœna verò damnatis de repetundis, quod ex Pediano ſatis liquet,dupli fuit. Lex per annos DC.de repetundis lata Romæ nulla eſt : conſulibúſque Cēſorino & Manilio L. Piſo Frugi tribunus pl. primum de repetundis rogationem tulit, vt Cicero lib. de Officiis II, & in Bruto docet. eodémque anno, aut certè proximo, alia lex eodem de crimine à Cæcilio tribuno pl. lata eſt: qua damnatum L.Lentulum, eum,de quo proximè meminimus, qui poſtea cenſor fuit,prodidit Valerius lib. VI.neceſſe eſt enim, vt, ſi ante cenſuram lege Cæcilia damnatus eſt,lata lex ſit: vel L.Marcio M.Manilio COS.quo anno & Calpurnia lata eſt: vel certè Sp. Poſtumio L.Calpurnio.nam Africano & Druſo COS.qui anno proximo conſules fuere, cenſuram Lentulus & Cenſorinus geſſerunt. aliæ deinde leges de repetūdis,Seruilia,Acilia,Cornelia,Iulia: quibus ſingulis aliquandiu iudicia ſunt adminiſtrata. nam poſterior quæque proximam ſuperiorem

abrogauit, ſic tamen, vt quędam retineret, atque adeò interdum multa. non enim dubito, quin, quot in rebus crimen repetundarum Seruilius cõſtituit, iiſdem in rebus, aut omnibus, aut pleriſque, idem crimen Acilius, cùm ſuam legem ferret, eſſe voluerit. quod igitur ad criminis rationem, & peccandi genera pertinet, legem à lege non admodum diſſenſiſſe crediderim. pœnam verò ſemper ferè auxit poſterior lex, & iudicij rationem aliqua re multæ mutarũt. itaque C. Seruilius Glaucia, (redeo enim ad quatuor leges, quas proximè nominaui) is, qui cum Saturnino tribuno pl. prætor eſt occiſus, cùm de repetundis rogationem ferret, nouum de comperendinatione caput primus intulit, intráque ſpatium hoc iudicij tempus concluſit, vt accuſatori dies x x. ad agendum, totidem defenſori ad defendendum darentur. ante hanc legem ampliari quidem licebat, comperendinari verò in iudicio repetundarum non licebat. quorum alterum lege Seruilia confirmatum, alterum, nulla in veteri lege ſcriptum, ſed nouum inductum, Acilia ſuſtulit. qua de re Pedianus ſic, Ante legem Glauciæ de comperendinatione, aut ſtatim ſententia dicebatur, ſi abſoluendus eſſet reus: aut, Amplius, pronuntiabatur, ſi videretur eſſe damnandus, cùm dixiſſent iudices, Non liquet, hoc eſt, obſcura eſt. itaque ea pars, interpoſita dilatione, dicebat, in cuius peroratione videbatur obſcuritas. comperendinatio-

verò vtriusque partis recitatio est. & infrà subiungit hæc. Alij sic, Inter comperendinationem & ampliationem hoc interest, quòd comperendinatio ex vna tantùm re dabatur, cùm caussam iudex non intelligeret. & omnino, si videbatur iudicibus bona caussa, absoluebãt reum; si mala, non statim damnabant, sed hac excusatione parcebant. nam, cùm condemnandi nota esset C litera, absoluendi A; ampliandi signum N L dabant; quo significabant non liquere: vnde ampliatio nascebatur. quibus ex verbis primùm illud intelligitur, in ampliatione aut accusatorẽ solum, aut defensorem iterum caussam egisse: deinde, etiam hoc constat, esse, Amplius, pronuntiatum, non cùm ambigeretur, absoluẽdus, aut condemnandus esset reus, sed cùm ita dilucidè pateret culpa, vt condemnandus omnino videretur. in quo tamen, vt, quasi ad excusandam dilationem, speciem aliquam dubitationis præseferrent, ampliandi signum in tabellis dabant N. L. túmque iterum dicebat is, vel pro reo, vel contra reum, qui, quod proposuerat, argumentis non satis probasse videretur. Quòd ad primum attinet; etsi Pediano, sicuti debeo, plurimum tribuo, quæro tamen, verè ne senserit, an secus. venit enim in mentem suspicari, ne, quemadmodum in comperendinatione, sic in ampliatione ab vtraque parte iterum acta caussa sit. Liuius enim libro XLIII. caussam de repetũdis ex ampliatione vtrinque ait esse actam.

idem ex iis verbis possum coniicere, quæ sunt apud Ciceronem actionis secũdæ lib. I. in Verrem: Quid ego nunc in altera actione Cn. Dolabellæ spiritus, quid huius lachrymas, & concursiones proferam? vocat alteram actionem post ampliationem. quod verbum spectare potius vtranque partem, quàm alterutram, videtur. & Asconius ipse, non dubito, quin idem senserit. subiungit enim hæc in suo commentario: Hic apparet, etiam in ampliatione sic alteram dici, quemadmodum in comperendinatione. De illo altero, cùm dixit, ampliationem fuisse, non in caussa dubia, sed in manifesta rei culpa, non ad caussam melius cognoscendam, sed ad damnationem differendam: planè non assentior: nec tamen audeo dissentire. libenter enim existimauerim, Amplius, esse pronuntiatum, cùm obscura caussa esset, nec de absolutione, aut condemnatione satis liqueret, proptereáque amplius requiri ad caussam demonstrandã videretur. nam si ampliatio futuræ damnationis esset signum: quorsum, cùm de Philodamo esset, Amplius, pronuntiatum, tantopere Dolabella & Verres cõtendissent, vt condẽnaretur? non opera superuacanea fuisset? cõtenderunt autẽ, quia videbant posse fieri, vt absolueretur. quid? Pedianus ipse nónne contra suam sententiam loquitur? quasi enim oblitus ea, quę antè de ampliatione dixerat, hoc in loco ait: Mos veterum hic fuerat, vt, si absoluendus quis

esset, statim absolueretur; si damnandus, statim damnaretur; si caussa non esset idonea ad damnationem, absolui tamen non posset, amplius pronuntiaretur. Sed fortasse Pedianus excusari poterit, si tempora distinguantur, hoc modo; vt ante legem Glauciæ ampliatio fuerit dilatæ condemnationis indicium; post legem verò Glauciæ, obscuritatis, nec satis exploratæ sententiæ. vtrunque sanè duo Ciceronis loca, si quis attenderit, videntur ostendere: primùm, in iudicio Philodami, de quo proximè dictum est. ibi enim, dubium fuisse post damnationẽ euentum iudicij, planè constat. deinde, cum ea dixit in eodem libro: Verùm, vt opinor, Glaucia primus tulit, vt comperendinaretur reus. antea vel iudicari primò poterat, vel, Amplius, pronuntiari. vtram igitur putas legem molliorem? opinor, illam veterem: qua vel citò absolui, vel tardè condemnari licebat. nam hoc, Tardè condemnari, ad illud, quod proximè dixerat, refertur; Amplius, pronuntiari. vt ampliatione nihil aliud, quàm tardam condemnationem, significare videatur. Differt etiam in hoc à comperendinatione ampliatio, quòd ampliatio tantùm à iudicum arbitrio ac voluntate pendet, comperendinatio verò est illa quidem in iudicibus posita, sed petente vel accusatore, vel defensore. nam, nisi alteruter, aut vterque petiisset, nihil iudices de comperendinando reo cogitassent. non potuisse autem comperendina-

tionem inuitis iudicibus omitti, Pedianus docet, cùm ait, ideò testibus vsum esse Ciceronem, vt, si posset, comperendinationem tolleret. sperabat enim Cicero, caussa per testes patefacta, iudicibúsque probata, futurum vt de tollenda comperendinatione à iudicibus impetraret. ergo, tum in iudicibus, tum in accusatore ac defensore situm fuisse comperendinandi ius, verè dixi. Differebant etiam origine ampliatio, & comperendinatio. nam vetustiorem fuisse ampliationem, verba Ciceronis de lege Glauciæ demonstrant. &, P. Licinio, C. Cassio COS. hoc est multis ante primam de repetundis legem annis, quam à L. Pisone latam diximus, ampliatos esse reos in iudicio repetundarum, apud Liuium lib. XLIII. animaduertimus. Redeo ad rem: nec tamen à re lõgius discessum est: quando in lege Seruilia caput fuit de comperendinatione: & Acilia, de qua proximè agemus, comperendinationem simul cum ampliatione, quæ vtraque rei potius caussa, quàm accusatoris, videtur esse constituta, omnino sublatam esse iussit. Tulit eam legem M. Acilius Glabrio, pater eius, qui Verris in caussa prætor fuit, & cum C. Calpurnio Pisone post biennium consulatum gesſit. tulerit autem in tribunatu pl. an in prætura, minus constat. latam tamen in tribunatu potius, quàm in prætura, vt existimem, hoc adducor argumento, quòd reliquas de repetundis leges à tribunis pl. omnes video rogatas esse,

exceptis iis,quas patricij, qui tribuni pl.esse nō poterant,rogarunt,vt Cornelia,Iulia. Seuerissimam fuisse hanc Glabrionis legem, in qua ne comperendinari quidem, aut ampliari liceret reum,Cicero lib.1.in Verrem, & Pedianus tradunt. itaque multi,nulla omnino,neque comperendinationis,neque ampliationis,dilatione interposita, semel accusati, semel dicta caussa, semel auditis testibus, ea lege damnati sunt. Quod autem in eo loco Cicero dixit: Ego tibi illam Aciliam legem restituo; non dixit, restituo, quasi de lege ante Seruiliam lata; sed habuit rationem præsentis temporis, cùm ex lege Cornelia,non iam ex Acilia, de repetūdis quęrebatur. Acilia enim tollebat omnino & comperendinationem,& ampliationem: quæ vtraque, comperendinatio quidem certè,lege Cornelia permittebatur. id Cicero significauit satis apertè, cùm dixit: Adimo enim comperendinatum: quod habet lex in se molestissimum; bis vt caussa dicatur. & in eo: Glaucia primus tulit,vt comperēdinaretur reus. nam,si primus Glaucia, ergo aliquis post eum itē de cōperendinatione tulit. eum autem Acilium constat non fuisse:id quod ostēdimus. fuit igitur L. Sylla: cuius ex lege hoc tēpore iudicia de repetundis administrabantur. idémque declarat Pedianus, cùm ait, ideò testibus vsum esse Ciceronē, vt,si posset,comperendinationē tolleret. frustrà enim Cicero conatus esset tollere,ac ne conatus

quidem esset, si necessaria fuisset. Cùm autem in eo loco Cicero subiunxit, Ita mittam in consilium, vt, etiam si lex ampliãdi faciat potestatem, tamen isti turpe sibi existiment, non primo iudicare: hoc dicit: Ita testes interrogabo, ita scelera Verris patefaciam, vt, etiam si lex Acilia, quam, quod ad me attinet, tibi restituo, (adimo enim comperendinatum) permittat id, quod maximè permittit, dilationem videlicet, iudices tamẽ, haudquaquam ampliantes, (cõperendinationem non nominat; quia comperendinatio, non iudicum, sed accusatoris & defensoris erat, cùm, eorum alterutro petente, fieret, ampliatio verò iudicum) magnitudine criminum, & vi probationum inspecta, sibi turpe arbitrẽtur non primò iudicare. Et, quòd Aciliam Cicero mitissimam vocat, quam Asconius seuerissimam, vterque rectè: seuerissimam, si cum veteribus, mitissimam, si cum Cornelia cõferatur. Hæc pluribus verbis, tum quia pertinent ad leges, tum quia locus Ciceronis in Verrem satis habet obscuritatis: & in eo interpretes omnes implicati, tanquam in salebra hæserunt. Quinta fuit Cornelia, L. Syllæ dictatoris, quæ comperendinationem, lege Acilia sublatam, restituit. fuit autem, vt posterior quæque lex, durior, quàm Acilia: etsi comperendinationem concedebat, quam Acilia tollebat. sicuti lex Glauciæ durior, quàm vetus: cùm tamen Glauciæ lege comperendinari posset reus, vetere

lege non poſſet. id Cicero ſignificat his verbis: Vtram putas legem molliorem? opinor, illam veterem. eodémque modo ſeuerior, quæ conſecuta eſt, Iulia, quàm Cornelia. quod idem Cicero in oratione pro Poſtumo tradit. Sunt autem lege Cornelia iudicia de repetundis omnia vſque ad C. Cęſaris, qui poſtea dictator fuit, primum conſulatum adminiſtrata. conſul enim Cæſar nouam de repetundis legem rogauit. cuius quidem capita, quę ex veterum ſcriptis liceat colligere, hæc maximè fuerunt: vt repeterentur pecuniæ, quas quis in magiſtratu, poteſtate, curatione, legatione, vel quo alio officio, munere, miniſterióve publico cepiſſet, vel aliquis ex cohorte ipſius: vt vrbani magiſtratus ab omni ſorde ſe abſtinerent, néve plus doni muneríſve in anno acciperēt, quàm quod eſſet aureorum centum: néve quis ob iudicem arbitrúmve dandum, mutandum, iubendúmve, vt iudicaret: néve ob hominem in vincula publica coniiciendum, vinciendum, vinciríve iubendum, vel ex vinculis dimittēdum: néve quis ob hominem condemnandum, abſoluendúmve, néve ob litem æſtimandam, iudiciúmve capitis pecuniæve faciendum, vel non faciendum aliquid acciperet. quæ verba non minus pertinebant ad prouinciales, quàm ad vrbanos magiſtratus. item, ne quis omnino ob negotium faciendum, vel non faciendum, per calumniam pecuniam acciperet. Cautum præterea, ne pro-

nouellarum conſt.tit.de armis.ſed hoc ante legem Iuliam, & ante Magni Pompeii edictum, de quo legimus in Plinij naturalis hiſtoriæ lib. XXXIIII.qui vetuit in tumultu necis Clodianæ vllum in vrbe telum eſſe,primis temporibus inſtitutum, obſeruatúmque non dubito. video enim,Seruio regnante,populum Romanum ad centuriata comitia in campum extra vrbem propterea conueniſſe, quia in vrbe vſus armorum interdiceretur.ſerpit deinde licẽtia: quam nouis legibus & edictis reprimi neceſſe eſt. Publica vis vel cõtra remp.& magiſtratus,vel contra priuatos fiebat.contra remp. & magiſtratus capitalis erat ſemper; cõtra priuatos, non item, ſed tantummodo,cum erepta vita eſſet. Priuatam vim non fuiſſe capitalem,etiam ſi non probetur exemplis,facilè tamen ex ipſa definitione licet exiſtimare.Neque verò,vt de publica,item de priuata prætor cognoſcebat, ſed iudices dabat.ac ne de publica quidem ſemper. nam exiſtunt controuerſiæ quædam de vi, quæ conſiſtunt in iure ciuili,vt ea pro Cecina:in qua non prætor, ſed recuperatores, quos à prætore vrb. datos iudices eſſe iam diximus,iudicarũt. ergo de publica vi modò prætor,cui ea quæſtio obtigiſſet,(is autẽ nec urbanus,nec peregrinus erat, ſed vnus de reliquis ſex)modò iudices à pretore dati cognoſcebant.dabat autem eos prætor vel vrbanus, ſi cauſſa eſſet in iure ciuili,& ageretur inter ciues, vt ea pro Cecina; vel peregrinus,

ſi ageretur inter peregrinos, vel vnus de reliquis ſex, ſi cognitio non à iure ciuili pẽderet. de priuata verò nunquam prætor, ſemper iudices à prætore dati cognoſcebant, prætore autem vel peregrino, ſi res eſſet inter peregrinos: vel vrbano, ſi ciuis ciuem in iudicium vocaret, & in iure ciuili poſita cauſſa eſſet: vel vno de reliquis, ſi de iure ciuili nulla eſſet conſideratio. Nunc, quando de capitalibus agitur criminibus, leges de vi publica narrabimus. Plotia fuit tribunicia, de vi publica priuatis ciuib⁹ illata: (nam de publica contra remp. lex Lutatia fuit) qua Catilinam ab L. Paullo, M. Lepidi, qui III. vir poſtea fuit, fratre, accuſatum, in Saluſtio legimus: Clodium à Milone, in oratione pro Milone: M. Tutium à C. Sempronio Rufo, in epiſtola M. Cœlij. quæ omnes cauſſæ, non dubito, quin capitales fuerint: cùm, Catilinam & Clodium minimè leuibus flagitiis affines fuiſſe, cõſtet: cauſſam autem, qua in iudicium Tutius eſt vocatus, extraordinariam Cœlius appellet. hanc legem tulit, opinor, M. Plautius Siluanus tribunus pl. Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone COS. is, qui, vt iam diximus, legem iudiciariam tulit. Sequuntur conſulares, primùm Lutatia, de vi reip. illata: quã Q. Lutatius Catulus conſul, M. Æmilij Lepidi collega, in tumultu reip. tulit: quæ feſtis etiam diebus iudiciũ de vi iubebat exerceri, vt ex procœmio patet orationis pro M. Cœlio. eáque damnati ſunt, qui de Cati-

uinciæ præſidum auaritia prȩmerentur, aut exhaurirentur: ne illi, qui prouincias regebant, quíve circa eos erant, negotiarentur, nec mutuam pecuniam darēt, fœnúſve exercerent: neque hoc tantùm: ſed ne vxorem quidem quiſquam ducere poſſet ex ea prouincia oriundam, vel domicilium ibi habentem: néve filio vxorem ducenti conſentiret: ne iis in liberos populos ius de pecuniis creditis dicere liceret: item, ne quis de prouincia exiret, aut exercitum inde ſua auctoritate educeret, bellum ſua ſponte gereret, in regnum alienum iniuſſu ſenatus ac populi accederet: vt libertas ſociis, ac præmia, ob merita in remp. data, integra eſſent: ne cuiquam aurum coronarium aut imperare, aut accipere liceret, niſi cui decretus eſſet à ſenatu triumphus. cautum etiam hac lege, ne dona acciperēt quæſtores, aut xenia: vt rectores prouinciarum rationes, prius quàm decederent, apud duas in prouincia ciuitates deponerent: ne quis pro conſule, aut pro prȩtore legatum ſuum ante ſe de prouincia dimitteret. ſpectauit hæc lex non modò ad eos, qui cum aliqua poteſtate erant, verùm etiam ad eos, qui curabāt aliquod opus publicè faciendum, frumentum cōparandum, vel viam reficiendam: item ad legatos, qui prouinciarum rectoribus à ſenatu dabantur, præfectóſque & tribunos, quæſtores etiam, totámque cohortem prætoriam, ſi quid accepiſſe à prouincialibus conuicti eſſent. eadē lege illud

etiam ſancitum erat, quid rectorib⁹ prouinciarum, dum in prouinciam irent, à ſociis populi Ro. liceret accipere. qua de lege Cicero, dum in prouinciam proficiſcitur, ita ſcribit ad Atticum lib. v. Adhuc ſumptus nec in me, aut publicè, aut priuatim, nec in quenquam comitum. nihil accipitur lege Iulia, nihil ab hoſpite. poſtea verò quàm in prouinciam peruenit, eodem libro ſic: Scito non modò nos fœnum, aut quod lege Iulia dari ſolet, ſed ne ligna quidem, nec, præter quatuor lectos & tectum, quenquam accipere quidquam. Ad hanc legem poſtea Cęſar, rerum potitus, fortaſſe caput hoc addidit, vt repetũdarum cõuicti etiam ordine ſenatorio mouerentur. id quidem ab eo factum, Suetonius narrat. quod vel aucta, vt dixi, ſua vetere lege potuit, vel noua lege lata, vel etiam, ſine lege, pro ea, quam omniũ rerũ vnus habebat, poteſtate. Scriptum etiam apud Martianũ iuriſconſultum inuenio, lege Iulia repetundarum cautum eſſe, ne iudicare, néve teſtimoniũ dicere liceret ei, qui ob turpitudinẽ ſenatu motus, nec reſtitutus eſſet. De vi ſequitur. ea duplex fuit, publica & priuata. publica definitur, ea, quę armis, priuata, quæ ſine armis infertur. priuatis enim hominibus armorum vſu tum in vrbe, tum in agro lege Iulia interdictum, niſi ſi haberẽt ea venationis, itineris, nauigationíſve cauſſa, legimus in Martiano, tit. ad L. Iuliam de vi publica. ídque renouatum à Iuſtiniano, ſcribit ipſe in libro

grauiorẽ, quàm reliquæ de vi ſuperiores leges, & formam iudiciorum breuiorem continebat. iubebat enim, vt prius, quàm cauſſa ageretur, citati teſtes per triduum audirentur: dicta eorum iudices conſignarẽt: quarta die adeſſe omnes in diem poſterum iuberentur, & coram accuſatore ac reo pilę, in quibus nomina iudicum inſcripta eſſent, æquarentur: dein rurſus poſtera die à quæſitore ſortitio iudicum fieret vnius & LXXX: qui numerus cum ſorte obtigiſſet, ipſi protinus ſeſſum irent: tum ad dicendum duas accuſator horas, tres reus haberet, reúſque eodem die illo iudicaretur: prius autẽ quàm ſententiæ ferrentur, quinos ex ſingulis ordinibus accuſator, totidem reus reiiceret, ita vt numerus iudicum relinqueretur, qui ſententias ferrent, LI. hac lege qui damnati ſunt, omnes exularũt, Milo, quia Clodium occidiſſet; Q. Pompeius, Syllæ dictatoris ex filia nepos, T. Munatius Plancus Burſa, Sex. Clodius, quòd, iis auctoribus P. Clodij corpore in curiam illato, curia flagraſſet. cum cæde enim Clodij, in Appia via facta, incendium ſimul curiæ, & oppugnationem domus M. Lepidi Pompeius ea lege nominatim comprehenderat. ſed hos poſtea, & omnes lege Pompeia de vi damnatos, vno Milone excepto, victor C. Cæſar reſtituit. Pompeiam conſularis Iulia ſecuta eſt, à C. Cæſare poſt victum Pompeium lata; vt damnatis de vi aqua & igni interdiceretur. ſic enim oratione I. in

Antonium ſcriptum inuenimus. aqua verò & igni interdicere, nihil aliud eſt, quàm exilium, non nominatim, ſed re ipſa inferre. damnato enim neceſſitas imponitur exilij, ope ea denegata atque interdicta, ſine qua viui non poteſt. quod etiam Pompeia, & ante Pompeiam Plautia, & aliæ quoque ſuperiores leges, vt puto, ſanxerant. itaque non dubito, quin Cæſar noua lege nouam ſententiam, ad vim remouendam, attulerit. Quod autem iuriſconſultorum in libris ita ſcriptum eſt: deportationē de vi publica damnatis, de priuata verò publicationem bonorum in tertiam partem Iulia lege irrogatam: poſsit aliquis ſuſpicari, cùm videat mentionem fieri deportationis, non eſſe legem Iuliam, de qua Cicero meminit, ſed duas fuiſſe leges Iulias, vnam à C. Cæſare latam, alteram ab Auguſto. ego autē ſic exiſtimo, vnam omnino fuiſſe. nam, ſi duę, aliquid crederem iuriſconſultorum in libris, diſtinctionis cauſſa, additum: ſicuti, ad legē Iuliam de adulteriis, addit Vlpianus: Hæc lex ab Auguſto lata eſt: ne qua ſcilicet ex Iuliæ nomine dubitatio poſſet exiſtere. vnam igitur de vi puto Iuliám legē, eámque latam à C. Cęſare. nam, quod deportatio nominatur, quæ ante Auguſtū nulla fuit: ſciendū eſt, ſublata aquæ & ignis interdictione, eam ſucceſsiſſe: cùm tamen veteres eædē leges valerēt. itaque & in lege Cornelia de ſicariis & veneficis, quam tulit L. Sylla reip. tēporibus, deportationē tamen Martianus

linæ ſociis in vrbe remãſerant. vnde illud in ea pro Sylla: Seueritatem iudiciorum, quę per hos menſes in homines audaciſſimos facta eſt, lenitate, ac miſericordia mitigate. quod exponitur in ea pro Cœlio his verbis, De vi quæritis. quæ lex ad imperium, ad maieſtatem, ad ſtatum patriæ, ad ſalutem omnium pertinet: quam legem Q. Catulus, armata diſſenſione ciuiũ, reip. extremis penè temporibus tulit: quæque lex, ſedata illa flãma conſulatus mei, fumantes reliquias coniurationis extinxit. Ex quo mihi oritur opinio, in oratione, quæ Saluſtij nomine in Ciceronem inſcribitur, vbi legis Plautiæ legitur, rectius fore, ſi legatur, legis Lutatiæ: cùm eo loco de coniuratorum damnatione verba fiant: qui vim non in priuatos ciues, quę lege Plotia iudicabatur, ſed in vniuerſam remp. cõparauerant: cuius criminis quæſtio Lutatiam ad legem pertinebat. & ob eam cauſſam ipſe Cicero pro Cœlio dixit: Quæ lex fumantes reliquias coniurationis extinxit: cùm de Lutatia lege loqueretur. Sed quæri poteſt: cùm Plautia lex de vi Ciceronis ætate ſeruaretur: cur M. Cœlius, pro quo extat Ciceronis oratio, Lutatia lege potius, quàm Plautia, ſit ab Atratino in iudicium vocatus. quid enim aduerſus remp. Cœlius commiſerat? Facilè reſpondetur: non quòd Romæ aut ſenatum obſediſſet, aut magiſtratibus vim attuliſſet: ſed quòd, ſeditione Neapoli concitata, (id enim obiiciebat accuſator) intuliſſe

vim reip. videtur. nam in oratione quodam in loco ita ſcriptum eſt, Illam partem cauſſæ facilè patior grauiter & ornatè à M. Craſſo peroratã, de ſeditionibus Neapolitanis, de Alexandrinorum pulſatione Puteolana. quod attinebat ad Alexandrinorũ pulſationem, aut ad venenum, quod Clodiæ necandæ cauſſa paratum eſſe arguebat acuſator; quibus in criminibus non publica, ſed priuata res agebatur, poſtulatus eſſet Cœlius lege Plotia, non Lutatia. ſed, cùm ſimul crimen de ſeditione Neapolitana coniungeretur: quæ ad imperium ſtatúmque reip. pertinebat: propterea lege Lutatia eſt accuſatus. atque hanc quidem partem cauſſæ M. Craſſus egit: illam de veneno Clodiæ dato libenter Cicero ſuſcepit, inimicitiarum cauſſa. ſed principem locum dedit accuſator, quo grauius reum opprimere, ſeditionibus Neapolitanis. ideóque lege Lutatia accuſauit, cùm tamen, præter ſeditiones Neapolitanas, alia crimina obiiceret, lege Plotia, non Lutatia, vindicanda. nam, damnatos eſſe reos aliis criminib⁹, ac legibus, quàm quo potiſsimum crimine, quáque potiſsimum lege eſſent accuſati, colligitur ex oratione pro Cluentio. erat igitur vtrique legi locus eodem tempore in ciuitate: quia, cùm diuerſa eſſent de publica vi crimina, diuerſis etiam quæri legibus oportebat. Poſt Lutatiam conſularis Pompeia fuit, à Cn. Pompeio Magno I I I. conſule poſt occiſum Clodium lata: quæ & pœnam

aut, si soluendo non esset, in carcerem ire. &, cũ ait Liuius de Camillo lib. v. Non prius ab Ardea profectum Camillum, quàm comperit legem latam: quòd iniussu populi mutari finibus non posset: non significat, quod fortasse videri posit, non licuisse Camillo aliam in ciuitatem, extra populi R. ditionem, migrare: sed, non potuisse Romam redire, nisi, quam ab eo solui pecuniam populus iusserat, aut solueret, aut, lege lata, rescissóque populi iudicio, liberaretur. non enim in exilium ire coactus esset, si multæ satisfecisset. ídque satis apertè Liuius declarat, cum ait: Accitis domum tribulibus & cliẽtibus, quæ magna pars plebis erat, percunctatus animos eorũ responsum tulit, se collaturos quanti damnatus esset: absoluere eum non posse. quare non fuit capitalis peculatus, cum pecunia puniretur: sed vel quia soluere multam rei non possent, vel quia nollent, vt Camillus, tanquam in exilium proficiscebantur. Quod de Cn. Marcio Coriolano id, quod Dionysius & Plutarchus tradiderunt, mihi obiiciat: perpetuo exilio à tribus esse multatum, quòd prædã in Antiati agro factam occultasset, nec in publicum retulisset: fatebor fortasse, peculatum fuisse, quo Marcius est condemnatus: iudicium tamen illud non vocabo, sed vim quandam & impetum multitudinis cõcitatæ. vlcisci plebs cum alias iniurias à Marcio acceptas, tum illam maximè voluit, quòd, cum frumentum à senatu peteret, vnus ex omnibus

patriciis acerrimè restiterat. quare in illo iudicio nihil minus quàm quid leges vellent, à plebe spectatũ est. Quòd autem Dionysius & Plutarchus, non absentem, sed præsentem, Liuius autem cõtra damnatum absentem tradit: Liuio magis assenserim. est enim verisimilius, Coriolanum, irritatæ plebis vim timentem, iudicio se nõ commisisse, & ante iudicij diem vrbe exiisse. Accedit illud, quòd, etsi de Coriolani exilio inter omnes conuenit: de crimine tamen, quo damnatus est, non idem omnes tradunt. Plutarchus peculatum memorat. Liuius delicti nomen non ponit. Dionysius nominatam quidem à Sicinio tribuno pl. prædam Antiatem in Coriolani accusatione significat, sed vt perduellionis crimen, quod illi obiectum erat, probaretur: quòd eam prædam Coriolanus amicis & clientibus diuisisset, eo consilio, vt socios & satellites ad parãdam tyrannidem quamplurimos haberet. quare, si verum est, quòd Græci homines scriptum reliquere, multatum exilio Coriolanum; cum Liuius, non damnatum exilio, sed damnatum in Volscos exulatum abiisse tradat: vt significare quiddam de voluntario exilio videri possit: tamen, vel quia iudicium illud non fuit, sed furẽtis plebis impetus: vel quia cum peculatu coniunctum vna fuit perduellionis crimen: nihil obstat, quin peculatum ex eo genere criminum fuisse credamus, quo in genere non capitis erat, sed pecuniæ pœna constituta. Hoc

nominat. ſed redeo ad ſententiam legis. Si cõmiſſa vis armis non eſſet, verum aut virgo, aut vidua rapta eſſet; raptor, & qui opem tuliſſet, capite plectebatur. Hac lege tenebãtur, vt Martianus ait, qui turbæ ſeditionísve faciendæ conſilium iniiſſent, ſeruósve, aut liberos homines in armis habuiſſent: omnéſque puberes cum telo in publico deprehenſi. Subiungit idem: de vi priuata damnatos, neque ſenatores, neque decuriones, neque iudices eſſe, neque honorem vllum capere, Iulia lege, potuiſſe. Conſularis & Antonia, à M. Antonio poſt obitum C. Cæſaris lata: vt damnatis de vi ad populum prouocatio eſſet. quod ad conciliandos ſibi multitudinis animos, qui tyrannidem ſpectaret, excogitauit. Harum autem legum teſtimonia non recito: ne perdat narratio dignitatem, néve non modo aliis, verum etiam ipſe mihi moleſtiam pariam, dum illa crebro repetantur, vt ait, vt inquit, & eiuſdem generis alia. Peculatus à principio capitalis non fuit, & pecuniaria pœna, non capitis diminutione, notabatur. id ſignificat Liuius lib. XXVII, cum ait: M. Liuius erat, multis annis ante ex conſulatu populi iudicio damnatus. quam ignominiam adeò ægre tulerat, vt & rus migraret, & per multos annos & vrbe & omni cœtu careret hominum. ex his verbis, non eſſe M. Liuio, qui poſtea Salinator eſt appellatus, aqua & igni interdictum, ſed, affectum animo grauiter ex eo iudicio, iratum populo, ſua ſpõte

vrbe cefsiſſe, animaduerto. eum autem peculatus nomine à populo eſſe damnatum, ex eo libello didici, quem neſcio quis de viris illuſtribus compoſuit. eſt enim in eo ita ſcriptum: Liuius Salinator primo conſul de Illyriis triumphauit; deinde ex inuidia peculatus reus ab omnibus tribubus, excepta Mæcia, condemnatus. & apud Liuium lib. XXXVIII, damnato de peculatu L. Scipione Aſiatico, Africani maioris fratre, litis æſtimatæ, & carceris, niſi ſolueret, mentio fit; aquæ verò & ignis interdictio nulla nominatur. Habemus etiam exemplum M. Camilli, qui vrbem Romam obſidione Gallorum liberauit. hic ob Veientanam prædam, vt ait Liuius, à L. Appuleio accuſatus, XV. millibus grauis æris damnatus eſt. abiit autem in exilium ante iudicij diem: quia, cum ſe damnatum iri, de ſuis tribulibus & clientibus cognouiſſet, de patria maluit decedere, quàm iniquiſsimã multam, populi ſuffragiis irrogatam, exoluere. nam damnatis de peculatu vel ſoluendum erat quãti lis eſſet æſtimata, vel in vinculis, quoad ſoluerent, miſerrimè viuendum. quod in Scipionis Aſiatici iudicio, quo de proximè dictum eſt, Liuius ſignificat. quòd ſi reus, iudicio non expectato, in exilium voluntarium abiiſſet; tunc accuſationem quidem is, qui cœperat, perſequebatur: reum tamen abſentem nõ alia, quàm pecuniaria pœna populus condemnabat: eámque pecuniã ſoluere, ſi rediret, damnatus cogebatur,

æs,in quo leges incisæ erant,refixisset, vel quid immutasset, aut in publicis tabulis deleuisset, induxissétve:hæc ego non ad peculatum,sed ad maiestatem retulerim. quòd si pretio cõmissum id fuisset: ne sic quidem peculatus mihi videtur, sed damnandi potius maiestatis & corruptus,& corruptor.quædam enim incerta crimina in maiestatem conferebantur : neque aliud crimen patebat latius.atque etiam,quod in lege Iulia peculatus ait Vlpianus scriptum fuisse, ne quis ex pecunia sacra,religiosáque auferret, interciperet,in rem suam verteret, nõ peculatum magis, quàm sacrilegium fuisse existimauerim. Hæc præterea sunt in crimine peculatus:si quis imperator pecuniam ex præda captam penes se priuatim retinuisset, eámque nec in triumpho tulisset, nec in ærarium retulisset.Pœna peculatus vel pecuniaria fuit,vel capitalis. nã qui prædam ab hostibus captam surripuerat,in quadruplum damnabatur : cæteris autem aqua & igni interdicebatur. postea irrogata est alia lege deportatio, abrogata interdictionis pœna. deportati verò,quod in Vlpiano legimus, sicut omnia pristina iura, ita & bona amittunt omnia. Et quoniam, vt repetundæ, ita peculatus publicum furtum fuit; propterea, vt in repetundis, sic in peculatu æstimationes fiebant litium, contráque hæredes,vt scripsit Papinianus ad legem Iuliam peculatus, actio dabatur. peculatum tamen, quod ante quinquennium esset

admissum, obiici non oportuit, si Venuleio credimus. Cum peculatu residuæ pecuniæ coniunguntur. damnum enim vtroque modo infertur ærario. residuæ autem pecuniæ sunt, vt ait Paulus, quæ priuatim retinentur, cum vel in vsum publicum erogari, vel in ęrarium inferri debeāt. nec minus in hoc crimine, quàm in peculatu, actio aduersus hæredes dabatur. quæque de peculatu, eadem residuis de pecuniis lex cauebat. vt non dubitem, quin eadem pœna sit damnatis irrogata. amplius quidem tertia parte, quàm deberēt, soluisse eos, qui de residuis pecuniis damnarentur, Martianus ait. capitis autem lege Iulia esse damnatos, verisimillimum est. Inter sicarios graue crimen fuit, & ad vim pertinuit; proprie tamen lege Cornelia vindicatum est. sicuti nec de perduellionis crimine, quod ad maiestatē pertinuit, eadē lege, qua de reliquis maiestatis criminibus, quæsitum est: cùm de perduellione populus, de reliqua verò maiestate prætor cognosceret. Lege de sicariis Cornelia, quam dictator Sylla tulit, tenebatur qui hominem occidisset, aut occidendi caussa cum telo ambulasset, vel venenum parasset, habuisset, vēdidisset: siue quis priuatus testimoniū dolo malo dixisset, quo quis iudicio publico condemnaretur: aut si magistratus ob capitalem caussam pecuniā accepisset, eorúmve quid fecisset, quod legibus permissum non esset. adiectum est ex s.c. eadē lege teneri eos, qui homines libidinis,

de crimine lex nulla nominatur. ſed ante M. Æmilium Lepidum, C. Flaminium cos. quo anno ſuperior Africanus à duobus Petiliis tribunis pl. eſt accuſatus, iudicem ſenatum fuiſſe, Liuius lib. XXXVIII. ſignificat his verbis, Huic rogationi Qu. & L. Nummij intercedebant. ſenatum quærere de pecunia non relata in publicum, ita vt antea ſemper factum eſſet, æquum cenſebãt. tum Q. Terentium Culeonem prætorem de pecunia, quæ capta, ablata, coacta ab rege Antiocho diceretur, quærere patres iuſſerunt, eóque cognoſcente L. Scipio Aſiaticus damnatus eſt. me tamen idem Liuius in dubitationem adducit, ſenatúſne, an populus ante eos cõſules, quos nominaui, de peculatu quæſierit. ſcribit enim duobus libris, XXVII, & XXIX, M. Liuium Salinatorem poſt priorem conſulatum à populo eſſe condemnatum: ideóque eum, cum cenſuram gereret, tribus omnes, excepta Mæcia, in ærarios retuliſſe, quòd & innocentem ſe condemnaſſent, & conſulem poſtea cenſorémque feciſſent. eam porrò damnationem peculatus nomine fuiſſe, docet is, vt iam oſtendi, qui de viris illuſtribus librum conſcripſit. parum igitur ipſe ſibi conſtare Liuius videtur, qui ante conſules M. Æmilium, & C. Flaminium ſemper de peculatu ſenatum quæſiſſe affirmet, cum idem eo de crimine M. Liuium, populo iudicante, damnatum ante dixerit. ſed videlicet exiſtimo, quouis de crimine, ſi tribunus pl. aliquis eſſet

accuſator, populum iudicare potuiſſe. id quod ante dictum eſt, exemplíſque comprobatũ. quare, ne grauis auctor, T. Liuius, damnetur inconſtantiæ, locum hæc habeat exceptio. Poſt Africani, eiúſque fratris Aſiatici accuſationem, prætor cum iudicum conſilio de iis, qui peculatus arguerentur, quæſtionum exercuit. id opinor lege ab aliquo magiſtratu lata inſtitutum. alioqui, quod ſenatus erat munus, tranſlatum eſſe ad prætorem, ſenatu negligente, vix putarim. Lege poſtea Iulia capitalis peculatus factus eſt: quod iuriſconſulti declarant. nec iniuria: cum & repetundarum crimen, huic admodum ſimile, capitale iã antea fuiſſet. cur enim, quod ſociis tribuebatur, id ærarij, hoc eſt ciuium, cauſa minus fieret? tametſi Cæſar, cum tam acriter de peculatu cauit, ſuam potius rem, quàm publicam, ſpectauit. ſibi enim, qui omnia teneret, furtum fieri ſtatuit, non Reip. Peculatus pœna, inquit Vlpianus ad legem Iuliam peculatus, aquæ & ignis interdictionem continet: in quam hodie ſucceſſit deportatio. porrò, qui in eum ſtatũ deducitur, ſicut omnia priſtina iura, ita & bona amittit. Lege autem peculatus tenebatur, ſi quis pecuniam publicam ſurripuiſſet, vel, vt ſurriperetur, curaſſet: ſi quis in aurum, argentúmve, aut æs publicum quid indidiſſet, vel immiſcuiſſet, feciſſétque dolo malo, quo id peius fieret. hæc apud Venuleium ſcripta ſunt. Quod autem additur, eadem Iulia lege obſtrictos fuiſſe qui

vel, vt iurisconsulti loquuntur, promercij caussa castrauissent, aut filios, exceptis Iudæis, circumcidissent, sacrificiáve mala fecissent, habuissent. excipiuntur tamen hac lege, qui occidissent perfugam, vel vim inferentem, vel pudicitiam violenter attentantem. exceperat etiã eos Sylla, qui ob relata proscriptorum ciuium capita pecuniã ex ærario accepissent: quos tamen postea C. Cęsar, cum de sicariis quæreret, in sicariorũ numero habuit. hac lege tenebantur etiam ij, quorum fraude, aut consilio naufragi per vim suppressi fuissent; quíve data opera in eorum, quos odissent, res atque bona incẽdium immisissent. Hic, quæ pœna esset lege Cornelia iis, qui hominem occidissent, fortasse quęretur. mors, vt iã significauimus, non fuit, sed aquæ & ignis interdictio. nam Cato censorius ciues Romanos necari, aut verberari, perduellibus exceptis, lege lata vetuit. quòd si quis obiiciat, à Nasica Ti. Gracchum, ab Opimio Caium, à Mario Saturninũ, & Glauciã, à Cicerone ipso ciues Romanos vita priuatos, neque tamen quenquam eorum lege Porcia cõdemnatum: huic facilè satisfieri poterit, si ita respondebitur: cum s. c. illud fieret, quò deuẽtum nisi difficillimis ac periculosissimis Reip. tẽporibus non esse traditum est, Darent operam cõsules, ne quid Respub. detrimenti caperet; iacuisse prorsus legem Porciam, & impune licuisse ciues seditiosos, nec salutariter de patria cogitantes interficere. quibus s. c. excitati, atque

armati Nasica, Opimius, Marius, Cicero, fecerunt id contra legem Porciam, quod nisi fecissent, timendum magnopere fuit, ne leges reliquæ omnes, perniciosis malorum ciuium consiliis, ac scelere, conciderent. leges enim ad salutem publicam referũtur. ea cum in dubium venit; si legibus subuenire non licet, ad vim confugitur. eáque iusta vis, ea pietas in patriam est, nullo neque præsenti, neque posteritatis iudicio damnata, sed omnium sęculorum perpetuis sermonibus, ac laudibus excepta. Atque hâc in ciues vltimo supplicio animaduertendi potestatem non nisi s.c. vt diximus, consulibus esse datam (nam legibus multare ciues morte non licebat) illa in Catilinam indicant: Ad mortem te Catilina duci iussu consulis iampridem oportebat. habemus enim s.c. in te Catilina vehemẽs, & graue. non deest Reip. consilium, neque auctoritas huius ordinis. nos, nos; dico apertè, cõsules desumus. decreuit quondam senatus, vt L. Opimius consul videret, ne quid Respub. detrimẽti caperet. nox nulla intercessit: mox interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre natus, auis, maioribus: occisus est cum liberis M. Fuluius consularis. simili s.c. C. Mario L. Valerio c o s. permissa est Resp. num vnum diem postea L. Saturninum tribunum pl. & C. Seruilium prætorem pœna remorata est? at nos vigesimum iam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis.

habemus enim eiusmodi s.c. veruntamen in tabulis, tanquam in vagina, reconditum. quo ex s.c. confestim interfectũ te Catilina cõuenit. & Salustius in Catilinario: Senatus decreuit, quod plerunque in atroci negocio solet, vt darét operam consules, ne quid Resp. detrimenti caperet. ea potestas per senatum more Romano magistratui maxima permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coërcere omnibus modis socios, atque ciues, domi militiæque imperium atque iudicium summũ habere. aliter sine populi iussu nulli earum rerum consuli ius est. Opponitur etiam illud, quod à Pediano traditum est: L. Tubulus, homo prętorius, ætate patrum Ciceronis, propter multa flagitia, cũ de exilio esset accersitus, ne in carcere necaretur, venenum bibit. qui si necem timuit; non videtur, satis sibi constitutum fuisse præsidij in lege Porcia, iudicasse. Ego contra sic. Potuit Tubulus commissi perduellionis, quo crimine damnatos affici extremo supplicio neque Porcia, neque vlla omnino lex vetabat, sibi esse conscius: ideóque mortem iure pertimescens, ne in carcere necaretur, venenum bibit. potuit etiam, perduellione non commisso, deterritus conscientia potius, quàm legibus, mortem timere, vt ij, quos aliquo scelere contaminatos furiæ vexant: horrent omnia: quocunque aspexerint, aut venerint, ibi carcer, ibi carnifex, ibi laqueus, & securis, ibi factis eorum digna sibi videntur intueri. timuit igitur

Tubulus,ne,quemadmodum multi ob rectè facta legibus soluti sunt,vt summos honores ante legitimam ætatem, aut aliquid, quod nemini præterea concedi soleret, consequerentur; sic ipse, quandoquidem se ab exilio reuocari videret,exilio grauius aliquid,mortem nimirum,vel contra leges ob flagitia plurima subire cogeretur. certè, quo minus de Porciæ legis perpetua vi, perpetua inquam ad vsque postrema Reip. tempora,in dubium veniam,facit illa vox Ciceronis in Verrem lib. v, O nomen dulce libertatis: ô lex Porcia, legésque Semproniæ: huccine tandem omnia reciderunt, vt ciuis Romanus, in prouincia populi R. in oppido fœderato, ab eo, qui beneficio populi R. fasces & secures haberet, deligatus in foro virgis cæderetur?& pro C.Rabirio perduellionis reo,Porcia lex,inquit, virgas ab omnium ciuium Romanorum corpore amouit:hic misericors flagella retulit. Porcia lex libertatem ciuium lictori eripuit: Labienus, homo popularis, carnifici tradidit. iam illa C. Cęsaris apud Salustium,si pro perduellibus,Lẽtulo,Cethego,Gabinio,& reliquis Reip.statum non leuiter labefactare, sed omnino conuellere conantibus, dicuntur; quanto plus habere loci videantur, si pro ciuibus, qui priuatis hominibus vim attulerint, nihil aduersus maiestatem publicam deliquerint, pronuncientur? Per deos, inquit, immortales, quamobrem in sententiam non addidisti, vti prius verberibus in

eos animaduerteretur? an, quia lex Porcia vetat? atqui & aliæ item leges condemnatis ciuibus non animam eripi, ſed exilium permitti, iubent. & infrá. Maiores noſtri, Græciæ morem imitati, verberibus animaduertebant in ciues, de condemnatis ſummum ſupplicium ſumebant. poſtquam Reſp. adoleuit, & multitudine ciuium factiones valuere: circumueniri innocentes, aliáque huiuſcemodi fieri cœpere. tunc lex Porcia, aliæque leges paratæ ſunt; quibus legibus exilium damnatis permiſſum eſt. Extat etiam Milonis exemplum. qui ſi, occiſo P. Clodio, de qua nece & quærendum extra ordinem, vt in atrociſſima re, ſenatus cenſuit, & à Pompeio Magno conſule lata noua lex eſt, Porciæ legis beneficio vitam retinuit, ciuili tantũ morte, hoc eſt exilio, affectus eſt: multo magis reliquos ciues, qui leuiora delicta cõmiſiſſent, eiuſdem legis perfugio eſſe vſos, naturalémq; mortem effugiſſe, credibile eſt. At in oratione pro Cecina, & in primo de Oratore, mors, quaſi pœna legibus irrogata, nominatur. nam pro Cecina, Nulla, inquit, in lege noſtra reperietur, vt apud cæteras ciuitates, maleficium vllum exilio eſſe multatum: ſed, cum homines vincula, neces, ignominiáſque vitant, quæ ſunt legibus cõſtituta, confugiunt, quaſi ad aram, in exilium. de Oratore autem: Vitia hominum, atque fraudes damnis, ignominiis, vinculis, verberibus, exiliis, morte multantur. Hæc loca legem

Porciam non infirmant, ſed ad perduellionis crimen ſpectant. quo vno in crimine ciues Romanos occidi vetuſtis legibus licuiſſe, iam diximus: quas, tanquam ciuitati ſalutares, neque Porcia, neque lex vlla vnquam abrogauit. Sed venit in mentem quærere, magiſtratus ne ſoli, quorum in vindicandis reis poteſtas eſſet, an etiam priuati lege Porcia tenerentur. Primum, vbicunque huius legis mentionem fieri video, verbum nullum animaduerto, quod ad priuatos referri poſſit: ad magiſtratus omnia manifeſtè ſpectant: ídque ea maximè, quæ proxime recitata ſunt, Saluſtij verba declarant. deinde, quorſum de priuatis? an veriſimile eſt, nullam antea in ciuitate legem de vi fuiſſe? an poteſt vlla ciuitas ſine legibus, præſertim iis, quæ vim, quæ iniurias arceant, non dico diu vigere, ſed omnino ſtare, atque incolumis eſſe? ante igitur de priuatorum vi leges multæ. magiſtratus autem à corporibus ciuium Romanorum abſtinere prima iuſſit Porcia lex: quam deinde aliis legibus idem iubentibus confirmatam, Saluſtij teſtimonio cognoſcitur. ſed, vt de priuatis Porcia nõ loqueretur; intelligi tamen, quis non videt? nam quæ poteſtas & magiſtratibus, & contra ſontes, omníque ſupplicio dignos adimitur, an ea priuatis relinquetur? Reſtat, vt ſoli peregrini, ſi modo ita meriti eſſent, necarentur. id quo minus fieri liceret, nulla lex vnquam vetuit. & faſces illi, ac ſecures, quę magiſtratibus pręfere-

bantur, poteſtatis quidem, vetuſto more, erant inſignia, eius tamẽ poteſtatis, quam in peregrinos tantum liceret exercere. exilium, publicatio bonorum, carcer nocentibus ciuibus propoſita fuerunt; mors, niſi ſi quis & in ipſam Remp. & quàm acerbiſsimè peccaſſet (omnium enim de maieſtate criminũ perduellio ſummum erat) timenda nõ fuit. Illud miror; cum prætor de crimine inter ſicarios quærere ſoleret. Suetonium tradere, C. Cæſarem in ædilitate quæſtionem de ſicariis exercuiſſe. quod fortaſſe illi à ſenatu extra ordinem mandatum. Quod autem à Martiano ſcriptum eſt, vt digeſtorum lib. XLVIII. conſtat, legis Corneliæ de ſicariis & veneficis pœnam fuiſſe deportationem in inſulam:, nolo aliquem ideo perturbari, quia, Sylla dictatore, id eſt Reip. temporibus, deportatio nominetur: quod à me iam negatum eſt. nam Sylla pœnam irrogauit aquæ & ignis interdictionem: cuius in locum deinde ſucceſsit deportatio; vt Vlpianus non ſemel Iuſtinianúſque declarant. ſpectauit igitur Martianus ſui temporis conſuetudinem, pœnámque nominauit, non eam, quam in ſua lege ſcripſerat Sylla, ſed eam, qua tunc, ſublata aquæ & ignis interdictione, lege Cornelia damnati plectebantur. manebat enim, & obſeruabatur eadem lex, pœna mutata. De paricidio prima fuit Romuli, primi regis, lex. quę permittebat, vt monſtruoſi partus impunè poſſent necari, vel exponi. hanc legẽ ſi, vt alias, à familia

nominare volumus, Siluiam licebit appellare. est enim Romulus Siluiæ gentis prænomen. reliquíque sex, qui Romæ regnarunt, suum omnes nomen, & prænomen habuerunt. Tulit idem de paricidio, id est de cæde hominis liberi. nam aduersus eos, qui patrem, aut matrem occidisset, pœnam nullam statuit; qui neminem vnquam tam ab humanitate aduersum, tam naturæ inimicum fore existimaret, vt parentibus, vnde vitam ipsam, ac lucis vsuram accepissent, manus afferret. neque per annos D C. Romæ quisquam tale facinus perpetrauit. post Annibalis bellum L. Ostius patrẽ fertur primus occidisse. Romulus autem, quicunque hominem occidisset, paricidam appellari voluit. Etiam Numa Pompilius legem his verbis composuit, ac edidit: *Si quis hominem liberũ sciẽs morti duit, paricida esto.* qua lege Tullus Hostilius rex Horatium illum, qui sororem occiderat, voluit iudicari. postremis Reip. tẽporibus pœnas aduersus paricidas, lege lata, C. Cæsar auxit. tulit enim, vt paricidæ non exilio solùm, vt antea, sed bonis etiam omnibus multarentur; reliqui vero, capitalium rerum cõdemnati, dimidia bonorum parte; cum antea integris patrimoniis exularent. Hîc, propter nominis potius, quàm rei, similitudinẽ, leges de paricidio subiũgemus. aliud enim est, esse paricidam: aliud, esse patricidam. paricida parem occidit, hoc est ciuis ciuem: patricida patrem, vt matricida matrem. Sanxit igitur lege

Pompeius magnus, vt, qui hoc tam impio crimine damnatus esset, insutus culeo cum cane, gallo gallinaceo, vipera, & simia, in mare, vel in amnem proiectus, vitam, omnium elementorum vsu priuatus, amitteret. hoc & ante L. Sylla Felix lege sanxerat: sed Pōpeius noua lege correxit, addidítque multa, & inter ea, vt, non qui patrem, matrémve tātùm, verùm etiam qui cognatos, aut patronos occidissent, patricidij lege tenerentur. tametsi non omnes eadem pœna afficiebātur. nam qui cognatos, aut patronos occiderant, iis pœna erat ea, quam lex Cornelia de sicariis irrogabat. summo autem illo, quod memorauimus, supplicio, quod à rege Superbo excogitatum historiæ narrant, vt puniret grauius M. Tullium I I. virum, qui librum de sacris mysteriis describendum Petronio Sabino tradidisset, mactabantur ij, qui patrem aut matrē, auum aut auiam necassent. de quibus tamen, nisi confessi prius essent, supplicium sumi leges vetabāt. Nunc de veneficio dicendum. locus autem videtur postulare, vt, ante quàm ad leges veniamus, quæ nobis est proposita tractatio, noua quædam afferamus, quæ fore non inutilia credimus non modò literarum humanarum studiosis, verùm etiam ipsis iurisconsultis, iis quidem, qui paulò splendidiorem doctrinam colunt; quales maximè nouimus, excellenti non minus humanitate, quàm doctrina, præditos viros, Romæ Siluestrum Aldobrandinum, An-

tonium Augustinũ, Antonium Galæsium, Florentiæ Lælium Taurellum, Mediolani M. Antonium Caymum, Brixiæ Iacobum Chiziolam, Vincentium Portulacam, qui Latinè scribendi elegãtia, meo iudicio, ad antiquorũ laudem accedit proximè; Patauij verò Guidonem Pancirolum, familiarẽ meum, qui noctes vigilat serenas, vt ait Lucretius, assiduóque studio antiquitatem ex tenebris educit. Primùm igitur illud ponatur, veneficij crimen fuisse capitale: alterũ, de eo quæsiisse non prætorem modò, qui & iudex quęstionis dicebatur, verùm etiam iudicem quæstionis, qui prætor interdum non erat: tertiùm, videri mihi satis manifesto errore Budęũ, virum alioqui bene doctũ, in suis adnotationibus esse lapsum, qui criminalibus, vt appellãt, in caussis, pręter prętorem vrbanũ, neminem quęsiisse, eúmque tum, nomine cõmutato, iudicem quæstionis esse dictũ, tradiderit. Capitale fuisse veneficium, indicat exilium Oppianici, de veneficio condemnati: cuius mentio fit in ea pro Cluentio: & illud in eadem, cùm futurũ ait Cicero, si Cluẽtius veneficij reus damnetur, vt patris sepulchro priuetur. clarissimè autem hoc significatur Institutionum iuris ciuilis lib. IIII. Probemus alterum, quod paulò difficilius videtur. Iudicum quæstionis duo video fuisse genera: vnum eorum, qui cùm prætores essent, quæstionis etiam iudices appellabãtur: alterum eorum, qui cùm prætores non essent, capitali

tamen de crimine quęrebāt. de iudice quæstionis prętore, patet ex ea, quam proximè nominaui, pro Cluentio; in qua ita scriptum est: Iubet lex iudicem quæstionis, hoc est, Q. Voconium, eósque, qui illi iudices obuenerint, quærere de veneno. Voconium autem prætorem fuisse, duobus argumentis coniicio: primùm, quòd in eo loco paulò antè Cicero dixit; Quid sibi illi scribæ? quid lictores? quid cæteri, quos apparere huic quæstioni video, volunt? lictores enim, qui magistratum non gereret, non habebat. iudicem autem quæstionis magistratus nomen fuisse, certè nemo dixerit. Alterum argumentum est, quod ibidem Cicero subiungit de aliis prætoribus, suam vnoquoque quęstionem exercente. Hæc, inquit, quæstio sola ita gubernatur? quid M. Pletorij, & C. Flaminini inter sicarios? quid C. Orchinij peculatus? quid mea de pecuniis repetundis? quid C. Aquillij de ambitu? quid reliquæ quæstiones? quibus ex verbis, prætorem fuisse Voconium, qui iudex quæstionis appellatur, quis non intelligit? nam, etsi prętores non nominat; satis tamen constat, de prætoribus intelligi. à quibus enim & tot quæstiones, nisi à prætoribus, & tam graues exercerentur, inter sicarios, de repetundis, de ambitu, peculatus? præterea, se quæsiisse de repetundis, in eo loco Cicero dicit. quod ab eo factum in prætura, Valerius & Plutarchus confirmant. vt omittam, quòd quæsitorē Aquillium nominat:

cuius annum fuiſſe legitimum, eundem qui Ciceroni, ad petendum conſulatum, prima docet ad Atticum epiſtola. ex quo, fuiſſe collegas in prætura, licet exiſtimare. quod etiam lib. II. de officiis manifeſtũ eſt. collegam enim ſuum Cicero appellat. Rurſus iudicem quæſtionis Iunium, qui prætor non erat, quæſiiſſe de veneno in Oppianici cauſſa, docet Pedianus his verbis: Iunius quæſitor fuit in Cluentij cauſſa, Verre prætore: in qua Oppianicus damnatus eſt. & alio loco: Damnato Oppianico, res in inuidia fuit; quòd pecunia reus videretur oppreſſus: & princeps illorum iudicum damnatus eſt C. Iunius, quòd diceretur alios ſuppoſuiſſe, qui reum damnarent, non eos, quos prætor Verres fuerat ſubſortitus. neque hic eum Pedianus, neque ſuprà prætorem nominauit. Cicero autem in ea pro Cluentio, Condemnatus eſt, inquit, C. Iunius, qui ei quæſtioni præfuerat. adde etiam illud, ſi placet: tum eſt condemnatus, cùm eſſet iudex quæſtionis. & alio loco: Quinctius tribunus pl. conuicium C. Iunio iudici quæſtionis maximum fecit. non fuiſſe autem prætorem, apertè, ſic inquam apertè, vt clarius eſſe nihil poſſit, idem demonſtrat in eadem, his verbis: In hanc flammam recentem C. Iunium, qui illi quæſtioni præfuerat, iniectum eſſe memini, & illum, hominem ædilicium, iam prætorem opinionibus hominum cõſtitutum, de ciuitate eſſe ſublatum. Ecce, non prætorium, ſed prætorem

opinionibus hominum cõſtitutum dicit: quòd, eum prætorem ſine dubio futurum, homines opinarentur. prætor autem ſi fuiſſet, non eum ædilicium, ſed prætorium vocaſſet. laudabant enim veteres, vbi ornare aliquem vellent, ab eo magiſtratu, quem poſtremum geſſiſſet; itáque, homo ædilicius, prætorius, cõſularis, dicebant. Pręterea, cùm prętores in leges non iurauerint, neque ſententias tulerint, quod & Cicero, & Pedianus docēt: à Iunio autem iudice quæſtionis ideò multa petita ſit, vt in oratione pro Cluentio legimus, quia in legem non iuraſſet: (erat enim illi iurandum, idem quod iudicibus, leges omnino ſe eſſe in ferenda ſententia ſeruaturum) ſatis conſtat, Iunium, cùm de Oppianico quæſiuit, prætorē non fuiſſe. Quòd ſi quis dixerit, non tam Iunium iudicem quæſtionis, quàm Verrem prætorē, in illa Oppianici cauſſa quæſiiſſe: quia Pedianus ita dicat, Iunius quęſitor fuit in Cluentij cauſſa, Verre prætore: & quia idem alio loco ſortitionem, & ſubſortitionem à Verre prætore factam tradiderit: huic ita reſponderi poterit: ſortitionem, & ſubſortitionem non illius modò iudicij, verùm etiam aliorum ideò pertinuiſſe ad C. Verrem, quia prætor vrb. erat. quod ipſe declarat Cicero in ea pro Cluentio. prætor autem vrbanus de criminibus non quærebat: quare nec vnquam quæſitor dicebatur: ſed ius tantùm dicebat, hoc eſt iudices, & formā iudicij dabat. idémque iudices, quibus

alij prætores ad cognoſcendas capitales cauſſas vterentur, ſortiebatur, & ſubſortiebatur. quod ex Pediano, & ex ipſo etiam Cicerone ſatis liquet. Accedit locus ex libro 1. accuſationis in Verrem: quo in loco Q. Curtium iudicẽ quæſtionis appellat Cicero, in cauſſa Verris repetundarum: de qua prætor M. Acilius Glabrio cognoſcebat. eúmque Curtium ait Pedianus à Cicerone eſſe reiectum. Illud addo, cùm iam docuerim, iudicem quæſtionis, & prætorem & non prætorem, de crimine capitali cognouiſſe, tertium genus iudicum quæſtionis interdum fuiſſe, quorum ius cognoſcendi non eſſet, ſed tantummodo ſubſortiendi. quod locus de Q. Curtio proximus iam oſtendit: quem cognouiſſe de repetundis, abſurdum eſt credere: cùm, in ea cauſſa prætorem quæſiiſſe Glabrionem, ex Cicerone & Pediano ſatis conſtet. itaque tertium hoc genus quæſitores dici non poterant: duo illa ſuperiora genera, quoniam quidem quærerent, quæſitores & erant, & propriè dicebantur. Quod autẽ à Budæo ſcriptum eſt, prætorem vrb. vbi de criminibus quęreretur, ſolum cognouiſſe: apertè falſum eſſe dico. non modò enim ſolus nõ quæſiuit prętor vrb. ſed nec omnino quęſiuit. ipſe ius dicebat: quod, quęrere, non eſt: quęrebant cęteri collegę, cum iis iudicibus, quos prętor vrb. & ſortitus, & ſubſortitus eſſet. exemplorum plena ſunt omnia: vnam, quæ multorum exemplorum loco ſit, rationem

afferam. Accuſat Verrem Cicero in ſuis libris acerbiſſimè: præturam vrb. totam exagitat. obiicítne vnquam, quòd in cauſſa capitali contra leges aliquid commiſerit? nunquam certé. neque dubium, quin Verres, ſi poteſtatem illam prætor habuiſſet, multa fuerit iniquè facturus. Addit idem: prætorem vrb. cùm quęreret, iudicem quęſtionis eſſe dictum. hoc certè nemo (de veteribus loquor: hos enim ſequor) vnquam tradidit: mirórque, cur hoc illi, qui ſuæ ſententiæ teſtem non haberet, placuerit affirmare. ſed, vt opinor, error ex errore fluxit. nam cùm, prætorem vrb. quærere de criminibus, iam ſibi perſuaſiſſet: quod omnino falſum eſt: ſequi videbatur, vt idem quæſtionis iudex appellari poſſet. ego autem oſtendi iam, quæſtionis iudicem interdum quęſiiſſe, & prętorem fuiſſe, non tamen vrbanum; vt quæſiuit Q. Voconius de veneficio: prętorem autem vrbanum reip. temporibus quæſiiſſe, aut iudicem quæſtionis vocatum, neque de veteribus video quenquam fuiſſe qui dixerit, neque coniecturis omnino vllis adduci poſſum ad ſuſpicandum. Quæſitoris porrò erat, accuſatorẽ, defenſorem, teſtem, in officio quenque ſuo continere. Leges, quibus veneficium vindicaretur, Romæ per annos multos nullæ fuerunt. non enim propriè ad veneficium pertinet XII. tab. lex illa: Qui fruges excantaſſit, &, Qui malum carmen incantaſſit, coërcetor. etſi coniunctionem habere quandam videtur

cum veneficij crimine. propriè verò, ac nominatim eo primùm anno, quo C. Valerius Flaccus M. Claudius Marcellus consulatum gessecunt, qui post vrbem conditam, si fastos sequimur, annus CDXXII.fuit, de veneficiis esse quæsitum, legémque constitutam, Liuius libro VIII.scriptum reliquit.ex quo,quę tum probitas fuerit,apparet; cùm in tanta ciuitate,per tot annos, veneficij nomine in iudicium vocatus nemo sit. Cornelia postea fuit,L.Syllę; quam, bello ciuili confecto, dictator tulit, cùm vnus omnia teneret: quod ex his verbis, quę scripsit Cicero pro Cluentio, manifestum est. Postea, inquit,L.Sylla, homo à populi caussa remotissimus,tamen, cùm eius rei quęstionem hac ipsa lege constitueret, qua vos hoc tempore iudicatis,populum Ro.quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare nouo quęstionis genere ausus non est. quod si fieri posse existimasset; pro illo odio,quod habuit in equestrem ordinem, nihil fecisset libētius, quàm omnem illam acerbitatem proscriptionis suę, questus in veteres iudices,in hanc vnam quęstionem contulisset. Huius autem legis pœna capitalis non ad veneficos tantùm,sed ad eos etiam pertinuit,qui magicis incantationibus homines occidissent,aut qui mala medicamenta publicè vendidissent. omnésque prorsus,nemine excepto,viri,mulieres,liberi,serui, hac lege in iudicium vocabantur. Permissum autem esse reo, vt ex illius vo-

luntate,clàm,aut palàm, à iudicibus ſententiæ ferrentur, ex ea, qua de proximè meminimus, oratione cognoſcitur.eadémque lege de corruptis iudiciis quæſitum, eadem declarat oratio. Secuta eſt cõſularis Iulia,C.Cæſaris, qui & ipſe dictator fuit. nec tamen deinde ex lege Iulia, ſed ex Cornelia, quanquam vetuſtior fuerit, iudicia ſunt adminiſtrata: puto, quia non ſemper poſterior lex priorem comprehendebat, ſed interdum aliquid tantùm addebat:vt vniuerſa penè iudicij ratio à priore lege pēderet.propterea Corneliam potius,quàm Iuliam,poſteriores iuriſconſulti nominarunt. De ambitu quæ prima lata eſt, tribunicia Pœtelia fuit, C. Fabio Ambuſto,C.Plautio Proculo COS.deinde aliȩ, conſularis Cornelia Bæbia, à duobus eiuſdem anni cõſulibus lata:tum alia, Cn.Cornelio Dolabella M.Fuluio Nobiliore COS.lata: vt ex epi tome Liuiana colligitur: quæ vtrum tribunicia fuerit,an conſularis,coniicere non licet. Multis deinde poſt annis cõſularis Calpurnia:quam C.Calpurnius Piſo conſul, anno ab vrbe condita DCLXXXVI.grauiorem,quàm antea,tulit:in qua, præter alias pœnas, pecuniaria quoque erat adiecta.huic legi ob nimiam eius ſeueritatem puto aliquid poſtea derogatum.nam in oratione pro C.Cornelio, de quatuor generibus,in quibus per ſenatum more maiorum ſtatueretur aliquid de legibꝰ, tertium Cicero memorat his verbis:Tertium eſt de legum deroga-

tionibus. quo de genere perſæpe s.c. fiunt, vt nuper de ipſa lege Calpurnia, quæ derogaretur. nunquam enim Calpurnia lex eſt abrogata: quam ſeruari Cicerone cõſule, ex oratione pro Murena cognouimus: ſed ei derogatũ aliquid, quòd ita ſenatus cenſuiſſet, ea, quę recitaui, verba ſignificant. Hac lege accuſatoribus præmiũ videtur fuiſſe, vt, ſi ipſi ambitus damnati eſſent, aliorúmque eodem in genere culpam demonſtraſſent, in integrum reſtituerentur. id apparet (vt alia omittamus exempla) ex oratione pro Cluentio: quam poſt Calpurniam legem habitam eſſe, ex eo conſtat, quia prætor Cicero eam cauſſam egit. quòd ſi accuſator magiſtratũ deſignatum in iudicium vocaſſet, eiúſque culpam iudicibus probaſſet: reus magiſtratum amittebat, accuſator eius locum aſſequebatur: ſi modò ei per ætatem, & per leges magiſtratum illum capere liceret. ſuſpicari licet hoc è Syllæ Autroniíque notiſſimo exemplo: quibus de ambitu, cùm deſignati conſules eſſent, damnatis, accuſatores eorum Torquatus & Cotta conſules facti ſunt. niſi ſi, quod ego verius exiſtimo, conſules non legis præmio factos intelligas Torquatum & Cottam, ſed quia, comitiis poſt Syllæ Autroniíque damnationem iterum habitis, populus eos creauerit. Tertium præmium lege datum accuſatori, hoc quidem in crimine, tribus permutationem inuenio: ſi modò ea tribus, in qua reus cenſeretur, nobilior eſſet, quàm

tribus accuſatoris. hoc in oratione pro L. Balbo Ciceronis illa verba declarãt. Obiectum eſt etiam, quòd in tribum Cruſtuminam peruenerit: quod hic aſſecutus eſt legis de ambitu præmio. Quòd ſi nullum ex eo præmium accuſator conſequi poſſet, hoc eſt, neque ſuam ipſius abſolutionem, quia damnatus non eſſet: neque vllum, deiecto reo, magiſtratum: neque tribum, quia rei tribus non eſſet accuſatoris tribu nobilior: pecuniam illi de publico eſſe datam, licet opinari. id autem ex eo ſuſpicor, quòd Aſconius in orationis pro Milone commentario, Milo, inquit, poſtero die factus reus ambitus apud Manlium Torquatum, abſens damnatus eſt. illa quoque lege accuſator eius fuit Ap. Claudius: & cùm ei præmium lege daretur, negauit. non enim eſt vt intelligi poſsit, præmium illi lege datum aut ipſius abſolutionem: nec enim recuſaſſet: aut Milonis magiſtratum, qui deſignatus non erat: aut permutationem tribus, cùm ipſe in tribu ruſtica nobiliſsima cenſeretur. Claudios enim Pulchros in tribu Claudia fuiſſe, ex Liuio cognoſcitur. reliquum igitur fortaſſe pecunia fuit: quam accipere, dignitatis non erat: itaque Appius, patricia familia natus, Appij, viri conſularis, & auguris, filius, negauit. Poſt Calpurniam Tullia fuit, cõſularis & ipſa, lata à M. Tullio Cicerone conſule: quæ & pœnam grauiorem, quàm Calpurnia, & præterea aquę & ignis per annos x. interdictionẽ, hoc eſt, x. annorum

exilium irrogauit ordini ſenatorio. itaque ſine cauſſa mirantur non nulli, parum videlicet attente in legenda hiſtoria verſati, cur Cicero in oratione pro Sylla dicat: Abſuit ab oculis veſtris: &, cũ lege retineretur, ipſe ſe exilio penè multauit. quibus verbis, de ambitu damnatis ciuitatem non eſſe lege Calpurnia ereptam, ſignificat: cùm idem in oratione pro Plancio ſcriptũ reliquerit: Nunc poſtulatur à vobis, vt eius exilio, qui creatus ſit, iudicium populi Ro. reprehendatis. quo declarat, Plancio exilium, ſi de ambitu damnatus ſit, pœnam futuram. pugnare omnino hæc inter ſe videntur: ſed conciliantur diſtinctione temporum. nam Sylla damnatus eſt ante Ciceronem conſulem, Lepido & Tullo cos. ea lege, quam C. Calpurnius Piſo tulerat: quæ cùm eſſet ſeueriſſima, damnatis tamen exilium non inferebat. oratio autem pro Plancio poſt Ciceronis conſulatum habita eſt. quo tempore iudicia de ambitu ex ea lege, quam ipſe conſul Cicero tulerat, exercebantur: qua lege exilium ſenatoribus irrogatum eſſe, non obſcurè pro Murena oratio demonſtrat. exilium autem non per omnem vitam, vt in aliis criminibus capitalibus, ſed per decennium fuiſſe, tradidit Dio lib. XXXVII. Polybius tamen in eo libro, quem ſcripſit de rerump. generib⁹, apertè ſignificat, multò ante legem Tulliam, atque etiam Calpurniam, capitalem ambitum fuiſſe. ait enim ſic, Pecuniis palàm apud Carthagi-

nienſes magiſtratus emuntur. quod Romæ capitali pœna vindicatur. illa porrò temporibus Africani minoris Polybius tradidit. vt nouam poſtea legē, vetere abrogata, de ambitu latam, credere ſit neceſſe, quæ capitis pœnam ademerit. Aut, dicamus Polybij ætate capitalem fuiſſe ambitum non lege, ſed more: cum eo de crimine, déque aliis item capitalibus nondum prætores quærerent, ſed populus ipſe tributis comitiis iudicaret. quod idem Polybius in eodem libro docet his verbis: Capite damnādi ſolus poteſtatem habet populus. In Tullia illud quoque ſcriptum eſt, ne quis biennio, quo magiſtratum petiiſſet, petiturúſve eſſet, gladiatores daret, niſi ex teſtamento præſtituta die; ne quis prandia vulgò daret. quam legem cum P. Vatinius contempſiſſet, obiicit ei Cicero tantam licentiam atque arrogantiam in aſperrima illa interrogatione, & in oratione pro Sextio. In Aufidia tribunicia, quam tulit M. Aufidius Lurco, eadem fuere, quæ in ſuperioribus legibus, noui hoc, vt, qui nummos in tribu pronuntiaſſet, ſi non dediſſet, impune eſſet; ſin dediſſet, vt is, quoad viueret, ſingulis tribubus HS. CIↃ CIↃ CIↃ. deberet. Conſulares pręterea duas inuenio, Pompeiam & Iuliam, Cn. Pompeii Magni & C. Iulij Cæſaris, qui poſtea dictator fuit: quæ quid aut diuerſum, aut amplius, quàm quę antea latę fuerant leges, habuerint, exploratū non eſt. id quidem facilè crediderim, cum lege Tullia de am-

bitu dãnatis aquæ & ignis interdictio, hoc est, exilium, per x. annos irrogaretur, lege Pompeia diuturnius exilium, aut fortasse perpetuum, esse irrogatũ. nam in Pompeia pœnam grauiorem, quàm antea, & formam iudiciorum breuiorem Pedianus nominat. hoc etiam hac lege sancitũ esse video, ne rei laudarẽtur. quod idem Pompeius cùm in Planci iudicio non seruasset, M. Cato iudex Pompeij laudationem legi vetuit. quo autem tempore legem hanc Pompeius tulit, iudicũ numerũ videtur constituisse CCCLX. quod & Velleius lib. II. & Plutarchus in Pompeio declarat. itidémque pro CCC. legendum puto CCCLX. in epistola Cœlij, fam. lib. VIII. nisi si aut Velleium & Plutarchum malis esse mendosum, quàm epistolam Cœlij; vt vbique legatur, CCC. aut, mendum æquè apud omnes esse, aliquis existimet, nec CCC. aut CCCLX. sed CCCL. iudices fuisse; vt eorum numerus cum numero tribuum, quæ XXXV. erant, congruat; quòd ex singulis tribubus deni crearẽtur. Lege item Iulia capitalẽ ambitum fuisse, apud Iustinianum scriptum est. Crimen de corruptis iudiciis ipsum quoque capitale crediderim. id ex eo coniicio, quòd C. Gracchus tribunus pl. eam legem in ordinẽ senatoriũ tulit, cæteros ordines excepit: vt in oratione pro Cluentio legimus. Cùm igitur & crimen ipsum per se grauissimũ fuerit: (quid enim grauius, quàm innocentem, accepta pecunia, condẽnare?) & Gracchus eam

legem, vt in eadē oratione ait Cicero, pro plebe tulerit, ad licentiam senatorij ordinis retūdendam: leuiore pœna eum contentum fuisse, verisimile non est. quod eo magis existimo, quia postea crimen hoc L. Sylla cōprehendit ea lege, quam de veneno tulit: vt capitale crimen cum capitali, venenum scilicet cum iudiciis corruptis, coniunxisse videatur. hoc orationis pro Cluentio (ne pluribus vtar exēplis) partes multę declarant. & Sylla equestri ordini admodū fuit infensus, senatorij verò studiosissimus: Gracchi tamen legem in hoc secutus, equestrē ordinem, & plebem periculo liberauit. Quod autē coniectura adductus existimabam, id legis XII. tab. testimonio Gellius confirmat: in qua scriptum esse ait, vt, qui ob rem iudicandam pecuniam accepisse conuictus esset, capite puniretur. vt Gracchus non hoc ipse nouum sanxerit, sed à XII. tab. petitum in suam legem transtulerit. Vnum addam ad ingenia excitāda: quod, quæstionibus positis, maximè fit: mirari me vehementer, cur in ea, quam proximè nominaui, oratione pecunias ob iudicandum captas Cicero repetūdas vocet: quas diuersas fuisse nemo nescit: de quibus etiam propria lege quærebatur: cùm de iis, quæ ob rem iudicandam essent acceptæ, lege Cornelia de veneno cognosceretur. nisi si pecuniæ repetundæ dicebantur non eæ solùm, quas prouinciarum rectores cōtra leges accepissent, verùm & illæ, quarū caussa, qui ob

iudicãdum eas cepiſſent, in iudicium vocarentur. quodam enim modo, cùm aduerſus eos ageretur, iudicio repeti pecunia videbatur. id eo facilius crediderim, quia lege Iulia de repetundis non rectores modò prouinciarũ, ſed eos etiam, qui pecunia corrupti aliquid in iudicio vel cõmiſiſſent, vel omiſiſſent, eſſe comprehenſos, iuriſconſultorum libri demonſtrãt. nec ſanè, ſi ad rationem animus referatur, video quid interſit, vtrum à ſociis, publico fungens munere, pecunias contra leges, an à ciuibus aliquis accipiat. Adulterium lege Romilia capitale fuiſſe, literis proditum eſt, ſic inquam capitale, vt pœna mors eſſet. tulit enim Romulus legem his verbis: Adulterij conuictam vir, & cognati, vti volent, necanto. quod item lege Iulia cõfirmatum eſt: qua lege ſupplicio afficiebantur eodem, qui cum maribus nefandam libidinem exercuiſſent. ſtupratoribus autem, ſi eſſent honeſti, pœnam irrogabat, publicationem partis dimidiæ bonorum: & capitale tũc ſtuprum non erat: ſin humiles, corporis coërtionem cum relegatione quinquennali, niſi per vim ſtuprum commiſſum eſſet: ſi per vim, tempore non præfinito. Et inter liberas tantùm perſonas, vt ſcripſit Papinianus, adulterium ſtuprúmve paſſas, lex Iulia locum habuit. quod autem, inquit, ad ſeruas pertinet, & legis Aquilliæ actio facilè tenebit, & iniuriarum quoque competit. Hãc legem ab Auguſto, non à C. Cæſare, qui eum adoptauit,

eſſe latam Vlpianus tradit. Fuit etiam Scantinia, quam C. Scantinius Aricinus tribunus pl. tulit in eos, qui alienam pudicitiã ſolicitaſſent, aut ſuam ipſi proſtituiſſent: quibus pœnam irrogauit x. millia nummũ. eſt autem hęc lex multis ante Iuliam annis lata, ſatis leui pœna, quam Iulia capitalem fecit, non tamen, vt opinor, in eos, qui alienã pudicitiam tentaſſent, ſed in eos qui præpoſteram vel aduerſi, vel auerſi venerem exercuiſſent. De falſis, quod in Polybio, Cicerone, Gellio ſcriptum inuenerim, lex fuit x i i. tab. vt qui falſum teſtimonium dixiſſent, è ſaxo Tarpeio deiicerentur. Poſtea, huius legis exemplum ſecutus, L. Sylla dictator legem tulit, quæ ſeruis vltimum ſupplicium, liberis aquæ & ignis interdictionem irrogabat, ſi quis in teſtamento, alióve ſcripto, aut nummo fraudem alio modo feciſſet. qua de lege meminit Cicero in Verrem. Partus etiam ſuppoſiticios, aſſeuerationem falſi nominis, vel cognominis, ſigna adulterina, & ſi quis ſe pro alio gereret, vel illicitis inſignibus vteretur, ad legem Corneliã L. Syllæ, quam proximè nominauimus, pertinuiſſe conſtat: præterea, qui duobus diuerſa teſtimonia præberent, quíque duobus eãdem rem diuerſis (vt hoc vtar verbo) cõtractibus in ſolidum venderent: item qui, ad litem falſam inſtituẽdam, pecuniam acciperent, eámve in rem coïrent, conſentirent, cœlarent, non obſiſterent. De iis, quos plagiarios vocarunt, legem Flauiã inuenio: quę capitis

pœnam interdum grauiorem, interdum leuiorem, personarum, & rerum habita ratione, irrogabat. nam, si quis liberum hominē sciens emisset, aduersus eum, ait Vlpianus, capitale crimen ex lege Flauia de plagio nascebatur. Tutelarū quàm diligenter apud veteres habita ratio sit, inde constat, quòd suspecti tutoris iudicium, vt ex Cicerone cognoscitur, lege x i i. tab. capitale fuit. Et, ad arcendam infamiam, alia sancitum est lege x i i. tab. vt, si quis actitauisset, carménve condidisset, quod infamiam flagitiúmve alteri inferret, capite puniretur. atque hoc postea L. Sylla, lege lata, maiestatis crimen fecit, vt Cicero in epistola ad Appium significat his verbis: Est maiestas, vt Sylla voluit, ne in quemuis impune declamare liceret. Furta quoque veteres Romani capitali pœna vindicarūt. video enim, in x i i. tab. ita scriptum esse: Si quis nocte furtū faxit, & im aliquis occisit, iure cæsus esto: &, Fur manifesto furto prehensus interdiu, si se telo defenderit, & im aliquis occisit, iure cæsus esto: &, Frugem, aratro quæsitam, furtim noctu si pauerit secuerítve pubes, suspēsus Cereri necator; impubes verberator, noxiámque duplionem præstato. Et clandestinæ coïtiones capitale crimen fuit. nam, vt Porcij Latronis declamatio demonstrat, lege x i i. tab. cautum est, ne quis cœtus nocturnos in vrbe agitaret: ídque si quis fecisset, capite multarentur. postea lex Gabinia idem sanxit. Hęc de legibus, quibus

capitalia crimina punirentur. Fuerunt aliæ de minoribus culpis, parem flagitio pœnam inferentes, hoc eſt minimè capitalem, vt illa XII. tab. Si quis iniuriam alteri faxit, XXV. æris pœna ſunto: & illa, huic admodum ſimilis: Qui iniuria ceciderit alienas arbores, luito in ſingulas æris XXV. atque has leges magna ex parte lex Aquillia de iniuria, ab Aquillio tribuno pl. rogata, correxit: de qua mentionem facit Vlpianus his verbis, Lex Aquillia omnibus legibus, quæ ante de damno iniuriáve locutæ ſunt, derogauit; ſiue lex XII. tab. ſiue alia quæcunque fuerit. fuit autem ea lex priuilegium; cum eam Aquillius tribunus pl. à plebe rogauit. Fuit etiam Atinia de furtis, ne quid ſurreptũ vſu capi poſſet, ſed ius rei ſuæ vindicandæ penes eum, cui ſurrepta eſſet, perpetuo maneret. Furti verò iudicium inter famoſa turpiáque iudicia numerabatur: quibus damnati, omni honore ac dignitate in perpetuum excludebantur; vt neque magiſtratum vllum capere, neque in ſenatum peruenire vnquam poſſent. quod in oratione pro Cluentio demonſtratur. Iniuriæ nomine & vis, non modo publica, verum etiam priuata, continetur. nam L. Sylla, ad arcendam vim, legem tulit de iniuriis: de qua ſic digeſtorum lib. XLVIII: Lex Cornelia de iniuriis competit ei, qui iniuriarũ agere volet, ob eam rem, quòd ſe pulſatum, verberatúmve, domúmve ſuam vi introitam eſſe dicat. qua lege cauetur, vt non

iudicet ei, qui agit, gener, ſocer, vitricus, priuignus, ſobrinúſve, propiórve eorum. quibus verbis, omnem iniuriam, quæ manu fiat, conſtat lege Cornelia contineri. Huc referri poteſt, quod in agraria lege latum à C. Cęſare Calliſtratus ait: vt, qui terminos ſtatutos extra ſuum agrum finéſve dolo malo mouiſſent, pecunia multarentur. De ſodalitiis, lex x i i. tab. ſanxit, vt ſodalibus, qui eiuſdem collegij eſſent, & ius coëundi haberent, poteſtas eſſet pactionis, quam vellent, inter ſe ineundæ, dum ne quid ex publica lege corrumperent; de qua tum Cicero in Catone, tum Gellius lib x x. meminit his verbis: In vniuerſum & cordi, & curæ Romanis veteribus ſemper fuit, ne qua aut turpia, aut illicita, aut Reip. pernicioſa ſodalitia coïrent. Licinia poſtea lata eſt, vt ſodalitia (ſic enim ex oratione pro Plácio colligi videtur poſſe) vel coërcerentur, vel omnino tollerentur. Poſt eam Lectoria, de pœna in eos, qui adoleſcentes circumſcriberent: quibus etiam, vt iis caueretur magis, iubebat curatores dari. Remmia contra eos, qui ſine cauſſa, & temere accuſarent. Clodia, quam tulit P. Clodius tribunus pl. is, qui Ciceronem iniqua rogatione in exilium eiecit, de publicis iniuriis: quam Anagnini neſcio cuius Menulæ cauſſa, hominis impuri, latam, reprehendit Cicero in oratione pro domo. De alea fuerunt Titia, & Cornelia, illa, vt opinor, tribunicia, hęc conſularis. Tum Iulia de annona, & illæ, quæ

ignominia ſontes reos notarent, ne capere magiſtratum, ne inter iudices legi, ne alterum liceret accuſare. quibus omnibus pœnam quidem eſſe irrogatam, non tamen capitalem, legitur. quo mirari minus licet, ſi de iis nec ita multa veterum in libris reperiuntur. nos autem nihil de noſtro: antiqua narramus, ab antiquis tradita: & ex eorum ſcriptis oratio noſtra, ſiue paulò ſit vberior, ſiue reſtrictior, tota pendet. Hactenus de numero, nominibúſque legum, quæ ad ius & publicum, & priuatum pertinent. nunc, vt in eo, quem inſtituimus, doctrinæ ordine pergamus; à quibus leges latæ ſint, quo in loco, quo tempore, quibus de cauſsis, quàm licebit diligenter exponemus.

LEGES nec niſi à magiſtratibus, nec niſi comitiis ferebantur. ídque probandum exemplis non exiſtimo; ne, quæ ipſa per ſe ſatis aperta res eſt, in ea demonſtranda ſuperuacaneam operam ſuſcipiam. ſed, quia nec vnus magiſtratus, nec vna comitia erant; vtrum ab vno, an ab omnibus magiſtratibus, & vtrum vnis, an omnibus comitiis ferrentur, aperiendum videtur. Ferebãtur leges à magiſtratibus maioribus quatuor, vno minore: à maioribus, prætore, & conſule, qui ordinarij magiſtratus erant: item à dictatore, & interrege: qui maiores quidem, ordinarij tamen magiſtratus non erant, neque populi comitiis creabantur, cenſor autem, etſi erat inter maiores magiſtratus, ius tamen ferendæ

legis, aut habendorum comitiorum non habebat. minor magiſtratus, qui leges ferret, tribunus pleb. erat. nam ædiles cur. quæſtores, ædiles pl. III. viri capitales, III. viri monetæ cudendæ, tribuni mil. tam Rufuli, quàm Comitiati, etſi magiſtratus erant, leges tamen non ferebãt. Neque verò hæc, quæ doctrinæ cauſſa à me traduntur, veterum teſtimonio ſingula confirmare, & exemplorum multitudine librum infercire, neceſſarium exiſtimo, non ſolùm, quòd hiſtoriæ, libríque, vnde ipſi hæc hauſimus, omnibus patent: ſed etiam, quòd exemplis referta narratio dignitatem non habet, putidæ potius cuiuſdam diligẽtiæ, ineptæque ambitionis ſpeciem quandam præ ſe fert. Legiſlatores aut tributis comitiis, aut centuriatis, aut etiam, vt in imperio mandando, & in adoptionibus, curiatis legem ferebant. ſi tributis, aut cum s. c. aut ſine: ſi centuriatis, è s. c. ſemper. plus omnino dignitatis, atque auctoritatis in centuriatis. ſed poteſtatis non minus erat in tributis. æquè enim populus vniuerſus tenebatur iis legibus, quæ tributis comitiis ferebantur, atque iis, quæ centuriatis. ídque ſancitum eſſe lege à Qu. Hortenſio dictatore lata, Lælius Felix memoriæ prodidit: cum ante iure eo, quod ſtatuiſſet plebs, patricij non tenerentur. non enim aduocare patricios tribuni pl. neque ad eos referre vlla de re poterant. ita ne leges quidem propriè, ſed plebiſcita dicebantur, quę tribunis pl. feren-

tibus accepta erant. Hortēſius, quę rogata plebs ſanxiſſet, ea pertinere ad omnes Quirites voluit: ſiue, vt iura plebis augeret: cum plebeius ipſe eſſet: ſiue vtili Reip. conſilio, quòd in libera ciuitate diſſimilem ciuium conditionem diſcordiæ ſemina exiſtimaret. in quo diſsidentes veterum opiniones licet agnoſcere. nam, quod Hortenſio dictatori à Lælio tribui ſcribit Gellius, id ad Qu. Publilium Philonem dictatorem Liuius refert, qui multis annis ante Hortenſium dictator fuit. rurſus neque ab Hortenſio, neque à Philone, ſed multò ante à L. Valerio Potito, & M. Horatio Barbato cos. eam legem eſſe latam, Dionyſius tradit. qua in varietate verum internoſcere difficile ſit. niſi ſi, quod res eſt, non tanquam nouam legem eſſe latam, ſed quaſi veterem à duobus dictatoribus, Philone, & Hortēſio, renouatam intelligas. Scripſit etiam idē Lęlius, cum tribunus pl. populum adeſſe iuberet, non comitia, ſed concilium edicere debuiſſe: cū non vniuerſum populum, ſed plebem tantum, quæ pars populi eſt, aduocare tribunus poſſet. verum hoc, quod à Lælio ſcriptum in Gellio legimus, obſeruatum ſit, nécne, haud ſanè mihi certum eſt. quin, quò me inclinat coniectura, eò me dare ſi velim: comitia, quæ tribunus pl. haberet, dicta crediderim, non ſolum poſt legem Hortenſiā, quæ, diſcrimine ſublato, tribuniciis rogationibus ciues omnes pari iure ſubiecit: ſed antea quoque, cū plebiſcitis patricij nō

parerent. quid enim? nónne tributa comitia dicebantur, quę designandis minoribus magistratibus haberẽtur? at tributa comitia non & à tribuno pl. habebantur? an igitur est, qui, cum tribuni pl. essent designandi, eius rei caussa concilium à tribuno edictum legerit? quòd si quis, vt omnino Lælij distinctio confirmetur, non de eo populo, qui ad designandos magistratus, sed de eo, qui ad sciscendam legem aduocaretur, accipi velit: ne hoc quidem assenserim: cum, aliter esse, ipso Cicerone magistro didicerim. vocat enim hic noster lib. I I. de Diuinatione comitia & in legum iure, & in iudiciis, & in creandis magistratibus. præterea in oratione pro Sextio, Venio, inquit, ad comitia, siue magistratuum, siue legum. & Liuius libro X X X I, Rogatio, inquit, de bello Macedonico primis comitiis ab omnibus fermè centuriis antiquata est. & ibidem: Pro se quoque consulem hortari, vt de integro comitia rogationi ferẽdæ ediceret. & lib. X L V. Macedonicus exercitus imperatori erat negligenter affuturus comitiis ferendæ legis. Iam verò & de reo iudicãdo comitia dicta, quæ tribunus pl. haberet, exempla testãtur, vt in I I I. de Legibus, & apud Liuium quatuor libris, III, X X V I, X L, X L I I I. quanquam, si quis ipsa Lælij verba paulò attentius consideret, intelliget, nec ab ipso traditum id, quod nos, quasi traditum, exemplis redarguimus. ait enim, qui non vniuersum populum, sed partem aliquã populi

adesse iuberet, cum non comitia, sed consilium edicere debere, quibus verbis, non quid fieret, sed quid fieri deberet, significat. notat igitur, & quodam modo reprehendit deprauatam consuetudinem: sicuti eodem loco, cum infert: Ita ne leges quidem propriè, sed plebiscita appellantur, quæ tribunis pl. ferentibus accepta sunt. quo in loco, Appellantur, accepit, pro, appellari debent. quod enim tradidit, obseruatū non esse: quæque tribunis rogantibus plebs iussit, ea tum plebiscita, tum leges & à Liuio, & ab aliis dici, sæpe licet animaduertere: sicuti & consiliū plebis, & comitia de reo Postumio apud eundem Liuium libro x x v. Legem laturus magistratus scribebat eam domi, & cum peritis cōsultabat: ne quid contra populi rem, aut voluntatem sanciret: ne fortè pugnantia capita simul ferret: néve quid, quod vetus aliqua lex, si ferretur, inane infirmúmque iuberet esse: (etsi, quæ postea ferretur lex, superiores omnes, præter Sacratas, abrogabat) ne curationem, potestatem, commodúmve aliquod ipse sibi sua lege, aut collegis, cognatis, affinibus mādaret: quod leges duæ, Licinia, & Æbutia, fieri vetuerunt: contra quas leges fecit P. Clodius: tulit enim, quod in oratione pro domo traditū est, vt sibi Ciceronis ædes liceret possidere. etiā illud in scribenda lege cauebatur, ne pluribus de rebus, quę non eiusdem generis viderētur, vna rogatione ferretur: quod fieri cum lex Cæcilia & Didia vetabat: itaque à

Clodio factũ accuſat Cicero pro domo ſua : tũ, faciendum non eſſe, indicat idem in ſuarum legum libro III. his verbis : Qui agent, non plus quàm de ſingulis rebus conſulunto. nam, Cõſulunto, eſt, populum roganto. cõſulitur enim populus, cum lex rogatur : itaque in oratione pro Milone, Nihil, inquit, de eius morte populus conſultus, nulla quæſtio decreta à ſenatu eſt. & pro domo ſua : Si populus de iſta re cõſultus eſſet. & Feſtus: Rogatio eſt, cum populus conſulitur. Addebatur illa exceptio: vt, ſi quid ius non eſſet rogari, ne eſſet rogatum. quod in oratione pro domo notauimus. item : ſi quid contra alias leges eius legis ergo latum eſſet, vt ei, qui eam legem rogaſſet, impunè eſſet. quod fuiſſe tralaticium, hoc eſt, ſcribi ſolitũ in omnibus legibus, tradit Cicero lib. III. epiſt. ad Att. Hæc igitur, quæ propoſui, quaſi legitima à bonis viris in ferenda lege omnia cauebantur. ſed vbi rationem vicit libido: ſpreta bonorum cõſuetudine, nihil præter ſuam potentiam & vtilitatem in legem ſpectarunt. ideo ſæpe leges Clodij, aut Vatinij, alienas à more maiorum, acerbè reprehenſas à Tullio videmus. Scripta lege, legiſlator bene de Rep. ſentiens, ante quàm eam promulgaret, referebat ad ſenatum: vt, quo plus ponderis maiorémque vim lex haberet, de ſenatus eam ſententia ferret. popularis verò, ac ſeditioſus magiſtratus ſæpe, prætermiſſa ſenatus auctoritate, aut etiam cõtra ſenatus auctoritatẽ, legem rogabat.

Promulgabatur deinde lex,id eſt,in publico po nebatur.eſt enim promulgare,vt ait Feſtus,quaſi promulgare. id autem eo fiebat, vt inſpiceret qui vellet, inſpectam conſideraret ; non ſolum, vt intercedi poſſet antè , quàm ferretur ; verum etiam , vt aliquanto ante ſtatuere cuiuis liceret, vtrum,cum ferretur,antiquanda,an accipienda lex eſſet.addo etiam illud, vt quiuis monere legiſlatorem poſſet vel de corrigenda , vel omnino de non ferenda lege.ſpatium autem promulgationis , vt ex Dionyſio , & aliis patet , quacunque de re ferretur lex , erat trinundinum,id eſt per trinas nundinas.cum enim nundinarum cauſſa ex agris in vrbem ciues conuenirent: per trinundinum leges patere , vt à ruſtica plebe ter legi cognoſcíque poſſent,voluerunt. quod cum M. Antonius non ſeruaſſet , inuehitur in eum Cicero Philippica v.his verbis,Vbi lex Cæcilia, & Didia?vbi promulgatio trinundinũ?& idem pro domo ſua : Hora fortaſſe ſexta diei queſtus ſum in iudicio, cũ C. Antonium collegam meũ defenderem,quædã de Rep. quæ mihi viſa ſunt ad illius miſeri cauſſam pertinere . hæc homines improbi ad quoſdam viros fortes longè aliter,atque à me dicta erant,detulerunt. hora nona,illo ipſo die tu es adoptatus.ſi,quod in cæteris legibus trinum nũdinum eſſe oportet, id in adoptione ſatis eſt trium eſſe horarum: nihil reprehendo.ſin eadem obſeruãda ſunt ; vt decreuit ſenatus M.Druſi legibus,quæ contra legem

Cæciliam,& Didiam latæ essent,populum non teneri:iam intelligis,omni genere iuris,quod in sacris, quod in auspiciis, quod in legibus sit, te tribunum pl.non fuisse. Et,vt aliud ex alio, trinundinum non solum in lege ferenda,sed & in magistratu designando video esse seruatum, ob eam scilicet caussam,vt consuleretur candidatis pariter,& populo; illis, ad magis conciliandos sibi plebis animos; huic,ne imprudenter aliquē repentè crearet,quem creatum postea nollet.locum autem & in lege,& in magistratu fuisse trinundino,minime miror; qui videam à Cicerone,oratione I I. in Rullum, appellari legem ea comitia, quibus maiores magistratus crearētur. nam si comitia lex sunt: sequitur,vt,quod in lege,idem in comitiis obseruetur.&,quod rationi consentaneum videtur,id exempla clarius ostēdunt x.viris creandis,inquit Liuius libro I I I,in trinundinum comitia indicta sunt.& in epistola ad Tironem Cicero: Ad consulatus petitionem se venturū: neque iam velle absentis rationem haberi sui: se præsentem trinundinum petiturum. quod tamen non nisi tranquilla Rep. seruatum existimo. nam Punico bello secundo Qu.Fabius Maximus consul tertium, Romam comitiorum caussa proficiscens, in eum, quem primum diem comitialé habuit, comitia edixit. idémque fecit anno proximo C. Claudius Cento,dictator comitiorum consulariū caussa creatus.Sed nimirū,quod dici solet, silēt leges inter

arma: & ad Remp. cuius caussa latæ leges ipsæ sunt, omnia referéda. Seruabatur præterea & in iudicio populi trinundinum, cum scilicet à populo reus iudicaretur. vnde illud pro domo sua: Cum tã moderata iudicia populi sint à maioribus constituta; primum, vt ne pœna capitis cũ pecunia coniungatur; deinde, ne, nisi prodicta die, quis accusetur; tertio, vt ante magistrat⁹ accuset intermissa die, quàm multam irroget, aut iudicet; quarto, sit accusatio trinundinum. sic enim, quàm quo modo est in impressis libris, malim legere. Constat igitur, in omnibus planè comitiis, de legibus, de magistratibus, de reis, trinundini rationẽ esse ductam: ídque propterea, quod iam dixi, quia legis nomẽ in omnia comitia, quibuscunque de caussis haberentur, cõueniret. Neque verò trinundinum ita interpretor, vt, ipso tertiarum nundinarum die vel latas esse leges, vel designatum magistratũ, vel reum à populo iudicatum, existimem: cum & Macrobius libro 1, comitia nundinis haberi non potuisse, neque concionem aduocare, id est cũ populo agere, licuisse, veterum testimonio probet: & Festus, nundinas non solum inter ferias, sed etiam inter nefastos dies apud antiquos fuisse dicat: inter ferias, ne cum populo agi liceret: inter nefastos dies, ne lege. Nũdinas, inquit, feriarum diem esse voluerũt antiqui quo rustici mercandi vendẽdíque caussa in vrbem conuenirẽt; eúmque nefastum, ne, si liceret cum populo agi,

interpellarētur nundinatores. aliud autem erat, cum populo agere: aliud, lege agere. cum populo agere, populum, eſt, ad conſilium, aut concilia vocare, vt ait Feſtus: lege agere, ius experiri, in iudicio contendere. libro etiam IIII. epiſt. ad Atticum, per duos nundinarum dies neque comitia eſſe habita, neque concionem vllam, his verbis Cicero declarat: Ante x. cal. nũdinæ. cõcio biduo nulla. Trinundinum igitur in eam ſententiam dictum accipio, vt inter eum diem, quo promulgata lex erat, & eũ, quo deinde ferretur, trinæ nundinæ intercederent; quo & ſæpius & à pluribus, vrbem mercandi vendendíque cauſſa viſitãtibus, promulgata lex cognoſci poſſet. Poſt tertias nũdinas, magiſtratus in eum locum, vbi legem laturus erat, ſiue in forum, ſiue in campum Martium, populum conuocabat. ibi cum legem præco, ſubiiciente ſcriba, recitaſſet: tum, (fortè etiam in toto trinundino, quotieſcunque populus coiiſſet, vel ſuadebant legẽ, vel diſſuadebant: ſed, maximè, ac vehementer fieri ſolitum quo die ferenda lex erat, conſentaneum eſt) primũ quidem is, qui legem promulgarat, populo ſuadebat, vt rogationem acciperet: ſed poſt eum alij, non priuati modo, quibus ab aliquo magiſtratu concio daretur, (nam alioqui concionandi poteſtas priuatis non erat) verum etiam quãdoque magiſtratus, pro ſuo quiſque ſenſu, vel ſuadebant, vel diſſuadebant, ſuaſorem rogationis eum, qui rogabat, fuiſſe, ita

verisimile est, vt, exemplis, quæ multa suppetũt, mihi esse vtendum in re minime dubia, non existimem. quod autem minus verisimile est; vt aliquis eius rogationis, quam ferret, ipse dissuasor fuerit; id nisi testimoniis probem, credibile non erit. atque hoc tum fiebat, cum magistratus non è sua, sed è senatus sentẽtia rogationem ferebat. neque enim prohibebatur dissuadere ad populum, quod non probauerat in senatu. Pisonis cõsulis exemplum habemus in epistola, Vereor, ad Atticum lib. I. Piso, inquit, consul, lator rogationis, idem erat dissuasor. quod Attico, vt nouum & iniquum, scripsit Cicero; cum suadere suas rogationes reliqui solerent. vnde illud Attici ad Ciceronem lib. II. de Legibus, Suade igitur, si placet, istam ipsam legem; vt ego, Vti rogas, possim edicere. loquitur enim Atticus cũ Cicerone, vt cum magistratu legem rogante. & quemadmodum in eo libro personam Cicero sustinet magistratus legem rogantis; quod proxima superiora verba declarant; Si quę fortè leges à me hodie rogabuntur, quę non sint in nostra Rep. nec fuerint, tamen erant ferè in more maiorum; qui tum vt lex valebat: sic Atticus ciuem agit de ipsa lege suffragium ferentem. quod indicat illud: Vt ego, vti rogas, possim edicere. refert enim morem illum tabellarum, quibus sciscebatur lex: quæ his duabus erant literis signatæ, V. R. id est, vti rogas: cum eæ, quibus lex reiiciebatur, vna litera A, essent

inſcriptę: quæ valebat, antiquo, hoc eſt nihil nouari volo, antiqua probo. Vereor autem, (vt à re propoſita paululum digrediar) ne mendũ lateat in verbo, Edicere. cui, quãtum ex antiqua latinè loquendi conſuetudine coniicere, ac meminiſſe poſſum, in hac ſententia locus non eſt. ſed ad rẽ. Priuatus legem Cinciã de donis & muneribus Q. Fabius Maximus ſuaſit: Ogulniam de ſacerdotiis P. Decius Mus: Voconiam de hæreditatibus M. Cato ille cenſorius: Corneliam de reditu Ciceronis Cn. Pompeius. Nec verò, qui priuati item lege diſſuaſerint, inuenire non facile eſt. exemplũ habemus, in oratione pro lege Manilia, Q. Hortenſij: in libro de Amicitia, C. Lælij, & minoris Africani. Maniliam legem, de bello Mithridatico Cn. Pompeio extra ordinem mãdando, diſſuaſit Hortenſius: Papiriam, de tribunis pl. reficiẽdis, Lælius, & Africanus. atque hãc ipſam conſuetudinem, vt priuati legem ſuaderent, aut diſſuaderent, indicat Liuius lib. XLV. his verbis: Ita traditum erat, ne quis prius intercederet legi, quàm priuatis ſuadendi diſſuadendíque poteſtas facta eſſet: quo melius aut commoda legis aperirentur, aut vitia. quo perſæpe euenit, vt aut ij, qui ad intercedendum venerãt, deſiſterent: aut intercederent, qui non profeſsi eſſent ſe interceſſuros. & eodem libro infrà: Cùm in Capitolio rogationem eam Ti. Sempronius ferre vellet: & priuatis lege dicendi locus eſſet: neque ad ſuadendũ, vt in re minimè

dubia, quiſquam procederet: Ser. Galba repentè proceſſit. item Cicero in oratione pro C. Cornelio; cuius extant reliquiæ quædã, cum Aſconij commentariis editæ. Eſt, inquit, ius vetandi, dum priuati dicunt, dum ſitella defertur, dum æquantur ſortes, dum ſortitio fit. quibus in locis cùm & Liuius & Cicero de ſolis priuatis meminerint; non tamen eam poteſtatem ſolis priuatis fuiſſe debemus exiſtimare. partem enim pro toto poſuerunt; quia priuati & ſæpius, & plures, quàm magiſtratus, aut pro lege, aut contra legem dicere ſolerent. Magiſtratuum porrò vel ſuadentium, vel diſſuadentiũ legem exempla habemus. hæc M. Porcius Cato, ille maior, conſul rogationem de abroganda lege Oppia, C. Lælius, ille ſapiens, prætor Liciniam de cooptatione ſacerdotum ad populum transferẽda diſſuaſerunt. legem Maniliam prætor Cicero luculenta, quæ extat, oratione ſuaſit: agrariam Rulli iis, quæ extant, orationibus conſul idem diſſuaſit. Verùm hæc, quæ paulò longius, vt illuſtriora fierent, produximus, paucis admodum verbis libro de legibus III. Cicero cõprehendit. Populum, inquit, docento, doceri à magiſtratibus priuatíſque patiuntor. in quo ſignificatur, vt & ipſi magiſtratus, qui legem ferent, doceant, hoc eſt, de ipſa lege dicant; & dicere alios quoque tum magiſtratus, tum priuatos patiantur. Infrà verò, eodem libro, cùm dixit, De promulgatione, de ſingulis rebus, de priuatis,

magiſtratibus audiendis: priuatos poſuit ante magiſtratus, cùm ſuprà primùm magiſtratus, deinde priuatos nominaſſet. quòd ſi ad veritatem ordo referatur: prius nominari priuatos, deinde magiſtratus oportuit. prior enim priuatis locus in ſuadenda diſſuadendáve lege ideô datus eſt, ne, ſi eos, qui magiſtratum gerebant, antè audiſſent, ab iis diſſentire non auderent. ídque Dio hiſtoriæ ſuæ lib. x x x i x. ſcriptũ reliquit. quos autem ſuadere aut diſſuadere leges ſolitos fuiſſe diximus, eos in ea pro Flacco legis auctores Cicero appellat: cùm auctores intelligat vel accipiendæ legis, vel antiquandæ. Hæc de ſuadentibus diſſuadentibúſque legem. nunc de loco, vnde ſuaderent aut diſſuaderent, addendum quiddam eſt. Nemo ad populum, niſi de loco ſuperiore, concionabatur, ſiue ius priuatus eſſet, ſiue magiſtratum adminiſtraret. id autem ob eam cauſſam, quo longius à ſtantibus in cõcione tum exaudiri vox, tum intelligi verba poſſent. concionabantur igitur, ſi in foro, de Roſtris, quæ ad Comitium fuiſſe, prope iuncta curiæ, Pedianus ait: ſi in campo Martio, vel alibi, de ſuggeſtu, aut editiore aliquo loco. cõcionari autem magiſtratibus pro ea, quam habebant, poteſtate omnibus licebat: priuatis, quod iam diximus, niſi concionem, id eſt, concionandi poteſtatem, à magiſtratu aliquo acciperent, non licebat. & quia ſæpius in foro, vbi Roſtra fuiſſe diximus, quàm in campo, leges fere-

bantur: ideò sæpius de Rostris, quàm in campo, conciones habebãtur. multò enim plures tributis comitiis, quæ, legum quidem caussa, in foro, interdũ & in Capitolio habebantur, quàm centuriatis, quæ in campo, latas esse constat; cùm tribuni pl. qui comitia tributa, non centuriata, habebant, facillimè ad leges rogandas adducerentur, quippe qui leges non ferrent ex senatus auctoritate: quod necesse erat de legibus centuriatis. Dixi, priuatos non nisi potestate à magistratu accepta concionari potuisse; magistratus autem cunctos suo iure potuisse. quod cùm ita esse nunc etiam confirmem; tamen illud addo, summum in eo ius, summámque potestatem tribunorum pl. fuisse: qui, si vellent, non priuatos modò, verùm & magistratus ipsos; atque etiam consulem, qui summus erat magistratus, prohibere cõcione poterant. itaque Ciceronem consulẽ extremo magistratus die Q. Metellus Nepos tribunus pl. concionis habendæ potestate priuauit: & Q. Metellum Celerem consulem à L. Flauio tribuno pl. in carcerem deductũ; annóque proximè consecuto M. Bibulum, item consulem, à P. Vatinio tribuno pl. historiæ narrant. non enim de Rostris modo cõcionantem, atque etiam de curru triumphantem detrahere tribuno pl. licebat, verùm &, quoquò vellet, deducere, vel ad supplicium, si liberet: propterea quòd, cui vellet, manus iniicere, vetusto Sacratarum legum iure, poterat; ipsi, cùm sacrosanctus

eſſet,nemo poterat. Verùm tribuni pl.poteſtatem ſuo loco, id eſt, libro de magiſtratibus, reſeruemus : interim,quod in manibus eſt, ipſum agamus. Cùm ſuaſerant, diſſuaſerántve legem primo loco magiſtratus, qui legem ferebat,ſecundò priuati, tertiò reliqui magiſtratus; tum, præſentibus ſacerdotibus, vt Dionyſius ſcribit, & diuina exponentibus, ſitella, quam nominat Pedianus,deferebatur: in quam ſiue tribuum,ſi tributis comitiis lex ferretur,ſiue centuriarum, ſi centuriatis, nomina coniiciebantur : deinde, ſortib⁹ æquatis,hoc eſt,ita agitata ſitella,ne qua ſors ſubſultaret,atque exiſteret,ſed pariter omnes æquatæ iacerent,ſortitio fiebat:quęque prima vel tribus, vel centuria, quæ ſecunda, quæ tertia de ſitella exiiſſet, eundem, quem ſors dederat, in ſuffragio ferendo locum atque ordinem tenebat. hæc dum agerentur,ſi quis tribunus pl.legi vellet intercedere, locus erat. nunquam autem ante ſuaſionem diſſuaſionémque legis interceſſionem fuiſſe,declarant illa proximè recitata, quæ Liuius libro XLV. Cicero in oratione pro C.Cornelio tradiderunt. Et quoniam de interceſſione, quæ legem impediebat, mentionem facimus:(neque enim legi tantùm, verùm & ſenatus conſultis,& prætorum decretis, aut iudiciis interceſſum eſſe, animaduertimus)omnibus de cauſſis, quæ, quo minus promulgata lex perferri poſſet, impedimento fuerunt,dicendũ nobis eſt.Hę quinque traduntur:

prima,intercesſio:cùm tribuni pl.quorum propriè intercedendi ius erat,edita voce illa, Veto, de qua meminit Liuius, intercedebant: cuius generis exempla non deſunt: altera,cùm is,qui promulgarat, vel amicorũ precibus adductus, vel ſenatus auctoritate commotus, vel ipſe ſua ſponte conſilium mutabat: quod C.Manilius, & L.Cæcilius,vterque tribunus pl.diuerſis temporibus fecerunt, ille in lege de libertinorum ſuffragiis,hic in ea,quam de minuenda ambitus pœna promulgauit. Tertia ratio fuit, cùm,neque intercedẽte tribuno, neque eo,qui promulgauerat, conſilium mutante, comitiales dies,id eſt eos, quibus agi cum populo licebat, conſul eximebat,vel ſupplicationibus decernendis,vel feriis indicendis,non ſolùm iis,quæ Latinæ dicebantur,quas indicere ſoli conſules poterant, ſed etiam iis, quæ imperatiuæ, quas non modò conſulibus, verùm etiam prætoribus ipſorum arbitratu licebat imperare.quo genere vſum eſſe Cn. Cornelium Lentulum Marcellinũ conſulem, vt C.Catonis tribuni pl. legibus obſiſteret, videmus in epiſtola, Placiturum, libro II. ad Quinctum fratrem. Quartam cauſſam,quæ & ipſa comitiis, quacunque de re haberentur, impedimento eſſet, obnunciationem inueni: quam omnes planè magiſtratus habebant,vt in oratione,quæ eſt in Antonium ſecunda,Cicero ſignificat his verbis: Nos nunciationem ſolùm habemus,conſules & reliqui magiſtratus etiam

ſpectionem. quo loco duas dictiones, nunciationem,& ſpectionem, alteram alterius ſedem occupaſſe, facilè crediderim: vt augures ſpectionem duntaxat habuerint, magiſtratus, ſi modò augures eſſent, vt erat Antonius, idem conſul, & augur, ſimul cum ſpectione etiam nũciationem, hoc eſt, obnunciationem. ídque cùm ad ipſam Ciceronis ſententiam magis quadrare, qui diligenter animum intenderit, intelliget: tum Feſtus Pompeius ita eſſe, deprauatis ille quidem verbis, ſatis tamen apertè ſignificat in dictione ſpectio. legamus igitur in ea oratione ſic: Nos enim ſpectionem ſolum habemus, cõſules & reliqui magiſtratus etiam nunciationẽ: vt augures intelligat, cùm, Nos, dicit: erat enim ipſe augur: cùm verò, Conſules, ſubiicit, in eo notet Antonij conſulis inſcitiam; qui ſe id augurat⁹ iure poſſe diceret, quod, quia cõſulatum gerebat, multò facilius poterat. præterea, vt de magiſtratibus obnũciantibus, ita de auguribus de cælo ſeruantibus haud parum ſæpe legimus. quod quidem ſpectionem ſignificat. quæ tolleretur, ſi verum illud eſſet, Nos nunciationem ſolum habemus. Quòd ſi quis dixerit; ideò verum eſſe, nunciationem ſolum habuiſſe augures, quia ſpectionem, niſi iuſſi à magiſtratibus, non haberent: facilè refelletur. nam ſi augurum ſpectio non eſt, quia pendet à magiſtratuum voluntate: ne nunciatio quidem erit, quia pendet à ſpectione. qui enim eſſe poteſt nunciatio,

nisi spectio antecedat? præterea, si spectionem augur non habet, nisi iubente magistratu: ne nunciationem quidem habet, nisi eodẽ volente. neutram igitur habebit: quãdoquidem non ipsius, sed magistratus in vtraque potestas est. quo modo igitur consistit illud, Nos nunciationem solum habemus: siue nunciationem pro renunciatione, siue pro obnũciatione accipias? Quinta impediendi ratio fuit, cùm de cælo vel fulgebat, vel tonabat. erat enim in augurum disciplina, vt, Ioue fulgente, tonante, comitia dimitterentur. quo genere impedimẽti Pompeius Magnus in secundo consulatu, ne M. Cato prætor crearetur, comitia dissoluit. Redeo ad institutũ. Sortitione tribuum aut centuriarum facta, dicebat is, qui legem ferebat: Si vobis videtur, discedite Quirites. de quo Pediani verba subscribam. Cùm, inquit, id solum superest, vt populus sententiam ferat, iubet vnumquenque is, qui fert legem, discedere. quod verbum non hoc significat, quod in communi consuetudine est, de eo loco, vbi lex fertur, sed in suam quisque tribum discedat, in qua est suffragium laturus. populus enim confusus, vt semper alias, ita & in concione. Liuius autem libro II. vbi de lege Lectoria loquitur, Consul, inquit, Appius negare ius esse tribuno in quenquam, nisi in plebeium: non enim populi, sed plebis eum magistratum esse: nec vllum ipsum summouere pro imperio posse more maiorum: quia

ita dicatur: Si vobis videtur, diſcedite Quirites. vbi, Diſcedite, dictum apparet, ad ſuffragia ferenda. libro verò III. vbi de Terentia lege agit, idem ſignificat, cùm ait: Quemadmodum ſe tribuni geſsiſſent in prohibendo delectu, ſic patres in lege, quæ per omnes comitiales dies ferebatur, impedienda gerebant. initium erat rixæ, cùm diſcedere populum iuſsiſſent tribuni: quòd patres ſe ſummoueri haud ſinebãt. Cùm igitur, de cōcione iuſsi diſcedere, in ſuam quiſque tribum, aut centuriam abiiſſet: priuatos homines inuenio, qui de lege laborarent, non modò populum, vt legem acciperet, ante lata ſuffragia rogaſſe, verùm etiam, cùm ſuffragia lata eſſent, ne quid fallaciæ cōmitteretur, ipſos aut tabellas dinumeraſſe, aut dinumerantibus aliis præfuiſſe. ídque diribere proprio vocabulo dicebatur. quod muneris quia ferè obiri curaríque ab iis ſoleret, qui neque ætate graues, neque geſtis honoribus inſignes admodum eſſent: id ſibi & à ſenibus, & à dignitate præſtantibus præcipuè contigiſſe, glorioſè commemorat Cicero in Piſoné. Hoc, inquit, certè video, quod indicant tabulæ publicæ, vos rogatores, vos diribitores, vos cuſtodes fuiſſe tabellarum: &, quod in honoribus veſtrorum propinquorum non facitis, vel ætatis excuſatione, vel honoris: id in ſalute mea, nullo rogante, vos veſtra ſponte feciſtis. eodémque verbo eadem de re vſus eſt in ea poſt reditum in ſenatu, cùm ait:

Quando tantam frequẽtiam in campo, tantum splẽdorem Italiæ totius, ordinúmque omnium, quãdo illa dignitate tot rogatores, diribitores, custodésque vidistis? Quod autem in oratione pro Plancio vir diligens & eruditus legendum putat, pro direptio, diribitio: assentior illi, & idẽ puto. quod verò diribitores ait idem esse eos, qui populum in suas classes & tribus distribuerent: in hoc assensum sustineo, &, quod Græci dicunt, ἀπορῶ. fortasse enim diribitores potius fuerunt ij, qui ipsas tabellas, suffragiorum notis inscriptas, cum diligentia fidéque numerarunt: vt, quæ legem probarent, quæ reiicerent, ex numero cognosceretur. id ita esse, planè demonstrat Varro de re rust. lib. III. Comitiis, inquit, ædiliciis, cùm ego atque Axius suffragium tulissemus, Axius mihi, dum diribentur, inquit, suffragia, vis potius Villæ publicæ vtamur vmbra, quàm priuati candidati tabella? Nec dubito, quin legendum sit, Diribeantur, pro Diripiantur, in ea in Pisonem, in eo loco: An expectas, dum de te LXXV. tabellę diripiãtur? quod verbum & Plinius vsurpauit libro XXXVI. cap. XV. Hic est, inquit, ille domitor orbis populus, qui gentes, & regna diribet. Cistis autem suffragiorum custodiendis certos homines in comitiis præfuisse, qui Nongenti sint appellati, idem Plinius lib. XXXIII. cap. II. scriptum reliquit. Tabellis distributis, primo loco ea tribus, aut centuria suffragium ferebat, quæ, om-

nium tribuum, aut centuriarum nominibus in ſortem cõiectis, prima de ſitella, de qua iam diximus, ſorte exierat: eáque prærogatiua dicebatur; quia prima rogaretur à magiſtratu, qui comitia habebat. at in prima tribu, aut centuria quis primus? videlicet is, quem magiſtratus legẽ ferẽs deligebat: deligebat autẽ, quem & dignitate præſtare, & rogationi ſuæ præter cæteros fauere iudicabat. vtrunque cognoſcitur in oratione pro Plancio: in qua ita ſcriptum eſt. Nam quòd primus ſciuit legem de publicanis, tum, cùm vir ampliſſimus cõſul id illi ordini per populum dedit, quod per ſenatum, ſi licuiſſet, dediſſet: ſi in eo crimen eſt, quia ſuffragium tulit; quis non tulit publicanus? ſi, quia primus ſciuit: vtrum id ſortis eſſe vis, an eius, qui illam legem ferebat? ſi ſortis: nullum crimen eſt in caſu. ſi conſulis: ſplendor etiam Plancij, hunc à ſummo viro principem ordinis iudicatum. quo cõſtat, ideò primum Plancium ad ſuffragium ferendum à Cæſare conſule lectum eſſe, quia primus ordinis equeſtris iudicaretur. quod ipſum confirmant illa pro domo ſua: Conſulari homini P. Clodius, euerſa rep. ciuitatem adimere potuit, concilio aduocato, conductis operis non ſolùm egentiũ, ſed etiã ſeruorũ, Sedulio principe? dixit enim, Sedulio principe, pro, primo omniũ ſuffragiũ ferente. quod apertius proximè oſtendit, cùm ait: Sin autẽ is primus ſciuit. erat enim quodam modo legis ornamentum, cùm is eam

ſciſcebat primus, cuius in ciuitate non leuis eſſet auctoritas. quod etſi ſatis clarè indicant ea, quæ ex oratione pro Plancio recitauimus: tamen in hac ipſa pro domo ſua idē fit illuſtrius. ſubiungit enim poſt ea, quæ proximè ad exemplum attuli, non magno interuallo: Tu huius, vt acta tui præclari tribunatus hominis dignitate honeſtes, auctoritatem amplecteris. quaſi Clodius Sedulij, tanquam clari hominis, nomen publicis in tabulis ad legem honeſtandam ſcripſiſſet, aut fortaſſe etiam in æs ſimul cum ipſa lege incidiſſet. nam, vt dicam quod ſentio, ſuſpicor de mendo, vbi Sedulij mentio fit in ea pro domo ſua. quod enim legitur, Quid te audacius, qui in eius nomen incideris? id non placet, non enim cum audacia caſus congruit. nam, incidere, verbum eſt in caſu poſitum: audacia verò voluntatis eſt. non enim, qui incidit, audax eſt, ſed imprudens, & inſcius; qui verò audax, is non incidit, ſed incurrit, & irruit. quare aliter ſuſpicor à Cicerone ſcriptum eſſe, & fortè ſic: Quid te audacius, qui in æs eius nomen incideris? leges enim in æs incidi ſolitas, paulò pòſt docebimus. Cùm igitur ab eo, quem magiſtratus ipſe primùm delegiſſet, deincépſq; ab aliis eiuſdē tribus, aut centurię perlata ſuffragia erant: tum, ſuffragiis in vtranque ſentētiam dinumeratis, &, quo modo veteres loquebātur, diribitis, numeróque eorū punctis notato, eius tribus, aut centuriæ voluntas cognoſcebatur,

eáque à præcone renunciabatur: &,eadem in reliquis tribubus aut centuriis ratione seruata, ex maiore tribuum centuriarúmve numero vel antiquabatur,vel sciscebatur lex.ac de antiquata quidem lege nihil est dicendũ.scitam autem, atque acceptam, omnium ciuium iureiurando cõfirmari solitam legimus.itaque Q.Metellus, ille Numidicus, ne in legem Saturnini per vim latam iuraret , in exilium abire maluit , sibíque potius de patria, quàm de sententia, decedendum putauit. quem anno post XLIII.imitatus non est M. Cato, is, quem Vticensem historici nominant:qui cùm leges P.Clodij nullo neque iure neque more rogatas putaret, in eas tamen iurauit,consilio vsus optimo,vt Cicero ait in ea pro Sextio . nam ab eo , quod omnino ne fiat, fieri non potest, cum periculo dissentire, temeritatis videtur esse . Post iusiurandum,in æs lex incidebatur . quod indicat Liuius lib. III. his verbis:Prius quàm vrbem consules egrederentur, leges X. virales, quibus tabulis duodecim est nomen, in æs incisas in publico proposuerunt. quod ipsum libro X.Dionysius cõfirmat. & Cicero in oratione III.in Catilinã, Memoria tenetis,inquit, Cotta & Torquato COS. cõplures in Capitolio turres de cælo esse percussas:cùm & simulachra deorũ immortalium depulsa sunt: & statuæ veterũ hominũ deiectæ: & legũ æra liquefacta. quod ipsum versib⁹ deinde persecutus est in secundo de consulatu suo, vt

lib.1.& II. de diuinatione patet. eandem consuetudinem confirmãt illa, quæ in 1. Philippica ſcripta ſunt. Forum ſepietur: omnes claudentur aditus: armati in præſidiis multis in locis collocabuntur. quid tum? quod erit ita geſtum, id lex erit, & in æs incidi iubebitis? quod etiam non multò antè dixerat: Quæ ille in æs incidit, in quo populi iuſſa perpetuáſque leges eſſe voluit, pro nihilo habebuntur? exemplis non egemus: ſed vnum Suetonij, quod in C. Cæſaris vita legimus, quod apertam rem multò etiã illuſtrius oſtendit, apponemus. Marcus, inquit, Claudius Marcellus conſul, edicto præfatus, de ſumma ſe rep. acturum, retulit ad ſenatum, vt ei ſuccederetur ante tempus: quoniam, bello cõfecto, pax eſſet: ac dimitti deberet victor exercitus: &, ne abſentis ratio comitiis haberetur: quando nec plebiſcito Pompeius poſtea abrogaſſet. acciderat autem, vt is, legem de iure magiſtratuum ferens, eo capite, quo à petitione honorũ abſentes ſummouebat, ne Cæſarem quidem exciperet per obliuionẽ: ac mox, lege iam in æs inciſa, & in ærarium condita, corrigeret errorem. Hic illud occurrit. Si tum denique in æs leges incidebantur, cùm perlatæ eſſent: quod proxima Suetonij verba oſtendunt: cur in oratione pro Milone, cùm de legibus nondum latis, ſed quas Clodius ferre cogitarat, mentionem facit, Incidebantur, inquit, iam domi leges, quæ nos noſtris ſeruis addicerent? cur non, ſcribebantur,

potius quàm, Incidebantur? an incideret Clodius leges nondum latas? dicamus, quod omisit Pedianus interpres: qui in arte Ciceronis indicanda parcus nimis est, sicuti in exponenda historia satis liberalis. notat Cicero confidentiam Clodij, hominis audacissimi: qui domi suę leges non modò scriberet, sed etiam, quasi latas, incideret: quas, quo iure quáve iniuria, cũ suis operis & seruis omnino perferre constituerat. & est oratoris artificium, ad odium concitandum ea de inimico dicere, quæ etiam si fortasse facta non sunt, fieri tamen potuisse, eius, in quem dicitur, antè acta vita declarat. nihil erat, quod in Clodium, quamuis atrociter excogitatum, non verisimile videretur. ideò, Incidebãtur potius, quàm scribebantur, dixit, vel, quod magis puto, ὑπερβολικῶς, & tamen verisimiliter, vt de P. Clodio, quem omniũ audacissimũ fuisse cõstabat. Ne illud quidem prætermittam, non in tabulis modò æneis, sed etiam in columnis incisas esse leges. de tabulis dubium non est: quas etiam aliquot, in hunc vsque diem seruatas, ipsi vidimus. de colũnis autẽ Cicero pro Balbo sic: Cum Latinis omnibus fœdus ictum Sp. Cassio, Postumo Geminio cos. quis ignorat? quod quidem nuper in columna ænea meminimus post Rostra incisum & perscriptum fuisse. qua ipsa de re Liuius lib. I I. sic: Tantùm sua laude obstitit famæ consulis Marcius; vt, nisi fœdus cum Latinis, columna ænea insculptum, monimẽto

esset, ab Sp. Cassio vno, quia collega abfuerat, ictum; Postumum bellum gessisse cum Volscis, memoria cessisset. & Varro, vt apud Macrobiũ legimus, antiquissimam legẽ in columna ænea scripsit incisam fuisse, cui mentio intercalaris ascriberetur. nec deest Dionis in historia testimonium; qui lib. x l i. columnas, quibus incisę leges legerentur, de cælo tactas memoriæ prodidit. Scripta iam lege, promulgata, perlata, in æs incisa, (his enim quasi gradibus ad id, quod in lege vltimum, ac summum est, peruenimus) vnum restat, vt, vbi custodienda reponeretur, ostendamus. Scire igitur oportet, non eandem legum omniũ fuisse rationem, sed aliquot, maximéque tabulis æneis incisas, in publico proponi solitas, vt oculis ciuium paterent; quod exempla demonstrãt; quæ verò æneas in tabulas essent incisæ, eas ad ærariũ delatas, quò scilicet & senatus consulta. ibi cum publicis pecuniis, omniúmque publicarum rationum libris conditæ asseruabantur. erat autem ærarium in Saturni Opísque templo: templum autẽ in vico Iugario, id Capitolij radices. vnde septies millies HS, á Cæsare dictatore depositum, post illius interitum M. Antonius consul abstulit. etsi tantùm Opis in Philippica i. & i i. vbi hac de re Cicero loquitur, mentio fit: puto, quòd duabus cellis simulachra Opis & Saturni separatim dedicata colerentur, & ad Opis cellam propius, quàm ad Saturni, eam pecuniam Cęsar locasset.

primis tamen reip. temporibus legem Iciliam in templo Dianæ, quod in Auētino monte fuit, repoſitam eſſe, legimus in hiſtoria Dionyſij. Quæ ad rationem perferendæ legis attinerent, quæ fere ponderis alicuius eſſe viderentur: omnia, vt arbitramur, perſecuti ſumus. nam, in quo differrent legum ferendarum comitia à cæteris comitiis, vt de magiſtratu creando, de reo iudicando, quia conuenire magis in librum de comitiis hæc tractatio videtur, qui poſt hunc de legibus exibit, hic omittimus. Perlatæ verò legis quæ vis eſſet, primùm vtrum maxima, deinde, ſi maxima, vtrum perpetua, breui, pro noſtra conſuetudine, diſſeremus. Erat in lege ſumma vis: non ſolùm, quia, quod erat lege ſancitum, Quirites omnes tenebantur: quod tribus legibus, vna conſulari Valeria Horatia, duabus dictatoriis, Publilia & Hortenſia, ſancitum ſuprà diximus, (paucas tamen excipio, quib⁹ non omnes planè ciues obſtringebantur: quo de genere fuiſſe legem de repetūdis, iam oſtēdimus: lata enim eſt poſt illas tres, cōſularem vnam, dictatorias duas, à nobis proximè nominatas: &, quodcunque poſtremum populus iuſſit, id ius ratúmque eſſe XII. tab. lege ſancitū eſt) verùm etiam, quia, non, vt prætoris edictum, item lex annuo ſpatio terminabatur, ſed vigebat vſque dum alia lege abrogaretur. abrogari verò omnes licuit, præter Sacratas: quæ violatæ ſæpe, abrogatæ nunquam ſunt. abroganti verò non

eadem, quæ violanti legem, pœna ſancitur. cęteræ leges & abrogari omnes potuerunt, & abrogatæ multæ ſunt. tametſi nulla lata lex eſt, quæ ipſa ſe contra abrogationem quaſi ſanctionis ſepimento non munierit, graui pœna, multáve ei, qui abrogaſſet, irrogata. at multi multas abrogarunt, neque tamen vllam propterea ſubiere pœnam. dixi iam, plus fuiſſe poteſtatis in eo, quod poſtremum populus iuſſiſſet, quàm in eo, quod antea iuſſerat: id lege XII. tab. ſancitum eſſe. iuſſum autem populi & ſuffragia fuerunt, quibus abrogabantur leges. itaque, non quid antea populo placuiſſet, ſed quid ei poſtremum placeret, ſpectari ſolebat. ſenſit autem in hoc genere populus non ſemper è Rep. nam quemadmodum ſæpe malas leges bonus populus, ſic interdum bonas malus abrogauit. à ſenatu verò nunquam lex vlla, niſi Reip. cauſſa, ſublata eſt: vt, cum Appuleiæ, Mario conſule referente, s. c. damnatæ ſunt: quod ab hoſte Reip. L. Appuleio Saturnino rogatæ eſſent: aut, cum Liuiæ conſilio Philippi conſulis ſublatæ, quia contra auſpicia, quæ ſeruari lex Ælia iubebat, à M. Liuio Druſo latæ iudicarentur. erant enim quatuor omnino genera, (vt ipſa ferè Ciceronis verba vſurpē, quæ ſunt in oratione pro C. Cornelio) quibus per ſenatum more maiorũ ſtatueretur aliquid de legibus: vnum eiuſmodi, placere legem abrogari, vt Qu. Cæcilio M. Iunio COS. quæ leges rem militarem impedirent,

vt abrogarentur. atque hoc genere non abrogabat legem ſenatus, (nam abrogare proprie populus dicebatur) ſed, vt abrogaretur, ſtatuebat. Alterum genus erat: quæ lex lata eſſe diceretur, ea non videri populum teneri, vt L. Marcio Sex. Iulio cos. de legibus Liuiis: quæ vt vno s.c. tollerentur, Philippus conſul, Liuij inimicus, obtinuit à ſenatu. ideo autem, huiuſmodi legibus non videri populum teneri, ſenatus decernebat, quia, contra auſpicia latas eſſe, augures monuiſſent. tanta Romæ fuit in auguribus auctoritas. de quibus libro II. de Legibus hæc à Cicerone ſcripta legimus: Quid religioſius, quàm cum populo, cum plebe agendi ius aut dare, aut non dare? quid, leges, non iure rogatas, tollere? nihil domi, nihil militiæ per magiſtratus geſtum ſine augurum auctoritate poſſe cuiquam probari? quæ ipſa, & alia, in libro de religione tractabimus. Tertium, de legum derogationibus. quo de genere perſæpe s.c. fiunt, vt de lege Calpurnia de ambitu, quæ derogaretur. Quartum genus, quòd ea Ciceronis oratio mutila admodũ eſt, neque in ipſa, neque in Pediano interprete, ac ne alibi quidem, quod ſciam, inuenitur. me tamen in eam partem coniectura ducit, vt exiſtimem, cum aliquem ſenatus hoſtem iudicaret, ſimul, vt eius quoque leges, quæ quidem aduerſus Rempub. eſſent, tollerentur, eodem s.c. aut alio, proxime facto, iudicaſſe. quarum enim maxime legum cauſſa pernicioſus patriæ ciuis

damnatus ſit, & à Repub.remotus; eas ipſas leges in Repub. non hæſiſſe, ſed abiectas illico, eſſe,etiam ſi ab hiſtoria non prodatur. veri tamen ſimillimum eſt. quale fuit, quod de legibus Saturnini proximè,& de legibus M. Antonij in prima huius libri parte diximus. Rectè igitur ſemper, & iuſtiſſime ſenatus. A populo verò,aut ab iis, qui mercede conducti ſpeciem quandam populi præſeferebant, temeritate potius, aut fraude, quàm conſilio,aut ratione, ſalutares ciuitati leges non nunquam abrogatæ ſunt, vt, rogante P.Clodio tribuno pleb. Ælia de auſpiciis, Fuſia de diebus comitialibus. Poſtremum illud eſt, cum, verbo quidem, neque à ſenatu, neque à populo, tacito autem omnium conſenſu per deſuetudinem leges abrogabantur. id quod & Iulianus iuriſconſultus notauit. Erat in lege vis non ſolùm maxima: quod ipſe Cicero in Philippica 11. ſatis plane narrat, cum ait: In publicis actis nihil eſt lege grauius: verum etiam perpetua: ſiquidem vetuſtate neque tollebatur lex, vt edictum: neque debilitabatur, vt s.c. niſi ſi leges eſſent eiuſmodi, vt Reipublicæ minimum conſulere viderentur. nam has contrario vſu non ſolum debilitatas, verum etiam planè extinctas, neque damnatum eſſe quenquam, quia feciſſet aduerſus eam legem, quæ iam exerceri deſiiſſet, ſatis conſtare video. leges autem multæ, quandiu Reſpublica ſtetit, perpetuo iure valuerunt,

cum, ipſo libertatis initio, à primis conſulibus, ac iam antè à primis regibus latæ eſſent. quibus ego de legibus loquor, cum perpetuam vim legi tribuo. nam perniciosas leges, nec iure rogatas, non perpetuo iure eſſe, ſed tolli quamprimum vtile eſt: cuiuſmodi multæ s. c. ſublatæ ſunt. populus autem, quem ſæpe à Reipub. commodo malæ rationes auerterent, rectam in diiudicandis legibus normam non agnouit, ſed vtiles ſæpe abrogauit, ſæpe ſciuit inutiles. Illud tamen, quia pertinet ad abrogandi rationem, quod in Feſto Pompeio notaui, non omittam: in ſanctione legum adſcribi ſolitum, ne per ſaturam abrogari derogaríve liceret. erat enim ſatura, lex multis aliis conferta legibus, accepto nomine à genere cibi, ex variis rebus condito. id autē eo placuit in ſanctione adſcribi, quia in lege multis legibus permixta & confuſa ſubeſſe fraus, quæ populum falleret, facilè poterat: at in ſimplici lege, ſi de abrogando derogādóve populus rogabatur, nō difficile erat, id, quo derogabatur, quale eſſet, intelligere. Addam & illud, fractam eſſe legis vim, non modo cum alia lege nominatim abrogaretur, ſed etiam, cum, non omnino tota, ſed eius pars lege poſterius lata tolleretur: quod, derogare, dicebatur: aut, cum, nulla ſuperioris legis mentione facta, aliquid ei cōtrarium poſteriore lege rogaretur: quod erat, obrogare. atque, hoc quidem de genere, apud Liuium libro I X. P. Sempronius tribunus pleb.

aduersus Ap. Claudium censorem in concione ita disputat: Ideo Æmiliæ potius legi paruerũt, quàm illi antiquæ, quia hanc postremum populus iusserat, & quia, vbi duæ cõtrariæ leges sunt, semper antiquæ abrogat noua. est etiam in II. de Inuentione ita scriptum: In duabus contrariis legibus, vtra posterius lata sit, considerare oportet. nam postrema quæque grauissima est. Omnino, quod legis vim maximam fuisse dixi, eo dixi, non solum quia nihil esset lege grauius, & in publicis actis nihil obseruaretur magis: verum etiam, quia legis sentẽtia pertineret ad omnes ciues, & omnib⁹ æqua iura describeret, præsertim à quo tempore Qu. Hortensius dictator rogationem tulit, de qua iam meminimus, vt, quod plebs sanxisset, eo Quirites omnes tenerentur. veruntamen duo genera legum excipio: alterum, quod non omnes ciues, alterum, quod omnes quidem, sed dispari iure comprehenderet. primum enim illud apud Ciceronem lib. III. ad Atticum obseruaui: quam legem aliquis tribunus pl. ferret, ea lege collegas eius obstrictos minime fuisse. deinde: vt omittam leges alias, quibus senatores tenebantur, cæteri autem erant ordines liberati: quam legem, ne quis iudicio circumueniretur, C. Gracchus tulit, eam pro plebe, non in plebem esse latam, declaratur in oratione pro Cluentio. posteáque L. Sylla Felix, cum eius rei quæstionem sua lege constitueret, populum Rom. quem ab hoc genere liberũ

acceperat, allegare nouo quæstionis genere ausus non est. ergo hac lege, quę primum Sempronia fuit, de C. Gracchi latoris nomine: deinde Cornelia, postea quàm L. Sylla, lege lata, quæstionem & ipse eiusdem rei cõstituit; qua deinde potius, quàm Sempronia, eius generis iudicia sunt administrata; hac, inquã, lege, vt est in oratione pro Cluentio, senatores, & ij, qui magistratum gesserãt, soli tenebantur: vt, quemadmodum rectè agentibus plura præmia, sic plura peccantibus iudiciorum pericula proposita essent. Lege etiam Iulia de pecuniis repetundis equestrem ordinem non fuisse alligatum legim⁹ in oratione pro Rabirio Postumo. in oratione vero pro Cluentio quæ lex item de pecuniis repetundis nominatur, qua & ipsa præter ordinem senatorium nemo tenebatur, Iulia nõ fuit; vt ex temporum examinatione, quæ me sæpe magnis erroribus expediuit, facile conieci. nam cum, Iuliam de repetundis latam esse à C. Cæsare in primo consulatu, notum sit, vel ex historia, vel è Ciceronis orationibus, atque epistolis: orationem autem pro Cluentio annis aliquot ante Cæsaris consulatum Cicero prætor habuerit: sequitur, vt omnino, quod ad nomen attinet, diuersæ leges fuerint. Quænam igitur fuit, dicet aliquis? Cornelia, L. Syllæ: ex qua multa in suam legem postea Cæsar transtulit. de qua sic in ea pro Postumo: Si est hoc nouum in lege Iulia, sicuti multa sunt, seuerius scripta,

quàm in antiquis legibus, & ſanctius iudicata: ſanè etiam conſuetudo huius generis iudiciorum noua. ſin hoc totidem verbis tranſlatum caput eſt, quot fuit non modo in Cornelia, ſed etiam antè in lege Seruilia: per deos immortales, quid agimus iudices, aut quem hunc morem nouorum iudiciorum in remp. inducimus? Reliquum eſt, vt de lege agamus, quæ omnes quidem ciues, diſſimili tamen cõditione aſtringeret. at hoc quidem cum multis exemplis probare poſſim, vno contentus ero. fuit igitur huius generis Tullia de ambitu: qua lege aliam plebi, aliam ſenatoribus irrogatam eſſe pœnam, conſtat ex oratione pro Murena. id quod oſtendimus iam, cum de legibus capitalia crimina vindicantibus ageretur. Locum ferendæ legis interdum Prata Flaminia, qui poſtea circus Flaminius dictus eſt, interdum etiam lucum Petelium, quandoque Capitolium, ſed plerũque forum, aut campum Martium fuiſſe legimus. de Pratis Flaminiis, luco Petelino, Capitolio, Liuius teſtis eſt: de foro, declarant illa pro C. Rabirio Poſtumo: Si lex ferretur, conuolaretis ad Roſtra. erant enim Roſtra in foro. dixit autem, Conuolaretis ad Roſtra, cum hoc ſubintelligeret, vt inde legem diſſuaderetis. & apertè in oratione I. in Antonium, & in V, & pro domo, & vbi non? de campo, inde conſtat, quòd, cum leges centuriatis comitiis ſæpe latæ ſint; centuriata porrò comitia in campo eſſe habita,

omnes historiæ narrent: manifestè sequitur, vt leges centuriatis comitiis latæ, in campo latæ sint. Hic oritur alia consideratio, locóne sacro, an profano ferretur. sacro potius, quàm profano, crediderim: primum, quòd in Rostris, qui locus erat auguratus, templúmque dicebatur, sæpe à magistratu ferretur: itaque pro Sextio, Princeps, inquit, rogationis Qu. Fabricius templum aliquanto ante lucem occupauit. occuparat enim, vt legem ferret. quod illa verba pro Milone declarant: Potuítne Fabricio, viro optimo, cum de reditu meo legem ferret, pulso? occuparat autem Rostra, non templum alicui deo sacrum: quod ipse Cicero declarat infrà, in eadem pro Sextio, subiungens, Tribunos pl. ferro è Rostris à Clodio pulsos, Fabricium intelligés. sed clarissime in Vatinium his verbis: Cum L. Vectium indicem in Rostris, in illo, inquam, augurato templo ac loco collocaris. & Liuius libro VIII, Naues, inquit, Antiatium partim in naualia Romæ subductæ, partim incensæ: Rostrísque earum suggestum in foro extructũ adornari placuit: Rostráque id templum appellatum. Altera est ratio, quòd leges à P. Clodio tribuno pl. in templo Castoris latas inuenio. quod indicat illud in Pisonem: Eodem in templo, eodem & loci vestigio, & temporis, arbitria non mei solum, sed patriæ funeris abstulisti. sic enim interpretor illud, Eodem in templo. quo in tẽplo legẽ de mea pernicie tulerat Clodius, eodẽ

in templo de Macedonia tibi tradenda ſtatim legem tulit: quam tu prouinciam ad arbitrium tuum pro meo funere, quod idem funus patriæ fuit, ipſe pactus eras. itaque prouinciam lege traditam, quaſi pręmium à Clodio debitum, abſtuliſti. & apertius in oratione pro domo ſua: Cùm arma, inquit, in ędem Caſtoris comportabas, nihil aliud, niſi, vti ne quid per vim agi poſſet, machinabare. in libris autem de Inuentione, Flaminium, inquit, eum, qui conſul Rempub. male geſſit bello Punico ſecundo, legem agrariam per ſeditionem ad populũ ferentẽ, pater ſuus de templo deduxit. accerſitur maieſtatis. & apud Liuiũ, ante quàm Roſtra in foro extructa eſſent, de tribunis pl. legum rogandarum cauſſa in tẽplum coëuntibus, non ſemel mentionem fieri videmus. Ferebat ergo magiſtratus legem in templo: ferebat ſuffragia de lege populus circa templum. locum enim tãtæ multitudini vllo in templo fuiſſe, credibile non eſt. cùm verò lex à magiſtratu ferretur, eodem in tẽplo alios quoque magiſtratus affuiſſe, eos nimirum, qui cum magiſtratu legem ferente conſentirent, legimus in oratione in Vatinium: Quæ quidem leges, inquit, anno poſt, ſedentibus in templo duobus non conſulibus, ſed proditoribus huius ciuitatis, ac peſtibus, vna cum auſpiciis, cum interceſsionibus, cum omni iure publico conflagrauerunt. Oſtẽdi latam in templo legem, cũ in foro ferebatur, hoc eſt tributis comitiis. quid, cum in campo, centuriatis? tum in templis deo-

rum non existimo, quæ in campo nulla fuisse legimus: quo tamen in loco à magistratu ferretur, eum locum ante auguratum fuisse crediderim. nam si tributis comitiis semper in templo, cur centuriatis, quæ maiorũ rerum caussa habebantur, profano in loco lex ferretur? sed fortasse videri posſit infirma coniectura. addamus exemplum, vt dubia res testimonio probetur. Liuius igitur lib. I I I, Tribuni, inquit, vt impediẽdæ rei nulla spes erat, de proferendo exercitu agere; eò magis, quòd, & augures iussos adesse ad lacum Regillum, fama exierat, locúmque inaugurari, vbi auspicato cũ populo agi posset: vt, quidquid Romæ vi tribunicia rogatum esset, id comitiis ibi abrogaretur. Inter leges autem, quæ in foro, & eas, quæ in campo ferrentur, dixi iam hoc interfuisse, quòd in foro tributis comitiis ferrentur, in campo comitiis centuriatis. nunc adiungo, primum illud, centuriatis comitiis eas esse latas, quæ è s.c. ferebantur: deinde illud: quæ cẽturiatis comitiis ferrentur, eas, si è s.c. non ferrentur, patribus quidem auctoribus semper esse latas. quod non à primis Reip. temporibus, sed tãtum post Publilij Philonis dictaturam obseruatum est. hunc enim dictatorem legem tulisse, vt legum, quæ comitiis centuriatis ferrẽtur, ante latum suffragium patres auctores fierent, scribit Liuius libro V I I I. quo significatur, non omnes antea leges, quæ centuriatis comitiis ferrentur, è s.c. aut patribus auctoribus esse latas. quòd si factum nunquam antea non erat, cõ-

ſuetudine ſeruata, quæ in Numa rege creando eſt inducta; vt ſcilicet, ante quàm populus ſuffragium iniret, patres in incertum comitiorum euentum auctores fierent; Publilius in plebem propenſus, quia plebeiæ gentis erat, quod ſenatui liberum erat, id neceſſarium fecit; quódque more factum erat, id vt lege fieret, ſua lege ſanxit. Neque verò, quod ait Liuius, Patres auctores fierent, expono, patres s.c. probarẽt. fiebat enim de re & relata, & diſputata s.c. quid porrò referri & diſputari opus erat id, quod omnino probari à ſenatu Publilia lex iuberet? nam de quo fit s.c. id eiuſmodi eſt, vt improbari & abiici potuerit: eſt autem & probatum, & acceptũ, quia maior pars ſenatus ita ſenſerit. at in hoc non, vtrum vis licere, neque plurium ſenatorum voluntatem ſpectari, Publilius voluit, ſed, quaſi ab vniuerſo ſenatu iam probatum eſſet, ita, vellent nollent, patres auctores eſſe. ergo ſic exiſtimare debemus; & eas leges, quæ centuriatis comitiis ferrentur, poſt legem Publiliam aut à s.c. aut certè patribus auctoribus eſſe latas; & eas, quæ ante legem Publiliam centuriatis comitiis latæ erant, alias è s. c. alias ſine s. c. patribus tamen auctoribus, alias neque è s. c. neque patribus auctoribus eſſe latas. Nihílne igitur interfuit, dicet aliquis, inter leges, quæ patribus auctoribus, & eas, quæ è s.c. ferrentur? nihil planè, ante legem Publiliam. nam, ſiue è s c. ſiue patribus auctoribus ferrentur, è ſenatus voluntate ferebantur. poſt legem

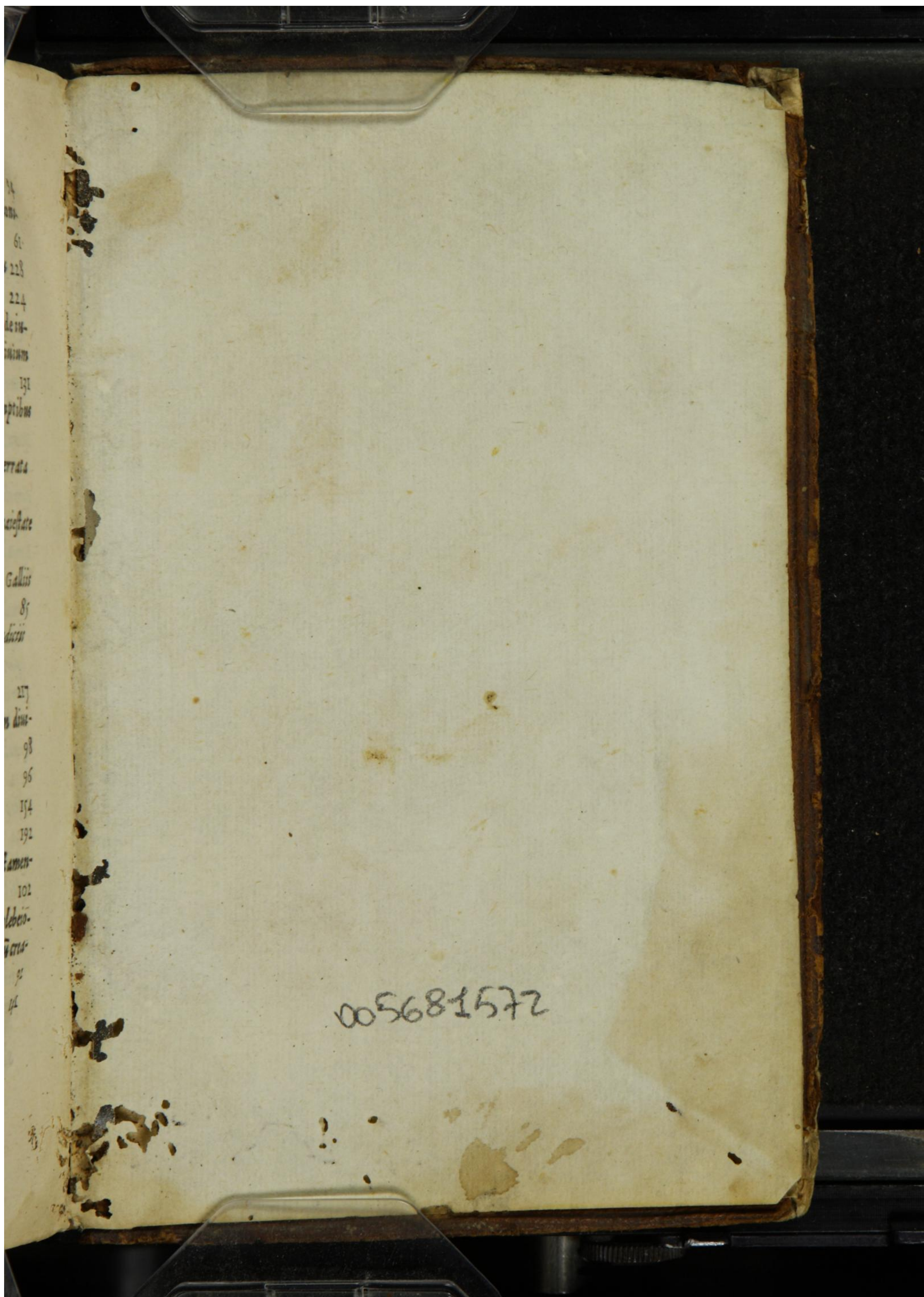
autem Publiliam multum inter huiusmodi leges interfuit, atque adeò tantum, quãtum inter secundam & aduersam volũtatem interest. nam secunda senatus voluntate ferebantur eæ leges, quæ s.c. probatæ iam erant: aduersa verò non nunquam eæ, quarum patres auctores fiebant. probabant enim inuiti, lege coacti. itaque honorificentius habebatur id, quod è s.c. centuriatis comitiis latum esset: quàm id, quod iisdem comitiis patribus auctoribus. sed extremis reip. temporibus nullam legem centuriatis comitiis sine s.c. patrib⁹ auctoribus latam inuenio, permultas autem s.c. iisdem comitiis: siue, quòd abrogata sit Publilia lex: siue, quòd, cùm idem Publilius eodẽ tempore, postea quàm Q. Hortensius dictator legem tulisset, vt eo iure, quod plebs statuisset, omnes Quirites tenerentur: nihil attinuit patres auctores de eo fieri, quo, vel si auctores ipsi non fierent, tamen omnes ciues æquè tenerentur. itaque magistratus aut è s.c. centuriatis comitiis: aut, si senatus dissentiret, tributis leges tulerunt: (quãquam & leges multæ tributis comitiis ex s.c. latæ sunt) cum duabus legibus, Publilia & Hortensia, eandem vim haberent leges tributis comitiis latæ, quam habuerunt antea leges eæ, quæ centuriatis comitiis, patribus auctoribus, latæ erant. non enim, quod ait Cicero Philippica x. Legem Pansa comitiis centuriatis ex auctoritate nostra laturus est, eo sensu dictum existimo, quòd eam legem patribus auctoribus Pansa laturus esset: sed, Ex

auctoritate nostra, expono, ex s. c. loquitur enim de Cæsaris actis: quæ lege confirmari & sanciri, senatus cupiebat. cùm porrò cuperet: nimirum s.c. potius, quàm alia quauis ratione, declararet. quòd si cui, auctoritatem senatus pro s.c. vsurpari, nouum est: nihil errabit, si, vt de Latinè loquendi consuetudine rectè iudicare posſit, Ciceronis libros diligẽter euoluerit. Hîc fortaſſe quęretur; ante Publiliam legem omnés ne leges, quas senatus, siue centuriatis, siue tributis comitiis, ferri cuperet, ferrentur è s.c. an verò aliæ è s.c. aliæ verò sine s.c. tãtum patribus auctoribus. vtrunque factum est. nam neque omnes è s.c. neque omnes patribus auctoribus latę sunt. de latis è s.c. testimonium res non desiderat: exemplorum enim plena sunt omnia. patribus autem auctoribus minus quidẽ multæ, sed aliquot tamen latæ sunt, vt Petilia de ambitu, à tribuno pl. tributis comitiis lata: de qua Liuius lib. VII. Quæretur etiam, (pergam enim dubitando, quò non solùm veterum librorũ obseruatio, sed ipsa me coniectura ducit) vtrum centuriatis comitiis leges à maiore tantùm magistratu, an etiam à minore ferrentur. faciamus, quod oratores solẽt: qui cum testibus rem probare non possunt, argumẽtantur à simili, & hoc genere sæpe fidem faciunt. item nos, cùm, centuriatis comitiis à minore magistratu leges latę sint, nec ne, affirmare non possimus: quia neutrum ab antiquis traditum est: similitudinem sequemur, &, quod in creandis magistratibus

fieri solitum est, idem in ferendis legibus obseruatum esse dicemus. nam si creandis magistratibus centuriata comitia nunquam, nisi à maiore magistratu, habita sunt: itidem, ferendis legibus nunquam, nisi à maiore, esse habita, cōsentaneum est. illud autem est. esse igitur & hoc dicemus. neque enim, cur non sit, aut ratio suadet, aut exempla demonstrant.

INDEX RERVM *memorabilium.*

FINIS.

005681572

